

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
ба номи САДРИДДИН АЙНӢ

Кафедраи назария ва амалияи забоншиносӣ

Ба ҳуқуқи дастнавис

ХОЛНАЗАРОВ РУҶУЛЛО МУҶАМАДОВИЧ

**ТАҲЛИЛИ ЛИНГВИСТӢ, ГЕНДЕРӢ ВА ОМОРИИ
АНТРОПОНИМҶОИ НОҶИЯИ ЛАҶШ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи
ихтисоси 6D 02.05.00.- Филология (6D 02.05.02.-Забони тоҷикӣ)

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор Ғ. Ҷӯраев

Мушовири илмӣ: доктори илмҳои филологӣ, узви вобастаи
Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Раҳматуллозода С. Р.

Душанбе - 2019

Муқаддима	3-15
Боби I. Ташаккули антропонимҳои ноҳия аз нигоҳи таърихӣ	16
1.1. Мулоҳизаҳои муқаддимаӣ.....	16-22
1.2. Номҳои аслии тоҷикӣ.....	22-25
1.2.1. Номҳои давраи қадим дар ноҳия.....	25-31
1.2.2. Номҳои давраи миёна дар ноҳия.....	31-34
1.2.3 Номҳои давраи нав.....	34-38
1.3. Номҳои иқтибосӣ.....	38-51
Боби II. Хусусиятҳои этнолингвистии номҳои ашхоси ноҳия	52-53
2.1. Муносибати таърихӣ тоҷикону қирғизон ва инъикоси он дар антропонимҳо	53-78
2.1.2. Гендер ва муносибати антропонимҳо ба он.....	78-82
2.2.3. Таҳлили гендерӣ	82-84
Боби III. Хусусиятҳои овозӣ (фонетикӣ) ва грамматикӣ номҳои ашхос	85-86
3.1. Хусусиятҳои овозии антропонимҳои ноҳияи Лахш (Ҷиргатол).....	86-91
3.2. Сохтори морфологӣ антропонимҳои ноҳияи Лахш.....	91
3.2. 1. а) номҳои сода.....	91 -93
3.2. 2. б) номҳои сохта.....	93-95
3.2.2.1. Номҳои сохта тариқи пасвандҳо	95-101
3.2. 2. 2. Номҳои сохта бо пешвандҳо.....	101-102
3.2. 3.в) номҳои мураккаб.....	102-127
Хулоса	128-130
Рӯйхати адабиёт	131-146
Замима	148-166

Муқаддима

Мубрамияти мавзӯ. Аз таърихи илми ономастика (юн. *оном* – “ном”, яъне номшиносӣ) маълум мегардад, ки аз давраи қадим то ба имрӯз номҳои ашхос аз лиҳози мухталиф мавриди таваҷҷуҳи аҳли илм қарор гирифтаанд. Агар мутафаккирони даврони қадиму асрҳои миёна ба ин ё он муносибат ба номҳои ашхос таваҷҷуҳ ва мулоҳизаронӣ карда бошанд, дар ҳоли ҳозир номшиносӣ, аз ҷумла антропонимия, ба яке аз соҳаҳои мустақили илми забоншиносӣ табдил ёфтааст, ки дорои низоми тадқиқ ва усулу методҳои илмии таҳлилу пажӯҳиш мебошад.

Номҳои ашхос маҳсули тафаккури даврҳои гуногуни инкишофи ҷомеа буда, сарвати маънавӣ, ганҷинаи бозғатимоди таъриху маданият ва як ҳиссаи фонди луғавии забони халқ маҳсуб меёбанд ва дар шарҳу маънидод, таҳлилу таҳқиқи масъалаҳои гуногуни этимология, калимасозӣ фонетика, грамматика, шевашиносӣ, таърихи забон ва дигар қисматҳои забоншиносӣ кумаки калон мерасонад.

Омӯзиши номҳои ашхос, ки бо истилоҳи юнонии “антропонимия” (*anthropos*- “одам”, “инсон” ва *оном*- “ном”, яъне номи шахс) ифода карда мешавад, дар давраи муосир ҳамчун як ҷузъи ономастика, ки дар навбати худ қисми забоншиносӣ мебошад, дар қатори дигар илмҳои лингвистӣ мавқеи хоса дорад. Дар бештари сарчашма ва адабиёти илмӣ нуқтаи назар оид ба муайян кардани маънои истилоҳи “антропоним”, “антропонимия” ва “антропонимика” қариб якхеланд.

Маълумоти антропонимӣ барои таърихи забон пурқимат аст. Аз баъзе забонҳои азбайнрафта ба мо дар шакли ёдгориҳои хаттӣ танҳо номҳои хоси одамон боқӣ мондаанд. Калимаҳои ҳастанд, ки маънии пешинаи хешро гум карда, ба маънии дигар истифода мешаванд ва маънии аввалаи онҳо танҳо дар номҳо боқӣ мондаанд. Чунончи, **деҳқон**, ки пеш ба маънии заминдор, мулкдор истифода мешуд, ҳоло маънои шахси кишоварз, бо кишту кор сарукор доштаро мефаҳмонад [Ғиёсиддин, 1987]. **Девона** – “яздонӣ” (аз **дев** -

Худо + она–пасванд) [Гафуров, 1978] дар давраи кунунӣ ба маънои “ноқисулақл”, “девасаркарда” маъмул мебошад.

Мувофиқи андешаи В. А. Никонов антропонимия, ки маҷмӯи номҳои ашхос аст, ба қонунҳои забон тобеъ мебошад. Номи шахс, ки насаб, таҳаллус, лақабро дар бар мегирад, дар забон хусусияти услубии хосеро ба вуҷуд меорад [Никонов, 1974, 6].

Дар «Луғати истилоҳоти лингвистӣ» (Словарь лингвистических терминов) О. С. Ахманова антропонимияро қисми луғатшиносӣ (лексикология) медонад, ки номи хоси одамонро меомӯзад [Ахманова, 1966, 56]. Ба ақидаи Ж. Марузо антропонимия қисми ономастика буда, ба омӯзиш ва баррасии номҳои ашхос машғул мебошад [Марузо, 1960, 13]. Мувофиқи андешаи забоншиносони тоҷик Ҳ. Ҳусейнов ва К. Шукурова низ антропонимия қисми забоншиносист, ки маҳз исмҳои хоси ашхосро меомӯзад [Ҳусейнов, Шукурова, 1983, 12].

Омӯхтану ҷамъоварӣ ва аз ҷиҳати илмӣ таҳлил намудани ному насабҳо, таҳаллусу лақабҳо на танҳо барои соҳаи забоншиносӣ, балки барои соҳаҳои таърих, этнография, фарҳанг низ қимату заруранд. Онҳо барои таҳқиқи таъриху этнография ва фарҳанг дорои маводи фаровон буда, таъриху фарҳанги ҷаҳони соҳаи халқ, таҳаввули вазъи сиёсӣ, иҷтимоиву маданӣ, ҷаҳонбинии фалсафӣ, динӣ, маънавию ахлоқӣ, эстетикӣ, шавқу завқ, майлу хоҳиш, донишу тафаккур, эътиқоду меҳру муҳаббати ба ниёгон ва расму ойин доштаи мардумро дар худ таҷассум менамоянд. Антропонимия метавонад дар аниқ намудани таркиби этникӣ ва кӯчиши аҳоли дар давраи кӯҳан ҳамчун манбаи пурқимати таърихӣ хизмат намояд. Аз сохту намуд ва миқдори антропонимҳо дар кадом сатҳ ва чӣ қадар давом кардани муносибатҳои байниҳамдигарии халқу миллатҳои гуногунзабонро муайян кардан мумкин аст. Аҳамияти бузурги илмӣ доштани омӯзиши номҳои ашхоси ноҳияи Лахш (ҳоло Ҷиргатол) дар он зухур меёбад, ки ду миллати бо ҳам дӯст- тоҷикон ва қирғизон ҳамзист буда, анъана ва расму ойини онҳо дар антропонимҳо инъикос меёбанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Анъанай номгузории тоҷику форс таърихи қадима дорад. Навиштаҷоти бостонии “Авесто”, “Бундаҳишт”, “Шаҳристони Эроншаҳр” “Фарҳанги Паҳлавик”, “Катибаҳои Бесутун”, кӯҳи Муғ, Қабои Зардушт, Таҳти Чамшад, ки шаклу қаринаҳои (вариантҳо) қадимаи номҳои кавму халқҳои гуногуни қадимро дар бар гирифтаанд, барои омӯзишу тадқиқи номҳо сарчашмаҳои бозътимод мебошанд.

Донишмандону равшанфикрон ханӯз аз асрҳои миёна тавассути сарчашмаҳои таърихиву ҷуғрофӣ, тавсифу тадқиқи паҳлӯҳои ҷудогонаи номҳо бунёди ин соҳаро гузоштаанд. “Осор-ул-боқия”-и олим ва мутафаккири бузург Абурайхон Берунӣ, “Китоб-ал-ансоб”-и Абӯсаид Абулқарим Ас-Самъонӣ, “Таърихи Байҳақӣ”-и Абулфазли Байҳақӣ, “Ахлоқи Носирӣ”-и Хоҷа Насриддини Тӯсӣ, “Исмҳои бузургони Бухорои Шариф”, “Дар баёни таворихи анбиё”, “Ҷомеъ-ут-таворих”-и Рашидуддин, «Форснома»-и Ибни Албалхӣ барои номшиносӣ сарчашмаҳои муҳим ба шумор мераванд.

Абурайхони Берунӣ дар “Осор-ул-боқия” дар баробари таҳлил ва тадқиқи масъалаҳои гуногун ному лақаб ва нисбаи шоҳону паёмбарон, халифаву имом ва авлоди эшон, шахсони маъруфу машҳури гузашта ва муосири худро зикр намуда, гоҳо шарҳу маънии ному лақаб ва ба қадом забон мансуб будани онҳоро низ нишон додааст [Берунӣ, 1990].

Донишманди асри XII Абӯсаид Абулқарим Ас-Самъонӣ дар асари хеш “Китоб-ал-ансоб” рӯйхати номҳои ашхоси маъруфу машҳурро бо тартиби алифбо фароҳам овардааст.

Муаллифони “Таърихи Байҳақӣ”, “Қобуснома”, “Ахлоқи Носирӣ”, “Исмҳои бузургони Бухорои Шариф” ба масъалаҳои номгузорӣ дахл намуда, барои фарзандон гузоштани номҳои некӯ, босазо ва зебову шинамро таманно кардаанд [Резник, 1962, 12].

Қобили зикр аст, ки қанбаҳои гуногуни масоили ономастикаи Шарқ дар осори олимони Аврупои асри XIX, алаҳусус, дар осори арзишманди Х. Бартоломе (1904), Л. Каэтанӣ (1915), Ҷ. Габриеллӣ (1915), Л. Рену (1934),

Гарсен де Тассй (1954), Е. Бенвенист (1966), Г. Е. Колбрук (1981) ва Ф. Юстй (1985) низ тадқиқ гардидаанд.

Аз ҷумла, дар нимаи асри XIX маҷмӯи мақолаҳои забоншиноси фаронсавӣ Гарсен де Тассй бо номи "Memaire sur les noms propres et les titres musulmans" ҷоп мешавад, ки дар он этимология ва семантикаи номҳои мусулмонӣ мавриди пажӯҳиш қарор ёфтаанд [Тассй, 1954].

Дар робита ба номҳои давраи қадим луғати Х. Бартоломе "Altiranisches Worterbuch" низ яке аз манбаъҳои пурқимат доништа мешавад. Он дар баробари луғати муқаррарӣ як қатор антропонимияи давраи қадим, давраи миёна ва давраи навро низ дар бар гирифтааст [Бартоломе, 1904].

Дар асари калони Ф. Юстй "Номномаи эронӣ" (Iranisches Namenbuch) маводи бисёри антропонимии марбут ба номҳои мифологиву таърихӣ давраи қадим, миёна ва нав (то асри XIX) -и Форс, ки дар сарчашмаҳои адабӣ ва ёдгориҳои таърихӣ мавҷуданд, аз рӯи далелу рақамҳо ҷамъоварӣ ва мурағаб шудаанд. Қисми бештари номҳо аз ҷиҳати этимологӣ таҳлил гардида, ҳамзамон соҳибони маъруфи ин гуна номҳо тазаккур ёфтаанд. Инчунин шарҳу тафсили шаклҳои грамматикӣ ва формантҳои номсоз низ истисно нашудаанд [Юстй, 1895].

Ба пажӯҳиши этимологии баъзе номҳои авестой асари Э. Бенвенист ва Л. Рену "Vrta et Vragagna" бахшида шудааст. Э. Бенвенист ҳамчунин асари дигареро бо номи "Унвон ва номҳои шахс дар забонҳои Эрони қадим" (Titres et noms propres en iranien ancien) таълифу тасниф намудааст, ки он асосан ба таҳлили номҳои шахсии одамон ва унвону рутбаҳои шоҳони Форси қадиму Эрони қадим, яъне авестой бахшида шуда, зимни он катибаву мадракоти Бесутун ва Тахти Ҷамшед ҳамчун манбаъ мавриди истифода қарор гирифтаанд [Бенвенист, Рену, 1934].

Асари дучилдаи Л. Каэтанӣ ва Ҷ. Габриеллӣ "Ономастикаи араб" (Onomasticon arabicum), ки дар он сохти антропонимияи асри миёнаи араб тадқиқ ёфтааст, аз ҷиҳати таърихӣ қимати калон дорад. Зеро он барои аниқ кардани номҳои аслии арабӣ дар дохили антропонимияи халқҳои мусулмони

ғайриараб, ки баъди қабули дини ислом номҳои арабиро ба таври васеъ иқтибос гирифтаанд, ёрӣ мерасонад [Каэтанӣ, Габриеллӣ 1915].

Дар мақолаи Г. Е. Колбрук “Номҳои ҳазрати Муҳаммад” (On the proper names of the Mohammedas) ному лақабҳои паёмбари ислом Муҳаммад (с) ва наздикони ӯ зикр ёфта, инчунин доир ба ному лақаб ва унвонҳои ашрофзанҳои дарбори Темуриён дар асри XVI маълумоти ҷолиби диққате оварда шудааст [Колбрук, 1981].

Маълум аст, ки тоҷикон яке аз қавмҳои эронинаҷод буда, ба сокинони сарзамини кунунии Эрон ва Афғонистон ва, умуман, ҳамаи форсизабонҳои ҷаҳон таърих, мадания, урфу одат, расму ойин ва забони муштарак доранд. Ҳамаи ин наздикӣ дар номҳои ашхос инъикос ёфтаанд. Аз ин лиҳоз, омӯзишу таҳқиқи антропонимияи ин халқҳоро бидуни таҳлилу мутолиа ва истифодаи асару рисолаҳои дар ин бахшҳо таълифнамудаи ҳамдигарашон тасаввур кардан номумкин аст. Муҳимтарин ҷанбаҳои антропонимияи ин халқҳо дар фарҳангу рисолаҳои маъмулу машҳур, аз қабилӣ “Номнома”-и Ҳусайни Наъхӣ, “Номҳои эронӣ”-и Меҳрубон Гуштаспури Порсӣ, “Фарҳанги номҳои эронӣ”-и Фарида Доноӣ, “Фарҳанги номҳои “Авасто”-и Розӣ Ҳошим, “Фарҳанги луғати Авесто”-и Пури Довуд, “Зиндагӣ ва муҳочирати ориёӣ”-и Фаридун Ҷунайдӣ, “Фарҳанги “Шоҳнома” (номҳои қасон ва ҷойҳо)”-и Ҳусайн Шаҳидии Мозандаронӣ, “Фарҳанги номҳои эронӣ бо зикри маншаи таърихӣ ва мънии асомӣ”-и Аббоси Муҳаммад, “Фарҳанги бузурги дучилдаи мусаввари форсӣ ба форсӣ”-и Амид Ҳасан, Ҷилди шашуми “Фарҳанги форсӣ”-и Муҳаммад Муин, “Фарҳанги номи сухан” баррасӣ шудаанд.

То солҳои 60-уми асри гузашта дар собиқ ИҶШС роҷеъ ба ономастика мақолоти ангуштшуморе мавҷуд буданд. Вале баъдҳо, хусусан соли 1968, вазъият тағйир ёфт. Аввал топонимия, сипас антропонимия, этнонимия ва дигар навъҳои ономастика ҳар яке дар алоҳидагӣ мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор гирифтанд. Оид ба ономастика адабиёти илмӣ ҷоп гардида, конференсияҳои махсуси ономастикӣ гузаронида мешуданд [Ономастика Востока, 1980].

Рочей ба чанбаҳои гуногуни антропонимия корҳои бисёре ба сомон расидаанд. Аввал осори як қатор олимони маъруфи рус А. З. Розенфелд, И. М. Оранский, В. И. Абаев, В. А. Лившиц, О. М. Смирнова, А. Л. Хромов, Е. М. И. Исаев, В. А. Никонов, А. В. Суперанская, О. А. Сухарева, М. С. Андреев, Н. И. Толстой, Ю. К. Юркенас, Д. Г. Резник, сипас, осори И. В. Бестужев Лада, З. Г. Исаева, А. А. Кузмина ва дигарон дар забоншиносӣ баҳои сазоворро гирифтаанд. Дар онҳо бисёр масъалаҳои антропонимия - пайдоиш, сохт, инкишофу фаъолияти системаи антропонимӣ ҳалли хешро ёфтаанд. Ба таҳқиқи омӯзиши номҳои хоси эронӣ ва гурӯҳҳои он муҳаққиқон В. И. Абаев, Н. А. Белгородский, А. А. Кузмина, Ж. Б. Логашова, В. А. Никонов диққати махсус додаанд. В. И. Абаев дар мақолаҳои худ бо далелҳои раднопазир эронӣ будани баъзе номҳоро шарҳ медиҳад ва нуктаи назари хешро перомунӣ то ба замони мо омада расидани навҳои бисёри сохти антропонимӣ баён менамояд [Абаев, 1971] Н. А. Белгородский дар асараш унсурҳои иҷтимоиро дар ному лақаб ва унвону насабҳои форсӣ ошкор карда бошад, А. А. Кузмина аз рӯи маводи зиёди таърихӣ-лингвистӣ номҳои хоси муосири мардуми форсизабони Эронро таҳқиқ намудааст. Ба ин мавзӯ Ж.Б. Логашова низ рӯ оварда, тафсири номномаи муосири Эронро тартиб додааст. В. А. Никонов дар мақолаҳои хеш сохту шаклҳои насаб ва баъзе номҳои хоси мардуми Осиёи Миёнаро таҳлили таҳқиқ намудааст [Белгородский, 1932; Кузмина, 1985; Никонов, 1980; Налбандян, 1971].

Дар монографияи М. С. Андреев “Тоҷикони водии Хуф” (Таджики долины Хуф) дар бораи расму ойини тоҷикони ин минтақа мухтасар сухан меравад. То ба балоғатрасии кӯдак номи аслиро пинҳон дошта, ба ҷойи он лақабро истифода кардани мардуми Хуф, вобаста ба сабаб, мақсад ва вазъият номгузорӣ кардани тифлон аз эътиқодмандӣ ва ба ном аҳамияти махсус додани эшон дарак медиҳад. Шеваи мардуми Хуф ба забони шарқӣ-эронӣ тааллуқ дошта бошад ҳам, номҳои шахсии эшон ба лексикаи забони тоҷикӣ мансубанд [Андреев, 1953, 23].

О. А. Сухарева дар мақолаи хеш "Мать и ребёнок у таджиков" баъзе номҳои дар байни тоҷикони болооби Зарафшон маъмулро номбар карда, семантикаи номҳои Саримсоқ, Ёғул ва Ҳамроро фаҳмонда, эътиқодмандии мардумро ба қувваи фавқулоддаи ном баён менамояд [Сухарева, 1929].

Тадқиқоти ономастикӣ торафт васеъ гардида, ҳудуди бештари Осиёи Миёнаро низ фаро мегирад. Дар баробари топонимика антропонимика низ васеъ инкишоф меёбад. Дар забоншиносии тоҷик оид ба ҷанбаҳои гуногуни антропонимия олимони тоҷик О. Ғ. Гафуров, Р. Р. Раҳимов, Ф. Абдулло, Д. К. Карамшоев, О. Маҳмадҷонов, Ҷ. Алимӣ, Н. Офаридоев, О. Қосимов, А. Қаландаров, Б. Тилавов, Ш. Ҳайдаров, М. Аюбова, Шоев Р., М. Қосимӣ, А. Мирбобоев ва дигарон тадқиқот бурдаанд.

Аз ҷумла, аввалин тадқиқоти илмии махсус, ки ба антропонимияи муносири тоҷик бахшида шудааст, рисолаи номзодии О. Ғ. Гафуров "Номҳои хоси ашхос дар забони тоҷикӣ" (Лично-собственные имена в таджикском языке) мебошад, ки соли 1964 дифоъ шудааст. Муаллиф дар он шароитҳои пайдоиш ва ташаккули ному лақаб, патрониму насаб, нисбаву таҳаллус, хусусиятҳои фонетикиву морфологӣ, сохту маъно ва муҳимтарин масъалаҳои маданияту таърихӣ ва этнографияи номхоро таҳқиқ намудааст (Гафуров, 1964). Баъдтар натиҷаи ҷустуҷӯю тадқиқоти олим тавассути рисолаҳои "Рассказы об именах" (1968), "Лев и Кипарис. О восточных именах" (1971), "Шарҳи исму лақабҳо" (1981), "Маънои ҳазору як ном" (1987) ва мақолаҳои сершумори илмиву оммавӣ пешкаши соҳибномҳо мегардад [Гафуров, 1968; 1971; 1981; 1987].

Ф. Абдулло соли 1972 дар ҳаҷми 70 саҳифа аз рӯи маҷмӯи маводи ономастикӣ "Номнома" тартиб додааст [Абдулло, 1972].

Соли 1978 дар маҷмӯаи "Ономастика Средней Азии" мақолаи Р. Р. Раҳимов "Две заметки антропонимии Зеравшанской долины (Термины родства и личные имена, Тезка Аристотеля)" чоп мешаванд, ки таркиби терминҳои хешутаборӣ ва номҳои шахсӣ, инчунин вариантҳои расмию

ғайрирасмий ҳамноми Аристотел-Арасту таҳлилу баррасӣ гардидаанд. [Раҳимов, 1978].

Соли 1986 Ш. Ҳайдаров дар "Луғати чандомади антропонимияи тоҷикони райони Ашт", ки нахустин таҷрибаи луғати чандомади номшиносии тоҷик аст, номҳои хоси бошандагони ноҳияи Ашти вилояти Суғд (собиқ Ленинобод)-ро ба таври лингвостатистикӣ, лингвогеографӣ баррасӣ менамояд [Ҳайдаров, 1986].

Д. К. Карамшоев дар мақолаи "Номҳои помирӣ" (Памирские имена), ки соли 1988 дар китоби "Ономастика Типология Стратиграфия" ҷоп шудааст, ба хусусиятҳои хоси номгузории мардуми Помир дахл намуда, доир ба тағйироти фонетикӣ, морфологӣ (сохту таркиб) ва семантикаи ном маълумоти мухтасар медиҳад [Карамшоев, 1988].

Соли 1991 Ш. Ҳайдаров рисолаи номзадии худро дар мавзӯи "Антропонимияи тоҷикони шимолу ғарбии водии Фарғона" ҷимоя кардааст. Муҳаққиқ дар рисолаи хеш аз рӯйи маводи ноҳияи Ашт антропонимияи тоҷикро омӯхта, дараҷа ва ҳудуди фарогирии онҳоро нишон медиҳад; ному таҳаллус ва лақабҳоро аз ҷиҳати семантика, хусусияту вобастагиашон ба таври муқоиса мавриди баррасӣ қарор додааст [Ҳайдаров, 1991].

Соли 1996 Р. Шоев дар мавзӯи "Ономастикаи "Самаки айёр" рисолаи номзадии худро дифоъ намуд, ки дар он пайдоиш, хусусиятҳои луғавӣ-маъноӣ ва сохту таркиби антропонимҳо таҳлил ва тадқиқ шудааст. Вижагиҳои махсуси рисолаи мазкур дар он аст, ки бори нахуст дар бахши ономастикаи асарҳои насри ривоятии классикии тоҷику форс, ки маводи номшиносии тоҷикро боз ҳам васеътар мегардонад, тадқиқот анҷом дода шудааст [Шоев, 1996].

Бо кӯшиши Масъуд Қосимӣ ва Азиз Мирбобоев соли 2000 бо номи "Фарҳанги номҳои тоҷикӣ" номнома дар ҳудуди 8000 номи тоҷикӣ таҳия мегардад, ки бо ду хат – форсӣ ва кириллӣ ва бо ду савт – гуфторӣ ва навишторӣ мураттаб шудааст. Он ҷиҳати шиносӣ ва огаҳӣ аз таърихи

номҳои эронӣ ва суннати номгузориву номшиносии мардуми тоҷик дорои арзиши баланд аст [Қосимӣ, Мирбобоев, 2000].

Соли 2002 М. Аюбова рисолаи номзадии худро дар мавзӯи «Антропонимияи тоҷикони навоҳии Шаҳритузу Қубодиён (номҳои ашхос)» химоя кардааст, ки он масъалаҳои таърихӣ, иқтибосӣ (арабӣ, туркӣ-ӯзбекӣ, тоҷикӣ), сохт ва лаҳҷавии номҳои ашхосро дар бар мегирад. Оид ба таркиби луғавии антропонимҳои тоҷикони ноҳияҳои мазкур низ маълумот дода, ду гурӯҳи антропонимҳо: антропонимҳои аслии тоҷикӣ ва иқтибосӣ зикр гардидаанд. Гӯйиши сокинони навоҳӣ низ мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар бораи мавҷуд будани ду лаҳҷаи аз ҳам фарқкунандаи тоҷикони Шаҳритузу Қубодиён маълумот дода шудааст [Аюбова, 2002].

Ҷиҳатҳои ҷудоғонаи имлои номҳои тоҷикон дар “Фарҳанги номҳои миллии тоҷикӣ” (иборат аз ду ҷилд) (2016) ва ба андозае дар “Луғати имлои забони адабии тоҷик” (1974), мақолаҳои Ш. Рустамов (1969), М. Шукуров, Л. Я. Расулова, Д. Г. Резник, В. А. Капранов, З. Муллоҷонова, А. Турсунов, Ш. Раҳимов, А. А. Горбачевский, В. А. Суперанская, Январ Шукрии Самарқандӣ мавриди баҳсу андешаронӣ қарор гирифтааст.

Ба ҳамин тариқ, тадқиқот дар асоси дастовардҳои илмию назариявӣ ва амалии забоншиносони ватанию хориҷии риштаи номшиносӣ, махсусан, антропонимия пайгирӣ шудааст.

Бо вучуди ин, дар антропонимияи тоҷик, ки нисбат ба илмҳои дигари забоншиносӣ падидаи даҳсолаи охир мебошад, масъалаву мушкилоти зиёде мавҷуд буда, ба таҳқиқу таҳлили алоҳидаи илмӣ ниёз доранд.

Мақсад ва ҳадафи таълиф. Ҳадаф аз таълифи ин рисола, пеш аз ҳама, тадқиқу пажӯҳиши махсуси номҳои хоси мардуми ноҳияи Лахш (собик Ҷиргатол), ки дар масири таърих андӯхта шудаанд, ба шумор меравад.

Вазифаҳои рисола. Рисола бо ҳалли вазифаҳои зерин амалӣ мешавад:

- нишон додани ташаккули антропонимҳои ноҳия аз нигоҳи таърихӣ;
- нишон додани номҳои аслии тоҷикӣ;
- баррасии номҳои давраи қадим;

- баррасии номҳои давраи миёна дар ноҳия;
- баррасии номҳои давраи нав;
- таҳқиқи антропонимҳои иқтибосӣ;
- хусусиятҳои этнолингвистии номҳои ашхоси ноҳия ва инъикоси онҳо дар антропонимҳо;
- пажӯҳиши гендерӣ ва муносибати антропонимҳо ба он;
- таҳқиқи хусусиятҳои овозӣ (фонетикӣ) ва грамматикӣ номҳои ашхоси ноҳия;
- сохтори морфологӣ антропонимҳои ноҳияи Лахш;
- баррасии номҳо аз рӯи сохт;

Навоварии илмӣ. Ҳарчанд тадқиқоти зиёде оид ба чандин масъалаҳои маданияти номмонӣ аз тарафи олимону адибон, муаллимон ва умуман аҳли калам дар рӯзномаву маҷаллаҳо фикру андеша ва маслиҳату дархостҳои муҳиме сурат гирифта бошанд ҳам, онҳо хусусияти гендерӣ надоранд ва дуюм таҳқиқи ин мавзӯё барои ноҳияи Лахш аз нигоҳи дузабонӣ низ муҳим мебошад. Сеюм, ин ки аз нигоҳи гендерӣ ба мавзӯи мазкур мурочиат кардан, ҳанӯз чандон ба расмият надаромадааст. Ва ниҳоят нишон додани хусусиятҳои овозии номҳои ашхос ба омӯзиши аввалини лаҳҷаи мардуми ноҳия далолат менамояд. Бинобар ин, мавзӯи интихобшуда аввалин кӯшишест, дар ҷодаи таҳқиқи антропонимии ноҳияи Лахш дар шакли диссертатсионӣ.

Мавод ва усули тадқиқ. Ба рисола замима (номҳои ашхоси сокинони ноҳияи Лахш), ки чун объекти лингвистӣ ва гендерии рисола истифода мегардад, илова шудааст. Маводи ин рисола ҳанӯз аз овони донишҷӯйии муаллиф аз деҳоту шаҳраки ноҳия, шиносӣ бо рӯйхати номҳо дар боғчаву мактабҳо, ҷамоатҳо, шуъбаи САҲШ, бойгонихо ва катибаҳои рӯи қабр ҷамъоварӣ гардидааст. Зимни ҷамъоварӣ аз усули пурсиш, суҳбат, шиносӣ бо феҳристи асомӣ дар ноҳия истифода гардиданд. Инчунин, китобу маҷалла ва рӯзномаҳои даврӣ истифода шудаанд. Барои таҳлили мавод усули

диахронӣ, синхронӣ, таҷзия, калимасозӣ, этимологӣ ва лингвистии таҳлил муносиб доништа шуд.

Рисола дар заминаи 1651 номи мардона ва 801 номи занона, ки аз замони ташкилбӣ ноҳия, яъне соли 1931 то имрӯзро дар бар мегиранд, таҳқиқ шудааст. Бо мақсади он ки дар тадқиқоти оянда ягон ҷиҳати муҳим дар антропонимияи тоҷик аз мадди назар дур намонад, аксари қаринаҳои (вариантҳои) номҳо нигоҳ дошта шудааст. Хусусиятҳои овозӣ, услубӣ, иҷтимоӣ, гендерӣ ва номҳои таърихӣ (архаистӣ) дар шакли аввалияшон пешниҳод гардидаанд. Фикр мекунем, ки дар чунин ҳолат қимати маводи кор чун мояи забон барои тадқиқоти оянда зиёдтар мебошад.

Аҳамияти назариявии тадқиқот. Натиҷаи илмӣ тадқиқоти антропонимҳо аз он иборат аст, ки онҳо дар муҳити дузабонӣ: тоҷикӣ ва қирғизӣ ташаккул ёфта, барои рушди бахшҳои гуногуни забоншиносӣ, аз ҷумла луғатшиносӣ чун маводи назариявӣ ва амалӣ хизмат менамояд. Ҳамчунин, натиҷаҳои назариявии тадқиқотро метавон барои таҳқиқи минбаъдаи масоили антропонимияи тоҷик истифода намуд.

Аҳамияти амалии тадқиқот. Натиҷаҳои корро метавон дар донишгоҳу донишқадаҳо зимни дарсҳои назариявӣ амалии шевашиносӣ, луғатшиносӣ, таърихи забон, ҳамчунин курсҳо ва семинарҳои таҳассусӣ доир ба ономастика ва антропонимия ва ҳангоми тартиб додани луғатҳои ономастикӣ истифода намуд. Ҳамчунин, диссертатсия дар навиштани асарҳои илмӣ-тадқиқотӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ мавриди истифода қорор хоҳад гирифт.

Масъалаҳои зерин ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

- дар антропонимияи ноҳияи Лахш номҳои тоҷикӣ мавқеи калидӣ дошта, аз давраҳои қадим, миёна ва нави таърихи забони тоҷикӣ маншаъ мегиранд.
- дар ташаккули антропонимҳои ноҳияи Лахш калимаҳои иқтибосӣ (арабӣ, туркӣ –қирғизӣ, юнонӣ, ҳиндӣ, русӣ) нақши муҳимро ифода намудаанд.

- шароити дузабонӣ ба хусусиятҳои овоии номҳои ашхос бетаъсир намондааст.
- номҳои ашхос дар мавриди сохтори калимаҳо (сода, сохта, мураккаб) муҳим арзёбӣ мешаванд.
- номҳои ашхоси ноҳия барои муайяну мукамал сохтани таркиби луғавии лаҳҷаи тоҷикони ноҳия мусоидат менамояд.
- антропонимҳои ноҳия барои муайян намудани ҳодисаҳои таърихӣ, иҷтимоӣ, динӣ, анъана ва ғайраро, ки дар миёни тоҷикону қирғизҳои роичанд, инъикос менамоянд
- муносибати таърихии тоҷикону қирғизҳо асрҳо боз идома дошта, инъикоси он дар антропонимҳо ифода меёбад.
- лаҳҷаи сокинони ноҳияи Лахш аз лаҳҷаҳои дигари шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, хусусан, лаҳҷаи раштӣ, тафовутҳои махсус зоҳир намудааст.

Ҳаҷм ва сохтори рисола. Рисола аз муқаддима, се боб, ҳулоса, рӯйхати адабиёт ва замима иборат аст.

Дар муқаддима, пеш аз ҳама, масъалаҳои назариявии омӯзиши антропонимия, ки заминаи ибтидоии умумилингвистии рисолаи мазкур мебошад, тавзеҳ ёфта, актуалӣ будани мавзӯ асоснок гардида, мақсаду вазифаи тадқиқот ва аҳамияти назариявӣ амалии он муайян шуда, методҳои тадқиқот ва хусусиятҳои маводи антропонимӣ шарҳ ёфта, ба таърихи тадқиқоти антропонимияи мардуми тоҷик ва халқҳои дигари ҳамзабон рӯшани андохта шуд.

Рисола се бобро дар бар гирифтааст: 1) Ташаккули антропонимҳои ноҳия аз нигоҳи таърихӣ. 2) Хусусиятҳои этнолингвистии антропонимҳои ноҳия. 3) Хусусиятҳои овозӣ (фонетикӣ) ва грамматикӣ номҳои ашхос.

Дар боби якум антропонимҳо аз диди таърихӣ-давраи бостон, миёна ва нав, ки асосан номҳои аслии тоҷикиро дар бар мегиранд, мавриди баррасӣ қарор гирифта, дараҷаи истифода ва ба ҳодисаҳои овозӣ дучор шудани бевзеи онҳо дар номгузори мардуми ноҳия нишон дода шудааст. Азбаски

дар ташаккули антропонимҳои ноҳияи марида таҳқиқ ду гурӯҳи калимаҳои тоҷикӣ ва иқтибосӣ нақши муҳим доранд, аз ин лиҳоз доир ба номҳои иқтибосӣ ҳам маълумот дода шудааст.

Боби дуюми рисола ба масоили муносибати таърихии тоҷикону қирғизҳои ноҳия, шароити дузабонӣ- тоҷикӣ ва қирғизӣ ва инъикоси он дар антропонимҳо, инчунин масъалаҳои гендерӣ (ҷинсият) ва муносибати он ба антропонимҳо бахшида шудааст.

Дар боби сеюм сохти антропонимҳо- сода, сохта ва мураккаб таҳлил гардидаанд.

Хулосаи қор ҷамъбасти ҳамаи фикру андешаҳои дар диссертатсия баёншуда мебошад.

Рӯйхати адабиёт тибқи алифбо танзим шудааст.

Дар замима рӯйхати номҳои мавҷуда пешниҳод шудаанд.

БОБИ I. ТАШАККУЛИ АНТРОПОНИМИЯИ НОҲИЯ АЗ НИГОҲИ ТАЪРИХӢ

1. 1. Мулоҳизаҳои муқаддимаӣ

Забон маҳсули инсон буда, сарвати бебаҳои маънавист, ки аз насл ба насл мегузарад, муносибати наслхоро барқарор дошта, ганҷинаи илму маданиятро ҳифз ва насиби авлодони оянда мегардонад.

Яке аз бузургтарин рукнҳои ташаккул, тараққиёт ва камолоти ҳар миллат ин забони ӯст. Тавассути забон миллат метавонад қадами устувор ва собитро дар шоҳроҳи худшиносӣ ва мондагориву пояндагӣ бигузорад. Ҳар як миллат ҷаҳд ва кӯшиш менамояд, ки дар ҳар даври замон химоятгару пуштибони забони хеш бошад. Зеро забон ба вай аз авлод ва аҷдодаш олитарин мерос буда, нишонае аз ниёгон ва ҳастии миллат ба шумор меравад.

Забони тоҷикӣ ҳам барои миллати тоҷик бузургтарин рукни рушду нумӯъ ва пояндагиву мондагорӣ маҳсуб мешавад. Агар гӯйем, ки тавассути забон тоҷикон то имрӯз ҳамчун миллат дар дунё шинохта ва эътироф шудаанд, муболиға нахоҳад шуд. Маҳз, забон буд, ки дар дарозии таърих гузаштагони фарҳангии мо: шоирону адибон, олимону ҳакимон тавассути он аз худ мероси гаронбаҳои хаттӣ боқӣ гузоштанд. Суханҳои пурғавҳару гаронбаҳои устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хусрав, Умари Хайём, Фаридуддини Аттор, Саноӣ, Ҷалолиддини Балхӣ, Саъдии Шерозӣ, Хоҷа Ҷофиз, Камоли Хучандӣ, Соиб, Абдурраҳмони Ҷомӣ, Бадриддини Ҷилолӣ, Зайниддин Маҳмуди Восифӣ ва дигарон далели ин гуфтаҳо хоҳанд буд, ки бо забони ноби тоҷикӣ ва ба гуфти эшон: дурри маънӣ суфтанд ва афкори баланди хешро рӯйи коғаз овардаанд.

Дар даврони ҳукмронии бузургтарин давлати тоҷикон- Сомониён забони тоҷикӣ мақому мартабаи олии давлатиро касб карда, амирони сомонӣ ба он рутбаи дарӣ, яъне дарбориву давлатӣ додаанд. Пас аз суқут ва фурӯ рафтани сулолаи Сомониён дар муддати беш аз ҳазор сол тоҷикон соҳиби давлати миллӣ нашуданд ва дар ҳайати хонадонҳои муғуливу туркӣ, аз қабилӣ

Ғазнавиён, Қарахониён, Салчуқиён, Темуриён, Шайбониён, Сафавиён ва Манғитиён ба сар бурданд. Агарчи сиёсати бегонагон дар ин муддати тӯлонӣ бар сари тоҷикон алам барафрошта буд, лекин забони тоҷикӣ дар тамоми ин муддат бар сари ҳокимияти ин сулолаҳои аҷнабӣ алами ҳукм афрохта буд. Аз оғози ҳукумати Ғазнавиён то анҷоми аморати Манғитиён забони тоҷикӣ дар тамоми хонадонҳои муғулу турк ҳамчун забони илмию ҳуҷҷатнигорӣ ва корғузуриву муоширати сиёсӣ амал мекард ва дар ҳеч яке аз ин давлатҳои номбурда дар сиёсату давлатдорӣ аз забонҳои модарии худ истифода намешуд. Ҳамчунин, дар тамоми ин давлатҳои ғайритоҷикӣ доираҳои бузурги илмиву адабӣ ташкил карда мешуданд, ки дар онҳо ҳазорҳо шоир, чи форсизабону чи аҷнабиён, бо забони тоҷикӣ шеър менавиштанд. Ҳатто шохону амирон ва шохзодагону дарбориён кӯшиш мекарданд, ки забони тоҷикиро натавонанд хуб ёд бигиранд, балки бо он шеър бигӯянд ва эҳсосоти ботинии худро баён бикунанд.

Тавре маълум аст, забон маҳсули ҷомеа буда, инкишоф ва тағйиру таназзули он ба ҷамъият вобаста аст. Ҳар як забон дар ҷараёни инкишофи хеш тадриҷан ташаккул ёфта, пурғановату мукаммал мегардад. Ҷараёни тағйиру такмили забон, ки ба рушду тарвиҷи ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва маданият ҷамъият, муносибатҳои байниҳамдигарии халқу миллатҳо алоқаи бевосита дорад, асосан, дар пойсутуни таркиби луғавӣ ва сохти грамматикӣ сурат мегирад. Дар партави рушди таърихӣ ҷамъият, ки ба пайдоиши ашё ва ҳодисаҳои нав мусоидат мекунад, мафҳумҳои мутобиқи онҳо пайдо гардида, бо номбаршавии онҳо калимаҳои нав низ ба вуҷуд меоянд.

Вожаҳои нав дар заминаи таркиби луғавӣ ва сохти грамматикӣ худ забон ва дар баъзе ҳолатҳо дар натиҷаи иқтибос аз дигар забонҳо пайдо мешаванд. Аз забонҳои дигар гирифтани калимаҳо барои ҳар як забон табиӣ буда, баҳри такмили бештари он забон имконияти зиёд фароҳам меоварад.

Антропонимҳо қисми таркиби боигарии луғавии забон, инчунин манбаи маълумоти таърихӣ мебошанд. Аз ин рӯ, онҳоро бе назардошти қонуниятҳои забон омӯхтан ғайриимкон аст.

Номҳои хоси одамон ҳама гуна дигаргунии ҷомеаро инъикос мекунанд.

Аз нуқтаи назари З. Г. Исаева антропонимҳо аз дигар категорияҳои луғавӣ (лексикӣ) бештар бо тағйирёбандагӣ ва таҳаввулпазириашон тафовут зоҳир мекунанд. Вале ин чунин маъно надорад, ки номҳои хоси ашхос бенизому номташаккил мебошанд. Ҳангоми шиносӣ бо миқдори муайяни антропонимҳо ба кадом забон тааллуқ доштани онҳоро муайян кардан чандон мушкил нест, зеро хусусияти миллии онҳо вобаста аз ҷиҳати овозӣ, маъноӣ ва сохториашон муайян мегардад [Исаева, 1986, 10].

Таҳқиқи антропонимия аз нуқтаи назари иҷтимоӣ марбути забоншиносии иҷтимоӣ (социолингвистика) мебошад, ки ҷузъи забоншиносии умумист. Муайян кардани тағйироти антропонимҳо, аз як тараф, инкишофу дигаргунии сохти ҷомеаро нишон диҳад, аз ҷониби дигар, собит менамояд, ки аъзои ҷомеа нисбат ба чунин дигаргуниҳо бетараф набуда, онро дар лексикаи забон ба таври васеъ истифода мекунанд. Чунин мавзӯҳо дар якҷоягӣ муносибати байни забон ва ҷомеа, забон ва шуур, забон ва тафаккурро муайян менамоянд.

Ном ба шахс маҳз дар ҷомеа мавқеи хоса дошта, барои муносибати мутақобилаи аҳли ҷомеа муҳим мебошад. Номҳои одамон барои ҷомеа бетафовут нест. Аз ин лиҳоз, майлу рағбат ба ном фаҳмост.

Ба ақидаи Бестужев Лада антропонимҳо чун дигар номҳои хос танҳо барои он мавҷуданд, ки вазифаи муайянро иҷро мекунанд. Дар сохтори ин вазифаҳо гурӯҳҳои зерин маъмуланд:

1. Тафовути ашхос аз ҳамдигар. Ин вазифа зарурӣ ва оқилона мебошад ва мазмуну муҳтавои антропонимҳо низ ба ҳамин вазифа алоқаманданд.

2. Вазифаи иҷтимоӣ. Ин вазифа ба мақоми шахс дар сохтори иҷтимоии ҷомеа ишора мекунад ва он дар ҳаёти ҷамъиятӣ аҳамияти амалӣ дорад.

3. Анъанавӣ. Он ба расму оин, анъана, мӯд ва завқи бадеӣ мувофиқат мекунад. Вазифаи мазкур на он қадар зарурист, вале вобаста ба омилҳои табиӣ ва субъективӣ, ки антропонимияи гузашта ва муосирро муайян менамояд, зарур ва ҳатмӣ мебошад.

4. Хурофотӣ. Ин вазифа ба эътиқоди номгузoron ба қувваи фавқуттабии ном (муҳофизат аз қувваҳои бадӣ ва пуштибонӣ аз чониби қувваҳои нек, Худову фариштагон) алоқаманд буда, сарчашмаи он, асосан, ақидаҳои хурофотӣ ба шумор меравад. Вале он дар ҷомеаи мафкураи динӣ ҳатмӣ ва ногузир мебошад [Личные имнеа в прошлом, настоящем, будущем. Проблемы антропониимики 1970, 34].

Бояд гуфт, ки аз ин гурӯҳҳо вазифаи хурофотии номҳо вақтҳои охир дар антропониимияи муосири тоҷик, хусусан, дар антропониимҳои ноҳияи Лахш кам ба назар мерасад ва гуфтан мумкин аст, ки ин ба рушди фазои иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа алоқаманд мебошад.

Бо мақсади таҳқиқ ва пажӯҳиши антропониимияи мардуми тоҷик омӯзиш ва баррасии ҷараёни пайдоиш, ташаккулу инкишофи сохторӣ ва марҳилаҳои асосии таърихи номҳои ашхос зарур ва муҳим мебошад.

Номҳои шахс, пеш аз ҳама, дар заминаи калимаҳои муқаррарӣ (апеллятивҳо) пайдо гардида, бо мурури замон гоҳо алоқаи худро бо асоси пайдоишашон гум карда, ҳамчун аломатҳои номӣ, нишонаҳо боқӣ мемонанд [Юркенас, 1979, 31].

Азбаски ҷараёни табдили калимаҳои муқаррарӣ ба ном (онимизатсия) дар шакли таҷассуми номҳои шахс дар калимаҳои муқаррарӣ (апеллятивҳо) бештар ифода мегардад, аз рӯйи характеру хусусияти калимаҳои муқаррарӣ хусусияти меросии антропониимҳоро муайян кардан мумкин аст. Дар ин робита, пеш аз ҳама, анъанаи номгузории давраи бостонӣ дар муқоиса бо номҳои иқтибосии дар зери боварӣ ва эътиқодҳои динӣ ё таъсири маданияти халқҳои дигар азхудшуда, инчунин номҳое, ки пайдоишашон ба ин ё он ҷараёни инкишофи фарҳангиву иҷтимоии ҷомеа вобастагӣ доранд, мавқеи ҷудоғонаро ишғол менамоянд [Исаева, 1986, 45].

Қисми муайяни номҳои бостониро бе тадқиқоти махсус низ фаҳмидан мумкин аст, зеро онҳо алоқаи хешро бо вожаҳои умумихалқӣ (лексикаи зинда) то ҳол нигоҳ доштаанд ва аз ҷиҳати маъно гуногун буда, одатан бевосита ё бавосита ба ҷиҳатҳои маънавию ахлоқӣ ё ҷисмонии соҳиби ном,

ҳолат ва вақти таваллуд, шароити иҷтимоиву иқтисодии волидон, тасаввурот оид ба оламу муҳити атроф, ҷаҳонбинӣ, хусусиятҳои хоси синни кӯдакӣ ишора мекунанд.

Таърихи номҳо одатан бо таърихи ҳаёти ҷомеа алоқаи зич дорад. Қонуни инкишофи зиндагӣ, таъбу завқ ва мафкураи инсонро тағйир медиҳад, ки он инъикоси бевоситаи худро дар антропонимия меёбад.

Пажӯҳишҳои мардумшиносӣ (этнографӣ) нишон медиҳад, ки антропонимия марҳилаи муайяни пайдоишу инкишофро сипарӣ кардааст. Аз рӯйи тадқиқоти И. В. Бестужев Лада антропонимия се марҳилаи инкишофро сипарӣ намудааст: ибтидоӣ, ғуломдорӣ-феодалӣ ва капиталистӣ.

Марҳилаи ибтидоӣ бо ҷамъияти ибтидоӣ ва сохти ибтидоӣ вобаста мебошад. Дар ин давра таҳаввулоти (эволютсия) тадриҷии ном - лақабҳои сода рӯй медиҳад, ки тавассути системаи мураккаби тағйирёбӣ ҷараён мегирад.

Сабаби нахустини мураккабшавии номҳои шахс эътиқод ба нерӯи ғавқуттабӣ мебошад. Мардум бовар мекард (ҳозир ҳам аксар эътиқод доранд: ҳангоми дидани фол ва сеҳру ҷоду номи шахс лозим аст), ки истифодаи ном бо нияти бад метавонад ба соҳиби он таъсири манфӣ расонад, ҳатто вайро нобуд созад. Анъанаи махфигардонии номҳои асли маҳз аз ҳамин гуна эътиқод маншаъ гирифта, боиси арзи вучуд намудани маҷмӯи мураккаби номҳои рамзӣ шудааст. Дар бештари ноҳияҳои Тоҷикистон то солҳои 40-50 махфигардонии ном (то ба синни балоғат ба ҷойи номи расмӣ истифода шудани лақаб) мавҷуд буд. Анъанаи махфӣ нигоҳ доштани номи расмӣ дар зерҳои номи ғайрирасмӣ, ки аз умқи таърих (аз давраи муштарақ будани забони ҳиндуэронӣ ва ҳиндуаврупой) сарчашма мегирад ва натиҷаи тахайюлоту тасаввуроти антиқа доир ба алоқамандии ном бо рӯҳи одам, номи махфӣ бошад, воситаи ҳимояи соҳиби ном аз қувваҳои бадӣ мебошад, то кунун яке аз хусусиятҳои номгузории қисме аз мардуми Помир аст. Анъанаи дуномгузории тоҷикон ба таври умумӣ аз тарафи олимони М. С. Андреев, О. Ғ. Гафуров қайд гардидааст [Андреев, 1953; Гафуров, 1971].

Эътикод ба қувваи ғайримуқаррари ном то ба он дарачае дар шуури инсон чой гирифтааст, ки он муддати асрҳо бо шаклу мазмуни нав давом ёфтааст.

Тадричан бо омилҳои мазкур номҳои оилавӣ (ишора ба аслу насаб), номҳои топонимӣ (ишора ба мавзеи таваллуд ва зист), номҳои касбӣ (ишора ба нави машғулият ё мавзеи иҷтимоӣ) пайдо шудаанд. Чи тавре ки Бестужев Лада қайд менамояд, бо таназзули сохти ибтидоӣ ин низом ба бухрон дучор шуда, барҳам меҳӯрад ва шаклан нав мегардад. Ҳарчанд ки таъсири он дар давоми марҳилаи минбаъдаи инкишоф, дар баъзе мавридҳо то кунун мушоҳида мешавад

Марҳилаи дуюм, ки давраи гузариш аст, ба санаи рӯйдоди ҳодисаҳои таърихӣ (хронологӣ) бо сохти ғуломдорӣ ва феодали алоқаманд мегардад. Дар ин давра нахуст сода гардидани низоми (система) пешини номгузорӣ каму беш рӯй медиҳад, ки он ба ташкилшавии давлат ва гузариш аз динҳои ибтидоӣ ба классикӣ алоқаманд мебошад. Вале тадричан як гардиши нави мураккабшавии низоми номгузорӣ мушоҳида мегардад, ки дар чор равия сурат мегирад: а) ташаккули насаб (махсусан барои ашрофон); б) паҳншавии номҳои топонимӣ; в) паҳншавии номҳои касбӣ; г) васеъ гардидани номҳои шахсӣ, сипас таҳаллусу лақабҳои насли.

Баробари гузариш аз сохти феодали ба капиталистӣ дар ин низом низ бухрон ба амал меояд. Зеро дар шароити нав ном аз ҷиҳати мавқеъ устувор набуд. Дар ин давра кӯчиш ва афзоиши аҳоли бештар мегардад. Услуби расмӣ-коргузорӣ шаҳодатномаи шахсиро дар шакли хатгӣ ба танзим медарорад. Лақабҳо хусусияти бадалшавиро касб намуда, ба ашхоси гуногун (ё баръакс бо вариантҳои мухталиф ба як фард) тааллуқ доштаниш, дар муомилаи расмӣ номувофиқӣ зоҳир мегардад. Аз ин рӯ, системаи нави муосир - ном ё якчанд ном бо иловаи номи падар ва номи насабӣ (гоҳо дукаратӣ) ба роҳ монда мешавад [Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. Проблемы антропониимики 1970, 27]. Ҳатто тадричан таҳаллусу лақабҳои насабӣ ба чойи номҳои насабӣ истифода мегиранд [Исаева, 1986, 13], яъне аз номҳои ғайрирасмӣ номҳои расмӣ пайдо мешаванд.

Табиист, ки ҳамаи ин марҳилаҳоро ҳар халқ ба таври гуногун дар шаклу услуби хоси хеш аз сар мегузаронад. Аз ин рӯ, дар баробари марҳилаҳои умумӣ омӯзишу таҳқиқи мушаххаси марҳилаҳои инкишофи таърихии халқҳои муайян аҳамияти муҳимро дар мегирад. Дар ташаккулу инкишофи номнома ба назари аввал бисёр чизҳо тасодуфӣ ва номафҳум менамоянд. Ин зухурот ба номмонии тоҷикон низ тааллуқ дорад, зеро дар он номҳои сохту пайдоишашон гуногун, ки бо олами ҳайвонот, асбобҳои рӯзгор, табиат, ҷаҳонбинию фаҳмиши фарҳангӣ, эътиқоди динӣ, бо ин ё он забон (арабӣ, туркӣ, русӣ ва ғ.) алоқаманд, ба назар мерасанд. Ҳудуди мушоҳида ва тадқиқ нисбат ба вақту замон чӣ қадар тангу маҳдуд бошад, зухуроти антропонимӣ ҳамон қадар тасодуфӣ, номуназзам ва нофаҳмо ба назар мерасад. Вале агар ба умқи таърих, замон ва макон чӣ қадар ворид шавем, ҳамон қадар равшан мегардад, ки антропонимия на маҷмӯи калимаҳои тасодуфӣ, балки ёдгориҳои хоси фарҳангӣ буда, дар баробари инъикоси марҳилаҳои гуногуни ҳаёти моддиву маънавии халқ муттасилӣ ва таносуби ҳамаҷонибаи фарҳангҳоро собит менамояд. Ба ин маънӣ, таркиби номҳои ашхоси ноҳияи Лахшро (собик Ҷиргатол) аз нигоҳи таърихӣ ба қабатҳои тоҷикӣ, арабӣ, туркӣ (қирғизӣ -ӯзбекӣ), русӣ, юнонӣ, сомӣ (семитӣ), муғулӣ, ҳиндӣ чудо қардан мумкин аст.

1.2. Номҳои аслии тоҷикӣ

Ба ин гурӯҳ одатан номҳои аслии забони тоҷикӣ, ки дар заминаи забони мазкур пайдо шудаанд, дохил мешаванд. Баромади бештари номҳои аслии ба қадимтарин сарчашмаҳои забони тоҷикӣ - ба яке аз забонҳои қадимаи мансуби гурӯҳи забонҳои эронӣ алоқаманд мебошад.

Чи тавре ки аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум аст, миллати тоҷик аз наҷоди ориёӣ ба шумор меравад ва "...дар сарзамини ориёӣҳои шарқӣ - Ориёно (Осиёи Миёна ва Афғонистони кунунӣ, ҳамчунин шарқи Эрони имрӯза) мардумони шарқии ориёӣ низ дар даврони модҳо ва Ҷаҳоманишиён ҳамоно худро ба номи наҷоди ориёӣ ёд мекарданд. Бинобар бозёфтҳои солҳои охир аз Афғонистон дар як санғнабиштаи бохтарӣ забони ин матни

“арйа”, яъне ориёӣ гуфта шудааст. Ин далели таърихӣ собити он аст, ки гузаштагони тоҷикон - мардуми бохтарӣ, забони худро ориёӣ меномидаанд” [Раҳмон, 2016, 31-32].

Дар китоби “Забони миллат-ҳастии миллат” (2016) оварда шудааст, ки “Номи **арйа, арйана** ҳамчун истилоҳи этникӣ дар таркиби номҳои ашхос ва номҳои чуғрофӣ сарзаминҳои таърихӣ ва ё ватани мардумони ориёӣ ҳам дар “Авесто”, ҳам дар осори замони Ҳахоманишиён, ҳам дар манобеи юнонӣ ва исломӣ корбурди фаровон дорад, ки ин ҳама далели мансубияти ин ашхос ва ҷойҳо ба наҷоди ориёист” [Раҳмон, 2016, 32].

Азбаски номҳои ашхос бисёр далелҳои таърихиро, ба мисли, “номи наҷоди ориёӣ – **арйа** дар таркиби номҳои хоси ориёӣ дар осори таърихнависони юнонию румӣ зиёд ба қор рафтааст, ки он далели шинохти номи ин наҷод дар он даврон дар миёни дигар мардумон мебошад: Ариабигнес, Ариамнес, Ариападҳес, Ариантас, Арибарзанес, Арибазос, Ариамазес, Ариарамнес, Арифарнес, Ариаменес ва ғ.” [Раҳмон, 2016, 32], маҳфуз медоранд, яке аз сарчашмаҳои муҳими боэтимод маҳсуб мешаванд.

Тадқиқи қиёсии забон, оӣин, урфу одат, дину мазҳаби қадимии эронӣён ҳамгунӣ ва ягонагии онҳоро собит менамояд. Омӯзиш ва муқоисаи забонҳо гувоҳи он аст, ки забонҳои эронӣ дар ибтидо ҳам аз ҷиҳати сохти грамматикӣ ва ҳам аз ҷиҳати захираи асосии луғавӣ то ҷӣ андоза умумият доштаанд. Забонҳои дунё, хусусан, забонҳои эронӣ ҳамеша дар як ҳолат намондаанд. Тағйироте, ки дар забонҳои эронӣ муддати зиёда аз ҳазор соли инкишофи онҳо, хусусан дар қисмати фонетика, лексика ва грамматика рух додааст, бо бисёр омилу рӯйдодҳои таърихӣ фарҳангӣ шарҳ дода мешавад. Аз ин лиҳоз, забонҳои қавмҳои эронӣ дар асоси ҳамин гуна тағйирот ба се марҳилаи тақомул – давраи бостон (қадим), миёна ва нав ҷудо шудаанд.

1. Давраи забонҳои эронии бостон (аз замони ҷудошавии забонҳои эронӣ аз “умумияти забонҳои ориёӣ” дар оғози ҳазораи II пеш аз милод то асрҳои IV-III пеш аз милод);

2. Давраи миёна ё давраи асримиёнагии рушди забонҳои эронӣ (аз асрҳои IV- III пеш аз милод то садаҳои VIII- IX милодӣ)

3. Давраи нав ё давраи нави инкишофи забонҳои эронӣ (аз асрҳои VIII- IX баъди милод то имрӯз) [Раҳмон, 2016, 47-48].

Забонҳои давраи бостон ё қадими халқҳои эрониноҷод қариб аз ҳама гуна омехтагӣ бо забонҳои бегона оӣ буда, асоси онро забонҳои Эрони қадим, ки яке бо номи забон ва хати авестой дар китоби муқаддасу қадимтарини Осиёи Миёна "Авесто" ва дигаре бо номи забони форсии бостон (қадим), ки бо хати мехӣ дар осори давраи Ҳахоманишиҳо - кӯҳи Бесутун, Тахти Чамшед сабт гардидаанд, ташкил медиҳанд. Забонҳои давраи миёна низ дар асоси забонҳои халқҳои эрониноҷод - портӣ (порсӣ), суғдӣ, хоразмӣ, сақӣ, бохтарӣ, тахорӣ, хутанӣ ва хати оромиасос ба вучуд омада, тадричан бо рӯйдодҳои ҷамъиятию таърихӣ забонҳои хоразмӣ, тахорӣ, бохтарӣ, сақӣ, суғдӣ қисман аз байн рафта, қисман бо забони порсӣ омехта мегарданд. Аз ин лиҳоз, забони форсии миёна бо номи забони паҳлавӣ (порсӣ) низ зикр мешавад. Ба эътибор пайдо намудани забони порсӣ, пеш аз ҳама, 500 соли давлатдорӣ портҳо сабаб гардидааст [Ғафуров, 1983; Оранский, 1979,54]. Дар ин давр ба забони форсӣ дохил шудани баъзе калимаҳои юнонӣ ва юнонишавӣ баъзе калимаҳои форсӣ мушоҳида мешаванд, ки он ҳам ба рӯйдодҳои таърихӣ - лашкаркашиҳои Искандари Мақдунӣ, ташкилшавӣ давлати Юнону Бохтар алоқаманд мебошад [Ғафуров, 1983, 1895].

Муҳимтарин аз забонҳои нави халқҳои эронӣ - забони порсӣ буда, он дар охири аҳди Сосонӣ ва аввалҳои асри исломӣ бо забонҳои Суғду Бохтар пайваста, дар аҳди Саффорӣён, Тоҳирӣён, Сомонӣён, Ғуриён, Ғазнавиён ва дигарҳо забони умумии адабӣ ва қавми ориноҷод гардида, бо номи умумӣ - забони порсии нав шинохта мешавад. Ба забони форсии нав бо рӯйдодҳои таърихиву иҷтимоии асрҳои VII-XX миқдори зиёди луғатҳои забонҳои хориҷӣ - арабӣ, туркӣ, русию аврупоӣ ворид гардида, таркиби луғавӣ забони мазкурро бой гардониданд.

Антропонимия низ ҳамчун як бахши таркибии забон ин се давраи инкишофи таърихи забони тоҷикиро (форсӣ) аз сар гузаронидааст. Номҳои ашхоси давраи бостон, миёна ва нав, ки дар антропонимияи тоҷик хусусияти умумиистеъмолӣ касб намудаанд, дар номгузориҳои соқинони ноҳияи Лахш низ мавриди истифода қарор доранд.

1.2.1 Номҳои давраи қадим дар ноҳия

Ба давраи бостон мансуб будани қисме аз номҳоро аз рӯи сарчашмаву ёдгориҳои хаттии мутақаддим – маъхазҳои бостоншиносӣ (археологӣ) ва манбаъҳои адабии давраи бостон, ки делелҳои боэътимодно дар бар мегиранд, муайян кардан мумкин аст. Ба антропонимияи ин давр номҳое дохил мешаванд, ки ба давраи забонҳои форсии бостон марбут буда, бо антропонимияи дар ёдгориҳои ин давр мавҷуда бевосита мувофиқат мекунанд.

Дар миёни бахшҳои гуногуни забоншиносӣ қисмати решашиносӣ (этимология) мавқеи муҳимро дар бар мегирад. Зеро маҳз соҳаи решашиносӣ кодир аст, ки умқи ва сайри таърихӣ, сохти аввалия ва иртиботи маънавии калимаву вожаҳоро, хусусан, номҳои ашхосро таҳлилу таҷқиқ намояд. Аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум аст, ки аксарияти номҳои давраи қадим сохти мураккаб дошта, мафҳуму маънои онҳо ҳангоми таҳлили решашиносӣ (этимологӣ) муайян мегардад. Таркиб ва ташаккули номҳои давраи қадим бештар ба воситаи ду реша ва ё бо пасвандҳои сифати нисбии **-ya** > ф.м. ва ф.н. **-o**, **-ī**, **-anya** > ф.м. ва ф.н. **-ина**, **-ya** + **ānām** (падежи генетив) > ф.м. ва ф.н. **-и+ён**, пасванди оморфемавии **-ān (-yān)** > ф.м. ва ф.н. **-он (-ён)**, пасванди оморфемавии **-ak** > ф.м. ва ф.н. **-ак**, пасванди сифати нисбии **-ār** > ф.м. **-āv** // **-ов(а)** > ф.н. **-o**, **-ī** сурат гирифтааст [Андреев, 1953; Аюбова 2002, 37].

Бояд гуфт, ки номҳои давраи бостон дар лаҳҷаи мардуми ноҳияи мавриди таҷқиқ як ҷузъи фаъоли антропонимҳоро дар бар гирифтаанд. Аз шумораи умумии номҳои ашхоси дар барга (картотека) ғирдовардаи мо 194-тоашро номҳои аслии тоҷикӣ ташкил медиҳанд. Аз ин миқдор зиёда аз 30

ном ба давраи бостон мансуб буда, номи қахрамонҳои асотирӣ афсонавӣ ва шахсиятҳои таърихӣ ин давраро инъикос намудаанд.

Ардашир // Ардашер < ф.қ. Artaxšašra // Artaksrks // Xšayarxša // Kserks (шакли юнонии ном), ф.м. Ardaxšīk // Ardašir, ф.н. Ardašīk // Ardašer [Белгородский, 1932; Кузмина, 1985; Суперанская, 1960] "ҳокими одил" (**arta** "адл", "инсоф" ва **xšašra** "салтанат", "шоҳ"), номи подшоҳони Ҳахоманишӣ ва Сосонӣ, дар "Ғиёс-ул-луғот" номи Ардашер ба маънии "шермонанд", "шерӣ хашмгин" (мураккаб аз лафзи "ард" ба маънии "хашм" ва "қаҳр" ё лафзи "урд" ба маънии "монанд" ва "назир") муайян шудааст [Муҳаммад, ҷ. I-II. 1987, 67]. Дар гуфтори мардуми ноҳия дар шакли Ардашер // Алдашер мустаъмал аст.

Баҳром < ав. Vδrδšrayan [Кузмина, 1985; Каримшева, 1957, 1964; Гафуров, 1964], ф.м. Vāhrām > Bahrom, ф.н. Bahrom (аз **Vδrδšra** "дузд", "пинҳонкунанда", **yan** "задан", "раҳо кардан"), айнан "раҳокунанда" аз Вритра, лақаби Худои бузург Индра аст, ки ба Вритра - дузди борон ҳучум карда, аз абр борон меорад. Дар давраи миёна номи панҷ подшоҳи Сосонӣ, дар давраи нав ба маънии фатҳ ва пирӯзӣ низ омадааст.

Баҳман < ав. Vohumanangh // Vohumanah, ф.м. Vahman // Bahman, ф.н. Bahman (аз **vohu** "беҳ", "нек" ва **manangh** // **manah** "андеша") айн. "хубманиш", "андешаи нек" [Гранде, 1963, 145; Каримов, 1978], номи писари Исфандиёр дар "Шоҳнома" [Муҳаммад, 1978, 150], дар "Таърихи Табарӣ" – номи писари Гуштосп (Балъамӣ, 2001, 375), яке аз ёрони Аҳурамаздо дар "Авесто" [Авесто, 1990, 166; Кузмина 1985, 6].

Бехруз // Бехрӯз < ав. Vahuraōšah, ф.қ. Vahuraušah, ф.м. Vahrōz // Bδhroz, ф.н. Bδhrūz // Bδhrfz (аз **vahu** "беҳ", "нек" ва **raōšah** "рӯз"), айн. "рӯзи нек", номи марде дар достони қадимии "Вис ва Ромин".

Бъзург // Бузург // Бузрук < ф.қ. Vazrka, ф.м. Vuzruk // Vuzurg, ф.н. Vuzruk // Vuzurg, "қабир", "начиб", яке аз номҳои Зардушт.

Аз забони форсии қадим *вазрака* (хшойасийа вазрака – шоҳи бузург); “калон” “машхур” [Ҷӯраев, 1985, 8].

Доро < ф.қ. Darayava^huš // Daraya [Ниёзӣ, 1950], ф.м. Daryava // Dariyuš // Dārāb // Dārā, ф.н. Dorob // Doro, "дорои некӣ", "сарватманд", номи 3 подшоҳи сулолаи Ҳахоманишиён, ки аввали солҳои 522-466 пеш аз милод салтанат рондаанд [Ғафуров, к. 1, 1983; Каримшоева, 1976, 62].

Замон < ав. Zargvān, ф.м. Zargvān // Zavṛgān, ф.н. Zamon "замон", "хаёт", "умр", дар "Авасто"- номи Худои марг ва посбони пули Сирот, дар замони Ҳахоманишиён - Худованди макон ва замони мутлақ.

Зар(р)ина < ав. Zarganya [Основы иранского языкознания 1981, 310], ф.м. ва ф.н. Zarīna "тиллоӣ" [Ғафуров, 1983, 42], номи маликаи қабилаи шакхо ё худ сокхо (сакоихо) [Ғафуров, 1983, 109; Исаева, 1986, 20].

Исфандиёр < ав. Spōntadāta [Кузмина, 1985, 33], Spandyāt > Spandyād > ф.м. Esfandiuyār, ф.н. Esfandiyoṛ "офаридаи муқаддас", номи муъбаде дар Эрони қадим, номи писари Кай Гуштасп дар "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ, ки рӯинтан лақаб дошт.

Куруш < ф.қ. Kurauš, ф.м. Kuruš, ф.н. Kuruš // Sirus (шакли лотинии ном), айн. "далер", "курра" (той) [Кузмина, 1985, 37; Оранский, 1988, 104], номи подшоҳ ва бунёдгузори давлати Ҳахоманишиён (558-529 то милод) [Оранский, 1963, 112-114].

Манучеҳр < ав. Manuščīθra, ф.м. ва ф.н. Manučehr (аз **Manuš** -номи нажод дар наздикии кӯҳи Дамованд ва ав. **čīθra** > ф.қ. **čīθra**, ф.м., ф.н. chehra "рӯй", "симо", маҷ. "нажод") "симо (нажод)-и Монуш" [Ҳусейнов, Шукурова, 1983, 189], номи набераи Эраҷ аз тухми Фаридун дар "Шоҳнома"- и Фирдавсӣ. Дар ноҳия дар шакли Манучер низ роиҷ аст.

Мардон < ав. mašya > marθiya // marθān, ф.қ. marθiya // marθān // Martān [Кузмина, 1985, 36; ОСА, 1980], ф.м. ва ф.н. Mardān // Mardon (аз **marθ** “мардвор- мардона”; “мард”, “ба мурдан омода” ва пасвандҳои мансубии - **iya// -ān**), айн. "ба мурдан омода", маҷ. "далер", "шучоъ" [Ҷӯраев, 1985, 17],

чузъи дуом дар номи Gayā Marθān (Каюмарс), номи сарлашқари Форс дар аҳди Ҳахоманишиён – Мартанӣ [Ғафуров, 1983, 112].

Мехрӣ < ав. Miθra, ф.қ. Mitra, ф.м. Mitra<Mehr, ф.н. Mehr // Mehri (бо иловаи пасванди мансубии -i), "мехр", "офтоб", "муҳаббат", дар "Авесто" номи Худои офтоб [Авесто, 1990, 170].

Мехрдод < ф.қ. Mitradāta ф.м. Mitridāta > Mehrdod, ф.н. Mehrdod (аз **mitra** "мехр"+ **dāta** "додан") айн. "додаи Мехр" (номи Худои офтоб ва муҳаббат), номи ду подшоҳи Порт (171-87 пеш аз милод) [Ғафуров 1983, 149; Рустамов, 1981].

Мехроб < ф.қ. Mitrāp, ф.м. Mitrāp > Mehrāb, ф.н. Mehrob (аз **mitra** "мехр" ва пасванди сифати нисбии -āp > -āb > -ob), "дорои мехр", дар "Шоҳнома"-и Ғирдавсӣ номи шоҳи Кобул, бобои Рустам аз тарафи модар.

Озар < ав. Ātār, ф.қ. ва ф.м. Ātar // Otur // Odar, ф.н. Ozar "оташ", "аҳгар". Дар "Авесто" Худои ҳақиқат ва писари Аҳурамаздо [Авеста, 1990, 170]. Дар форсии қадим ва миёна чузъи аввали аксари номҳои мураккабро ташкил кардааст: Ātarxraha, Ātarden, Ātarvaxš, Ātarpāta // Ātarbod. Номи муаллифи "Динқард" (Занд-Оқосия) - Отур Фарн Бағ Фархзотон (Фаррухзод) [Раупов, 1973].

Ориё < ав. aīrya, ф.қ. Ariya // Aryā, ф.м. Āryā, ф.н. Āriyā // Oriyo, мансуб ба наҷод ва қавми ориёӣ, номи фармондеҳе дар артиши Ҳахоманишиён дар аҳди Куруши II.

Ориёмехр < ф.қ. Ariyāmītra, ф.м. ва ф.н. Āryamehr, сардоре дар рӯзгори Дориюши III.

Ориён(о) < ав. Aīryānōm, ф.қ. Aryānām, ф.м. Āryā // Āriyān, ф.н. Oriyon, Eron // Ēron, номи писари Ҳушанг, чузъи (компоненти) аввал дар номи волии Миср дар аҳди Камбуҷия: Ариёнтос [Оранский, 1988, 44]. Дар номгузорию занона шакли Ориёна (бо иловаи суффикси -a) дар ноҳияи Лахш маъмул мебошад.

Рудоба < ф.қ. Raoθāba, ф.м. ва ф.н. Rudoba (аз **raoθ** "болидан", "рустан", пасванди мансубии -āb ва муаннасози -a) айн. "дорои қад

баланд", "баландболо" [Кузмина, 1985, 36], номи духтари Мехробшоҳ, зани Золи Зар, модари Рустами Дастон дар "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ.

Рустам < ав. Raostaxma, ф.м. ва ф.н. Rustam (аз **raoθ** "болидан", "рустан", ва **taxma** "қавӣ", "пахлавон"), айн. "қавичуссаи баланд" [Кузмина, 1985, 36], образи барҷастаи афсонавӣ ва паҳлавониву қахрамонӣ дар мифологияи қадим ва "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ.

Ръхшона // Рухшона // Рахшона < ф.қ. Raočanak, Rukšana // Roxana (шакли юнонии ном), ф.м. Ravšanak - Ruxšonak - Ruxšona, ф.н. Ruxšona // Рахšona, Raksana (шакли аврупои ном) "дурахшон", "равшан", "дорои нур", номи духтари Доро, зани Искандар дар "Шоҳнома", бинобар маъхазҳои таърихӣ духтари ашрофи Суғд Уксорт, зани Искандар [Ғафуров, 1983, 131].

Сиёвуш < ав. Syāvaršan [Оранский, 1988 94; Кузмина, 1985, 36], (аз **syāva** "сиёҳ" ва **aršan** "нар", "мард") ф.м. ва ф.н. Syāvaxš - Syāvuš - Siyovuš. Зумрае аз олимон Сиёвушро "дорандаи аспии сиёҳ", "сиёҳчашм" маънидод кардаанд [Кузмина, 1985 33]. Вале таҳлили этимологии шакли авестоии ном моро бештар ба он водор месозад, ки Сиёвушро ба маънии "марди сиёҳчехра", "сиёваш", "сиёҳчурда (сабзина)" бипазирем. Дар мифологияи қадим ба сифати эзид, дар қисмати "Яшт"-и "Авесто" ҳафтумин шоҳи каёнӣ, подшоҳи одил, ҳомии одамони резишгоҳи миёна ва поёноби дарёи Ому омадааст, ки бо хиёнате аз тарафи Франрасиян (Афросиёб) кушта мешавад. [Авеста, 1990, 142]. Чунон ки маълум аст, дар "Шоҳнома" низ бо ҳамин ном таҷассум гардидааст.

Судоба < ав. Sutavanhu, ф.м. ва ф.н. Sudoba (аз **suta** "суд", "фоида" ва пасвандҳои мансубии **-av** + **-anhu**) "судовар", "дорои суд" [Кузмина, 1985, 36], номи зани Кайковус дар "Шоҳнома".

Сухроб // Сӯҳроб < ав. Suxrāp, ф.м. ва ф.н. Suhrob (аз **suxr** "сурх" ва пасванди мансубии **-ār** // **āb** > **-ob**) "дорои сурхӣ", "сурхрӯй", "тулгун" номи писари Рустам дар "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ.

Тахмина // Таҳмина < ф.қ. Taxmanya, ф.м. ва ф.н. Tahmina аз **taxma** "қавӣ" ва пасванди сифатии **-anya** сохта шуда, ба маънии "соҳиби қувва",

"шучоъ" омадааст. Тахмина назар ба гуфти Беленитский А. М. сурати эпикист [Беленитский, 1960; Гафуров, 1978, 365], дар "Шоҳнома"- духтари шоҳи Самангон, зани Рустам ва модари Сӯҳробӣ гурд. Дар ноҳияи Лахш шакли Тахмина бештар мустаъмал аст.

Фаридун // Фрайдун < ав. *Fr̥aētaona*, ф.м. ва ф.н. *Faridun* // *Fraydun* (аз *Fr̥vr(i)* "се" ва *aētaona* "айдун", "чунин") "се айдун", номи шоҳ аз насли Чамшед, бинобар гуфтаи Ф. Чунайди Фаридун ба маънии давроне аст, ки дар он ориён ба 3 шоҳа тақсим гардидаанд. Гуштаспури Порси дар зери мафхуми "се айдун" се писари Фаридун - Салм, Тур ва Эрачро дар назар доштааст.

Ховар < ав. *Hvar*, ф.қ. *Xvar* [Основы иранского языкознания, 1981], ф.м. *Xvar*, ф.н. *xur* // *Xovar* "нур", "офтоб", номи Худои неъмат ва фаровонии ориёни қадим. Дар номгузории тоҷикони ноҳия дар шакли Ховар дар номи мардона ва Ховармо, Ховарон (бо иловаи суффикси чамъсозу мансубии -он) дар номи занона мустаъмал мебошад. Хур чун компонент дар номҳои содаи рехтаи Хуршед (мардона), Хуршеда (занона) маъмул аст.

Хисрав // Хусрав < ав. *Haosravan*, ф.м. ва ф.н. *Xisrav* // *Xusrav*, // *Kisro* (шакли муарраби ном) "некшухрат", "подшоҳ", номи писари Сиёвуш, савумин подшоҳи қадимӣ дар "Авесто" ва "Шоҳнома", номи яке аз подшоҳони Сосонӣ. Дар ноҳия шакли Хусрав низ роиҷ аст.

Хушанг < ав. *Haošyāngh* (аз *hao* "хуб" ва *šyāngh* "хона", "макон") айн. "хонаи хуб", "макони хуб" [Кузмина, 1985, 33], дар форсии нав онро Ардамехр "хушманд" маънӣ кардааст [Фотех, 1992, №3, 61], дар "Авесто" ва "Шоҳнома" образи асотирий, номи писари Сиёмак аз тухми Каюмарс, ки ба мардум хонасозӣ ва пайдо кардани оташро омӯхтааст.

Чамшед < ав. *Yima xšaēta*, ф.қ. *Yama xša*, ф.м. ва ф.н. *Jamšēd* (аз *Yima* "ҳамзод", "чамъ" ва *xšaēta* "нур") айн. "ҳамзоди нур", "чамъи нур". Бино бар ривояти "Авесто" ва "Шоҳнома" ҳукмрони одил ва тараққидиҳандаи ҷаҳон, наҷотдиҳандаи халқҳо аз офат мебошад.

Шерак < ф.қ., ф.м., ф.н. Šērak "далер", "шермонанд", номи қахрамони эпикӣ аз қабилаи сакоихо, ки дар ҷанги Дорои I ва сакоихо қисме аз лашкари Дороро бо ҳилла ба ҳалокат расонидааст.

Эраҷ < ав. Airyānōm vaējangh, ф.қ. Aryānōm vaējo [Оранский, 1988, 44], ф.м. Egān vēj [Оранский, 1988, 44], Eraj, ф.н. Eraj // Ēraj (аз **airyānōm** "ориён" ва **vaējangh** "пахно", "ноф", "байза", "марказ") "маркази ориён" маънӣ медиҳад. Эраҷ ба забони ориёӣ ба маънии "кишвари ориён" (Эрон) низ ба кор меравад [Ҷӯраев, 1985, 26]. Дар "Шоҳнома" писари кеҳтари Фаридун мебошад, ки аз рӯйи тақсимот шоҳи кишвари Эрон интиҳоб шудааст.

Ба ҳамин тариқ, номҳои давраи қадим яке аз қисмати ҷаҳоли антропонимҳои ноҳияро ташкил дода, аксарияти онҳо серистеъмол мебошанд ва ба ҷуз номҳои Ардашер- Алдашер, Бузург- Бъзург// Бузург ва Рухшона- Ръхшона, ки ба тағйироти шаклӣ дучор гардидаанд, дигар номҳои ашхоси ин давра дар лаҳҷаи мардуми ноҳия бе тағйироти овозӣ роиҷанд. Аз шумораи умумии антропонимҳои номбурда шаш номи занона, ки аз онҳо Рухшова ва Тахмина серистеъмоланд, ба қайд гирифта шудааст.

1.2.2. Номҳои давраи миёна дар ноҳия

Ба давраи миёна номҳои дохил мешаванд, ки дар осори хатии давраи бостон ба назар намерасанд. Номҳои давраи миёна аз ҷиҳати маъноӣ луғавӣ ба забони форсии нав наздик мебошанд. Дар ин давр бештар бо ҷузъҳои бахт, беҳ, меҳр, рам // ром, фар, шах // шоҳ // шо // шахр сохташавии номҳои сохтаву мураккаб хос мебошад.

Номҳои мардона: Ануш, Анушервон // Нушервон // Анушер, Бахтиёр, Бахтовар, Бежан, Беҳдод, Беҳзод, Бузургмеҳр, Меҳрдод, Озод, Орзу, Парвиз, Фирӯз, Пирак, Пирон, Ромин, Ромиш, Умед, Усто, Фармон, Шаҳриёр, Шоҳрух;

Номҳои занона: Бибӣ, Бону, Гулшаҳр, Гурдофарид, Манижа, Озода, Орзу, Ороста, Фарангис, Фархунда, Хуросон, Ҳумой, Шаҳбону // Шаҳрбону, Шаҳрноз // Шаҳноза, Ширин.

Ануш < ф.м. Anušak // Anuš // Anuša, ф.н. Anōš // Anōša // Anušo "човидон", номи духтари Меҳрдои VI, дар маъхазҳо бо номи Анушак, Ануш, Анушо зикр ёфтааст. Дар антропонимияи ноҳия шакли Ануш // Анӯш (мардона) ва Анушо // Ануша // Анӯша (бо иловаи пасвандҳои -о ва -а дар номҳои занона) ба маънии "човидон", "хушбахт" воমেҳӯрад.

Анушервон // Нушервон // Анушер // Шервон < ф.м. Anušakrvān // Anuširvān // Noširvān // Nuširvān, ф.н. Anuširvān // Nušervon // Anušer // Šervon "равони човидон", "рӯҳи човидон", номи подшоҳи Сосонӣ - Анушервон Хусрави Парвизи I (534-579), ки дар таърих бо номи Кайхисрави Анушервон ва дар достони "Шоҳнома" Кисрои Нушинравон, инчунин дар бисёр дostonҳо бо номи Нуши(е)рвони одил низ тасвир ёфтааст. Дар антропонимияи ноҳия Анушервон ва шаклҳои кӯтоҳшудаи он Нушервон, Анушер бештар роичанд.

Бахтёр // Бахтиёр < ф.м. Вахтуяр, ф.н. Вахтиор // Вахтиор "хушбахт", номи испаҳбуде дар "Таърихи Систон".

Бахтовар < ф.м. Вахтāvar, ф.н. Вахтāvar // Вахtovar "оварандаи бахт", номи ходиме аз дарбори Аврангзеб (шоҳи Ҳинд).

Бежан < ф.м. Vežan, ф.н. Vižan // Vijan // Vikan // Vežan [Кузмина, 1985: 37] "мубориз", "чанговар", номи писари Гев, хоҳарзодаи Рустам, ошиқи Манижа дар "Шоҳнома" [Фирдавсӣ, ҷ. IV, 289-376, 1980; ҷ. V, 1989, 61-70]. Дар номгузориҳои тоҷикони ноҳияи мавриди назар шакли Бежан воМЕҳӯрад.

Гъл // Гул < ф.қ. varda (аз гузариши "v" ба "g" ва "rd" ба "l" (Ҷӯраев, 1985, 8). Баромади гул ҳарчанд аз давраи қадим маншаъ мегирад, вале он ба ҳайси номи шахс дар ягон осори хаттии давраи қадим зикр нашудааст. Дар осори хаттии давраи миёна чун ҷузъи асосӣ дар номҳои Гулбод (дар ноҳия дар шакли Гулбода низ ба назар мерасад) (яке аз писарони Виса - паҳлавони теҳронӣ), Гулнор (канизи Ардавон, ки бо Ардашер гурехтааст) ва Гулшаҳр (зани Пирон) дар "Шоҳнома" баромад мекунад [Фирдавсӣ, ҷ. III, 1988, 133].

Гурдофарид < ф.м. ва ф.н. Gurdāfarid // Gurdofarid "гурдзода", "зодаи паҳлавон", номи духтари Гаждахам дар "Шоҳнома" [Фирдавсӣ, ҷ. III, 1988, 212-220]. Ин ном дар антропонимияи ноҳия камистеъмол аст.

Манижа. Назар ба қавли Ф. Юстӣ ин ном шакли занонаи номи мардонаи Маниҷ мебошад, ки яке аз ашрофзодагони парфиянӣ соҳиб буд (Кузмина, 1985,38; Юстӣ, 1895), дар шакли Манижа номи духтари Афросиёб, ҳамсари Бежан дар "Шоҳнома" [Фирдавсӣ, ҷ. IV, 1989, 303-309]. Дар номгузори занонаи ноҳияи мавриди таҳқиқ, ба мисли аксарияти минтақаҳои дигар шакли Манижа маъмул мебошад.

Озод(а) < ав., ф.қ. azata, ф.м. Āzād, ф.н. Ozod(a) "асилзода", "асил", "родмард", "начиб", "оне, ки банда нест" [Ғафуров, 1983, 75] дар шакли azata – номи нажоди ориёӣ, Āzād – номи яке аз пайравони Озаргушасп, Озода – номи бонуе дар аҳди Баҳроми I Сосонӣ.

Дар антропонимияи ноҳияи Лахш Озод ба нудрат истифода шуда, Озода дар номҳои занона серистеъмол мебошад.

Орзу < ф.қ. Arza, ф.м. Ārzu, ф.н. Ārzu // Орзу "хоҳиш", "майл", духтари шоҳи Яман, зани Салм дар "Шоҳнома", духтари Меҳройи гуҳарфурӯш, ки бо зебой ва хунарвариаш мақбули Баҳроми Гӯр гашта буд.

Парвиз < ф.м. Aparvēc > Parviz, ф.н. Parviz "музаффар" [Кузмина, 1985 37], "азиз", "арҷманд", "шакарин", номи подшоҳи Сосонӣ - Хусрави Парвизи II (579-590) [Муҳаммад, 1987, 162].

Пирон < ф.м. Pīrān, ф.н. Pīrān // Piron, чамъи пир; "доно", "хирадманд", номи мушовир ва сипаҳсолори Афросиёб дар "Шоҳнома" [Фирдавсӣ, ҷ. III, 1988, 131-137].

Пулод // Пӯлод < ф.м. Pulād, ф.н. Pulod // Pūlod "филиз", маҷ. "матин", "устувор", номи 3 тан аз паҳлавонҳои туронӣ ва эронӣ дар "Шоҳнома" [Фирдавсӣ, ҷ. IV, 1989, 209].

Ромин < ф.м. Rāmin, ф.н. Romīn (аз rām "мутеъ" ва пасванди мансубии -in) "фармонбардор", "омӯхта", "ромшуда", номи ошиқи Вис дар маснави "Вис ва Ромин".

Фарангис. Баромади номи Фарангисро Ф. Юстӣ аз шакли забони паҳлавии Vispanfriya ба маънии "азизи ҳама", "ба ҳама азиз" нишон додааст [Юстӣ, 1895], номи духтари Афросиёб, зани Сиёвуш дар "Шохнома". Дар номгузориҳои ноҳия дар шаклҳои Фарангис ва Фарангиз ба маънии "ангезандаи нур", "хуснбахш", "нурбахш" омадааст. Дар лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш ба сурати Фарангиз низ мустаъмал аст.

Фарҳод < ф.м. Frahāt, ф.н. Farhod (аз **fra** "нур", "шукӯх", "зебо" ва **hāt** "додан") "нурдиханда", "шукӯхбахш" [Суперанская, 1977 24], номи панҷ тан аз подшоҳони Порт [Ғафуров, 1983, 198].

Фаррух < ф.м. ва ф.н. Farrux, айн. "хушбахт", "зебо", "нурчехр".

Фируз(а) // Фирӯз(а) < ф.м. Firuz // Firōz, ф.н. Firuz // Firōz // Firūz "ғолиб", "музаффар", номи 18-умин шоҳи Сосонӣ (459-484) [Ғафуров, 1983, 265-266]. Инчунин номи санги кабудранги қиматбахост, ки рамзи музаффарият мебошад. Дар антропонимияи ноҳия дар шакли Фируз (Фирӯз) (мардона) ва Фируза (Фирӯза) (занона) ба маънии "ғолиб", "музаффар" истифода мешавад.

Хулоса, номҳои давраи миёна, ки аксарият хусусияти ягонагӣ ва умумиточикӣ доранд, аз ҷиҳати маъно ва сохтори овозӣ ба антропонимҳои давраи муосир мутобиқат менамоянд. Номҳои ашхоси ноҳияи Лахш низ ҳамоҳанги онҳо мебошанд.

1.2.3 Номҳои давраи нав

Агар ба номҳои давраи нав таваҷҷуҳ намоем, онҳоро бе душворӣ, бе тадқиқоти махсус фаҳмидан мумкин аст, зеро ин қабил номҳо аз забони зинда ҳанӯз дур наарафта, маънову сохтори возеху равшан дошта, ба талабот ва меъёрҳои забони форсии нав мувофиқ мебошанд.

Дар ин давр сохтани ном бо ҷузъҳои аслии форсии тоҷикии давраи миёна, пеш аз ҳама, бо **гул, фар, шах, шахр, рам, меҳр, бех, бахт** инкишоф ёфта, ба он ҷузъҳои **бону, бибӣ, нек, чон, дил, пошо** зам шудаанд (ниг.: бахши номҳои мураккаби ҳамин рисола).

Бо сабаби рӯйдодҳои сиёсӣ фарҳангии давр миқдори муайяни номҳои зерӣ таъсири забонҳои хоричӣ–арабӣ, туркӣ, (қирғизӣ) русию байналмилалӣ монда, ба тағйирот дучор шудаанд (ниг.: боби II-и ҳамин рисола).

Ҷузъҳои мазкур дар баробари номҳои мураккаби аслан тоҷикӣ сохтан, ҳамчунин якҷоя бо морфемаҳои лексикӣ аффиксалии забонҳои иқтибосӣ, пеш аз ҳама, арабӣ ва туркӣ-ӯзбекӣ (қирғизӣ) номҳои омехта (тоҷикӣ-арабӣ, арабӣ-тоҷикӣ, тоҷикӣ-туркӣ, туркӣ-тоҷикӣ) ташкил кардаанд (ниг.: номҳои мураккаби ҳамин рисола). Аксари номҳои омехта эҷоди халқи тоҷик мебошанд. Дар чунин номҳои муайян кардани ҳудуди байни номҳои асли ва иқтибосӣ, пеш аз ҳама, ҳангоми баррасии номҳои сода имконпазир мегардад.

Яке аз хусусиятҳои номгузори ин давр аз он иборат аст, ки номҳои асли дар шакли сохта ва мураккаб ба вучуд омаданд. Баъзе калима ва номҳои асли, аз ҷумлаи геҳон, Гавҳар, Пирӯз(а), деҳгон, чароғ дар шакли муарраб ва ё дар ду шакл (асли ва муарраб) ба назар мерасанд (ниг.: боби II, 3.1,2).

Қисми муайяни номҳои асли то ҳанӯз алоқаи хешро бо апеллятивҳое, ки омили эҷоди онҳо шудаанд, нақандаанд. Ба ин маънӣ, антропонимҳо одатан аз рӯйи вобастагиашон ба калимаҳои семантикаи муайяндешта ҷудо мешаванд: ададӣ, асбобу ашӯвӣ, геологӣ, динӣ, кайҳонӣ, олами ҳайвонот, сифатӣ (зоҳирию ботинӣ), тақвимӣ, топонимӣ, тотемӣ наботӣ, унвонӣ, феълӣ, хешутаборӣ, ҳодисаҳои табиат, этникӣ ва ғайра.

Ададӣ: Ҳазора, Ҳазоравӣ, Яқдона, Ягона (занона);

Асбобу ашӯвӣ: Дос(т), Достӣ, Табар, Таваралӣ, Теша, Ҷорӯб (мардона);

Геологӣ: Алмаз (Алмос), Хокиро(х), Тилло (мардона); Гавҳар, Нигина, Нуқра, Садаф, Сангин, Зар // Зарвӣ, Тиллохон, Тиломоҳ // Тиламоҳ (занона);

Динӣ: Худодод // Худойод, Додихудо, Худобахш (мардона);

Ҷирмҳои осмонӣ: Хуршед (мардона); Моҳтов // Маҳтов // Маҳтоб, Меҳрӣ, Ноҳид(а), Офтоб, Хуршеда, Ситора (занона);

Олами ҳайвонот ва парандаҳо: Гургак, Достак, Зоғак, Лочин, Шаҳбоз, Шер, Шерак, Шерзод, Шоҳин, Шерғоз, Шерафган // Шерафкан, Шердил (мардона); Тӯтӣ, Парасту (занона);

Сифатӣ: Бӯрак, Далер, Доно, Доро, Зард, Зардак // Зардон, Кабуд, Некруз // Некрӯз, Пирак // Пирон, Сурх, Холдор, Хушбахт, Чапа, // Чаппа Шаҳром (мардона); Зебо, Майда, Ороста, Шаҳноз, Пардагул, Шоиста (занона);

Тақвимӣ: Баҳор, Меҳргон, Наврӯз, Сада, Панҷшанбе (мардона);

Топонимӣ: Бухорӣ, Гелонвӣ, Гелоншоҳ, Дехотӣ, Чомӣ, Ҳамадонӣ, Шаҳрибек, Шерозӣ, Эронӣ (мардона); Зарафшон, Туронвӣ, Хуросон, Шаҳрӣ (занона);

Тотемия набототӣ: Анор, Бунафша, Гул, Гулафзо, Гулхумор, Гулчехра, Лола, Лолагул, Хурмо, Шаҳтут, (занона); Нор, Хаскаш, Хоркаш, Хошок (мардона);

Унвонӣ: Чупон // Чӯпон, Почо // Подчо (Подшоҳ) (мардона);

Феълӣ: Истам, Истад, Омад (мардон); Басвӣ (Басбибӣ), Басгул, Басона (занона);

Хешутаборӣ: Боби // Бобо, Бобоҳон, Додоҳон, Додарчон (мардона); Бибӣ, Бибигул, Бибизар, Момо, Момогул (занона);

Ҳодисаҳои табиат: Борон, Бӯрон, Насим, Тӯфон, Шамол (мардона); Барфак, Барфина (занона);

Цинсӣ: Мардон (мардона);

Этникӣ: Ориёно, Ориёбахш (мардона); Орёна, Суғдия, Суғдиёна (занона).

Хусусиятҳои гуногун доштани гурӯҳҳои мазкури антропонимӣ бори дигар собит месозад, ки номҳои бо калимаҳои муқаррарӣ (апеллятив) вобаста дар антропонимияи тоҷик чӣ гуна нақши асосиро доранд. Қайд кардан ба маврид аст, ки миқдори онҳо бо таъсири дини ислом ва забонҳои арабӣ, туркӣ-ӯзбекӣ ва русию байналмилалӣ, инчунин аз ҳисоби номҳои дар даҳсолаи охир аз нав ташаккулёфтаи бостонӣ ба дараҷаи муайян зиёд гардидаанд.

Аксарияти номҳои, ки бо калимаҳои муқаррарӣ (апеллятив) вобастаанд, решаҳои иҷтимоии худро доранд. Аз давраҳои қадим дар миёни халқи тоҷик назариёти диниву тотемӣ мавқеи асосиро ишғол менамуд. То имрӯз расму

ойинҳои махсуси номгузорӣ мавҷуданд, ки бо қувваи ғавқуттабии сухан алоқаи зич доранд. Чунончи, бо мақсади дарозумриву саломатӣ ва ҳифзи фарзанд аз қувваҳои бадӣ – чашми бад, хавфу хатар, инсу чинс ба навзод номҳои назарногиру нозеб мегузоранд, ки аксарият аз тотемаҳо иборатанд:

Мардона: Гург, Гургак, Гургалӣ, Пустак (Пӯстак), Дос, Зоғ, Зоғак, Кулӯх, Санг, Сангак, Сангалӣ Сангин, Табар, Теша, Хаскаш, Хоркаш, Хошок, Чоруб (Чорӯб);

Занона: Сангча, Сангчагул.

Қисме аз ин номҳо натавонанд рамзи амният, балки саломатӣ, дарозумрӣ, чусту чолокӣ, устуворӣ ва ба аломату нишонае доро буданро ифода менамоянд. Чунончи, номҳои Сангак, Сангча, Сангчагул бо мақсади дарозумрӣ, чусту чолокӣ, устуворӣ (мисли санг) ба тифли навзод гузошта мешавад. Инчунин, агар дар оила навзод бимирад, барои нигоҳ доштани ҳаёти навзоди минбаъда низ номҳои назарногиру безеб мегузоранд.

Ҳангоме ки дар оила пайиҳам духтар таваллуд мешавад, аммо падару модар мунтазири писар мебошанд, то ки минбаъд писар таваллуд шавад, духтари навзодро Басбибӣ (дар ноҳия дар шакли Басвӣ бештар мустаъмал аст, чунки мардуми ноҳия «бибӣ»-ро аксарият «авӣ» мегӯянд, бинобар ин чузъи –**вӣ** маънои бибиро ифода мекунад) ё Истад ва Шукрона номгузорӣ менамоянд.

Дар баробари ин, ҳангоми номгузорӣ аломату нишона, вақт ва ҳолату вазъиятҳои гуногуни таваллуд, ки дар антропонимияи тоҷик хусусияти ягонагӣ зоҳир намудаанд, ба назар гирифта мешаванд:

1. Вақту замони таваллуди кӯдак:

Мардона: Наврӯз, Одина, Баҳор (танҳо дар як номи мардона ба қайд гирифта шудааст) Баҳман;

Занона: Баҳор, Одинамоҳ, Рӯзигул. Номи Рӯзигул ба сабаби ҳангоми таваллуди кӯдак дар оила руҳ додани ягон ҳодисаи хуш низ гузошта мешавад.

Яке аз анъанаҳои қадимтарин ва маъмултарин номгузорӣ дар бештари забонҳои дунё эътиқоду боварӣ ба қувваи муъҷизаовари адад мебошад. Чунин тарзи номгузорӣ барои забонҳои ҳиндуаврупоӣ, сомӣ, туркӣ ва ғайра муштарак мебошад. Масалан, Первий "якум", Третяк "сеюм" (русӣ), Аҳад "якум" (арабӣ), Олтӣ "шаш" (ӯзбекӣ) [Аюбова, 2002, 37].

Дар антропонимияи тоҷик номҳои аз ададҳои 1,4,5, 6 ва муродифи онҳо ташкилёфта роиҷ мебошанд, ки аксаран чандум будани фарзандро аз ҷиҳати тартиби таваллуд нишон медиҳанд:

Мардона: Якто, Чорӣ, Чорибек, Чорибой, Чорикул, Панҷӣ, Панҷибой, Панҷикул, Шашӣ;

Занона: Ягона, Якто, Шашгул.

Баъзан ба сабаби бо ангушти зиёдатӣ таваллуд ёфтани кӯдак ва ба шарафи зодрузи яке аз наздикон низ гузошта мешавад: Шаша, Чил (мардона), Шашгул (занона).

Ба ҳамин тариқ, аксарияти ин гурӯҳи антропонимҳо хусусияти умумиточикӣ дошта, аз рӯйи эътиқоду боварии мардум ном маҳз мувофиқи маънояш ба соҳибаш таъсир мегузоштааст.

Калимаҳои аслии тоҷикӣ сарфи назар аз он ки ба кадом қабати таърихӣ мутааллиқанд, ба як қатор нишонаҳои умумизабонӣ соҳибанд. Ба ҷумлаи муҳимтарин нишонаҳои забонии онҳо решагӣ ё якҷиҷойӣ будани решаи онҳоро номбар кардан мумкин аст. Ҳанӯз дар забони ҳиндуаврупоӣ калимаҳои решагӣ қисмати муҳими фонди асосии луғавиро ташкил медиҳанд. Роҷеъ ба ин масъала донишманди тоҷик Ҳ. Маҷидов чунин андеша баён кардааст: “Дар забони муосири тоҷик ҳам калимаҳо дар қолабҳои якрешагӣ тарҳрезӣ шудаанд. Нишонаи дигари муҳими калимаҳои аслии тоҷикӣ устувориву пойдорӣ онҳо дар таркиби луғавист. Онҳо ҳамчун ифодагари мафҳумҳои муҳими ҳаётӣ аз обурангҳои эҳсосии махсус оро буда, дар забонамон асрҳои аср вучуд доранд ва ба таъсири забонҳои бегона хуб тоб оварда метавонанд” [Маҷидов, 2007, 90]. Ба ин сабаб метавон гуфт, ки ба гурӯҳи номҳои ашхоси решаи он номҳое дохил мешаванд, ки бевосита аз реша иборат буда, шакли мустақили

ибтидоиашонро нигоҳ доштаанд: **Мардона:** Ёр, Пир, Санг, Хол, Хоча, Шер, Гадо, Салм, Бъзърг // Бузург, Додар, Бобо, Борон, Замон (аз Зарвон), Дуст (Дӯст), Човид, Дод; **Занона:** Бибӣ, Бону, Баҳор, Гавҳар; **Муштарак:** Бустон (Бӯстон), Баҳор, Гул, Лола, Парвин.

1.3. Номҳои иқтибосӣ

Маълум аст, ки забони адабӣ тавассути лаҳча ва калимаҳои иқтибосӣ инкишоф ва ташаккул меёбад ва дар забони тоҷикӣ як гурӯҳи фаёли калимаҳои иқтибосиро номҳои ашхос ташкил медиҳанд. Номҳои иқтибосии решагӣ дар лаҳчаи Лаҳш миқдоран кам бошанд ҳам, як қисмати фаёли антропонимҳоро, ки аксарияти онҳо хусусияти умумиточикӣ доранд, дар бар гирифтаанд.

а). Калимаҳои решагии арабӣ дар номгузорӣ, асосан, аз асосҳои феълӣ ва исмҳои решагӣ ворид шудаанд. Аксарияти исмҳои решагӣ шаклан ба тарзҳои фоъилу мафъули сифатҳои феълӣ шабоҳат дошта, таснифоти онҳо, асосан, ба семантика марбут мебошад:

Мардона: Алӣ "баланд", "олӣ", Асад // Асат "шер", Ҳайдар "шер", Ҳамза 1) "шер", 2) тез (тунд) [Гафуров, 1971, 230], Лайс "шер", Нор "оташ", Аскар "чанговар", Зайд "нумӯ кардан", Замон "вақт", Нур "равшанӣ", Шам // Шамъ "чароғ", Ҷумъа // Ҷумъа - номи рӯзи 6-уми ҳафта, Дунё "олам", Наср 1) "ғалаба", 2) номи ситораи Вега, 3) "уқоб", ҳамд "тахсин", Файз "баракат", Фаҳр "болидан", Шамс "офтоб";

Занона: Зайнаб 1) номи дарахт, 2) "фарбеҳ" [Бердиев, 1991, 230], Зухро - номи сайёраи Ноҳид, Меҳнат "ранҷ", "заҳмат", Лазат // Лаззат - ҳаловат", Марҷон - навъе аз ҷонварони баҳрии дарахтшакл, Садаф – ҷисми баҳриест, ки дар даруни он як навъ ҷонвари хурди баҳрӣ, ки батадриҷ ба гавҳар мубаддал мешавад, ҷой дорад, Лайлӣ - "шабсон", Қъмри // Қумрӣ - "фоҳтак", Гълсён // Гълсум < Кулсум "пуррарӯй".

б). **Сомӣ (семитӣ).** Номҳои сомӣ ба номгузориҳои тоҷикон, асосан, ба воситаи забони арабӣ ворид гардидаанд:

Мардона: Довут // Довуд "махбуб", Йунъс // Юнус "кабӯтар", Мусо "писар", Йоқуб // Яъқуб "пошна";

Занона: Майрам // Марям "азиз", Соро "олӣ", "начиб", Зълайхо // Зулайхо. Муҳаққиқ О. Гафуров баромади онро аз Зулико "ғеччонак" донистааст [Гафуров, 1971, 230].

в). Номҳои юнонӣ:

мардона: Алмос < юн. адamas - номи санги қиматбаҳо, Динор 1. "воҳиди пулӣ", 2. "сиккаи тилло ва нуқра"

Сандал 1. "навъе аз пойафзор", 2. "дарахти ҳамешасабзи хушбӯӣ"; Гуфтан мумкин аст, ки антропоними Сандал хусусияти умумиточикӣ надорад, чунки дар мавод ва асарҳои антропонимӣ ба назар намерасад.

занона: Зъмрат // Зумрад // Зумур(р)ад < юн. Smarajdas - номи санги қиматбаҳои сабзранг, Марворид < юн. margaritari - номи санги қиматбаҳои баҳрӣ, Гаргиз // Наргис < юн. Narkissos "моту мадҳуш" - номи гул; Анфиса "шукуфа", Зоя // Зоя "ҳаёт", Сафийа // София "хирад", Татьяна "ғолиб", "малика", Динора 1. "воҳиди пулӣ", 2. "сиккаи тилло ва нуқра"

г). **Номҳои муғулӣ:** мардона: Баҳодур // Ботур < Baatur "пурқувват" – номи яке аз Худоёни бузурги буддӣ, ки ба инсон қуввату зиндагӣ мебахшад [Поппе, 1932, 161-162]. Ин ном дар антропонимияи мардуми ноҳияи Лахш аксаран дар байни тоҷикон дар шакли Баҳодур ва дар байни қирғизҳо ҳамчун Ботур мустақиман мебошад.

ғ). Номҳои туркӣ (қирғизӣ-ӯзбекӣ):

Мардона: Қул "ғулом", Тош "санг", Уроқ // Ҷроқ "дос", Қара "сиёҳ", Қӯзӣ " гӯсфанд", Бури // Бӯрӣ "гург", Қълич // Қилич "шамшер", Темур "оҳан", Эга "соҳиб", Узоқ "дур", Ямоқ "дарбех", Ҷроз // Ороз "бахт";

Занона: Қундуз - номи саги баҳрӣ, Юлдуз "ситора", Апақ "сафед", Она // Эне "модар";

Муштарак: Бури // Бӯрӣ "гург", Ҷғил "писар", Ҷайит "ид".

д). **Номҳои русӣ:** занона: Надежда "умед", Роза "садбарг" (номи гул).

е). **Номҳои ҳиндӣ:** мардона: Михроҷ // Мероҷ // Мехроҷ < Махроҷ < Махараҷ – лақаби феодалҳои Ҳинд [ФЗТ: I, 1969, 677]. Яке аз подшоҳони Ҳиндустон, ки баъдҳо лақаби умумии феодалҳои калони он ҷо шудааст ва баъзан ба подшоҳони Зангбор низ нисбат дода мешавад [Шукурӣ, 2010, 160].

Ба андешаи забоншинос Ш. Рустамов “усули ба исмҳои сода гузаштани исмҳои таърихан сохтаву мураккабро таҳлил кардан аҳамият дорад. Бисёр исмҳои сохта ва мураккаб дар таърихи инкишофи забон ба ҳодисаҳои гуногуни забонӣ дучор шуда, мувофиқи қоида ва қонунҳои он баъзан маъно ва таркиби овозиашон тағйир ёфта, яклухтиву бутунии худро ҳамчун калимаи сохта ва ё мураккаб гум мекунанд, рехта (сода) мешаванд [Рустамов, 1972]. Рехташавӣ ё содашавии номҳои сохта ва мураккаб, асосан, ҳангоми тағйир ёфтани маънои морфемаҳо ва дар вақти тағйир ёфтани таркиби овозии калимаҳое, ки ҳамин гуна морфема доранд, рӯй медиҳад. Чунончи, калима ё худ номҳои Сорбон, Дехқон, Хуршед дар натиҷаи тағйир ёфтани морфемаҳо рехта шудаанд. Дар забони муосири тоҷик ҳиссаи **сор** ба маънии уштур истифода намешавад. Дар калимаи **деҳқон** бошад, бо таъсири забони арабӣ тағйироти овозӣ ба амал омадааст. Ин калима дар асл **деҳгон** буда, аз решаи **деҳ** ва пасванди **-гон** сохта шудааст. Калимаи Хуршед ҳам аз ду ҷузъ: **хур** (офтоб) ва **шед** (дурахшон) иборат буда, маънои таркибии он офтоби дурахшон аст. Дар забони муосири тоҷик маънои ҳар ду ҷузъ барҳам хӯрда, маънои таркибии он боқӣ мондааст. Ин аст, ки ҳоло хуршед ба маънии офтоб меояд ва дар забони тоҷикӣ мисли хуршеди дурахшон, хуршеди тобон таъбирҳои тавсифӣ ҳастанд [ЗАҲТ, 1973, 131-132]. Дар асл сохта ё мураккаб будани калимаҳои рехта ҳангоми таҳлили этимологӣ маълум мешавад [ЗАҲТ, 1973, 132]. Номҳои бостонии Фаридун, Фарҳод, Манучеҳр, Сиёвуш, Ҳушанг, Рустам, Таҳмина, Таҳмурас, Исфандиёр, Фарангис, Дороб, Судоба, Мехроб низ аз ҳамин қабиланд (ниг.: боби I: 2,1).

Номҳои аз дигар забонҳо ба антропонимияи тоҷик роҳёфта низ аз ҷиҳати таркиби морфологӣ сода, сохта, мураккаб мешаванд. Аммо содаву сохта ва мураккабии онҳо мувофиқи сохти морфологии худӣ ҳамон забон муқаррар

карда мешавад, ки аз он гирифта шудааст. Аз ин нуқтаи назар, номҳое, ки аз дигар забонҳо ба забони тоҷикӣ дохил шудаанд, қатъи назар аз он ки дар забони иқтибосшуда чӣ гуна шаклу таркиб доштанд, номҳои сода ба шумор мераванд, чунки онҳо ба забони тоҷикӣ бо ҳамон маънои таркибиашон дохил шудаанд ва ба морфемаҳо тақсим намешаванд. Дар антропонимияи тоҷикони ноҳия номҳои рехтаи зиёде ҳастанд, ки аз забонҳои гуногун бо роҳу воситаҳои мухталиф ворид гардидаанд.

ё) **Номҳои рехтаи туркӣ (қирғизӣ-ӯзбекӣ):** Турдӣ "истод", Тӯхта "ист", Айдин "равшан", "моҳтобӣ", Турсун "истад", Бердӣ "бидод, дод", Ойим // Айим "моҳи ман", Очилдӣ "шукуфт", "во шуд", Очил "шукуф", "во шав", Ёулдош // Юлдош "ҳамроҳ", Ӯзбек 1) "худам соҳиб", 2) номи этникӣ, Эргаш "ҳамроҳ", Кӯчар "ивазшаванда", Эгам "соҳиби ман", Бегим "беки ман", "хонум".

ж) **Номҳои рехтаи сомӣ (семитӣ):**

Мардона: Дониёл // Дониёр "Худо ҳокими ман", Закариё "Худо ёд кард", Исо < удša // yehōšū'a "Худо ҳомӣ", Исҳоқ yishāg "хандид", Айюб iyyōbh "таъқибшуда", "собир", Исмоил "Аллоҳ сомеъ", "Худо-семеъ", Исроил "Худо мубориз", Илёс // Илийос "Худои ман Аллоҳ", Саломон // Салмон "саломат будан", Ёусъф // Юсуф "афзуншуда", "ӯ афзун мекунад", Ёаҳйо // Ёаҳийо // Яҳё "бародари ман", Иброҳим ab-rāhām "падари халқ"; "бузург ва олий".

з). **Номҳои рехтаи юнонӣ:** Искандар // Сикандар (аз юн. Александр "марди ёвар", "марди муҳофиз"). Арабҳо ин номро дар шакли al-ksandar > al-sekandr > al-sikandar қабул кардаанд [Каримов, 1978, 57]. Дар антропонимияи тоҷику форс дар ду маврид – Искандар // Сикандар, ки дар натиҷаи афзудани як садоноки кӯтоҳ ба аввали калима (Скандар > Искандар) ва дар миёни ду ҳамсадо (Скандар > Сикандар) ба вучуд омадаанд, истифода шуда, дар антропонимияи ноҳияи Лахш Искандар мустаъмал мебошад.

и). **Номҳои рехтаи русӣ: мардона:** Георгий (аз юн. Георгос "заминдор") [Гафуроф, 1971, 230], Сергей (аз лотинӣ Сергиус 1) "иззатманд", 2) номи қабилаи румӣ);

занона: Мария (сомӣ: Марям "азиз"), Тамара (сомӣ: Тāmār "нахли хурмо", арабӣ: Тāmāра).

й). **Номҳои рехтаи арабӣ** микдоран зиёд буда, онҳо асосан аз калимаву номҳои муарраб, мураккаботи арабӣ, аз асосҳои феъл ба воситаи аффикс ва флексияи дохилӣ ташкил ёфтаанд ва дар забони арабӣ аз ҷиҳати маънои грамматикӣ масдар, тарзҳои фойилу мафъули сифати феълӣ, исму сифат ва шумораро ифода менамоянд.

Номҳои муарраб: Қандил (аз лот. кандела "чилчароғ"), Санам (аз ҳиндӣ шаман "бутпараст" [Мирзоев, 1936, №10-11, 6]. Дар давраи кунунӣ маънии бут "маҳбуба"-ро дорад. Сулаймон (аз сомӣ Саломон "саломат будан"), Ҷаҳон (аз тоҷикӣ-форсӣ гайҳон ё гехон "олам", "гетӣ"), Сироч (аз тоҷикӣ-форсӣ чароғ - асбоби равшанидиҳӣ), Фирӯз(а) (аз тоҷикӣ-форсӣ пирӯз(а) 1) "ғолиб", 2) "пурнур", 3) номи санги қиматбаҳо), Ҷавохир, Ҷавҳар (аз тоҷикӣ-форсӣ гавҳар – номи санги қиматбаҳо, марворид);

Мураккаботи арабӣ: Номҳои мураккаб аз ибораҳои изофие, ки дар забони арабӣ ба калимаҳои мураккаб мубаддал шудаанд, ташкил ёфтаанд. Ба ин бахши номҳо бештар куняву лақабҳои мустақиман аз арабӣ иқтибосшуда ва аз рӯйи қолабҳои куняву лақабсоз ташкил ёфта, ки дар антропонимияи тоҷик тадриҷан мақоми номи шахсиро гирифтаанд, дохил мешаванд.

Номҳои мураккаб аз рӯйи қолабҳои зерин сохта шудаанд:

1. Абд + Ў (ал // ул) + ном
2. а) Ном + Ў (уд // ид) +
б) Ном + Ў (ул // ил) + оллоҳ
в) Ном + Ў (ал) + ном
3. Аб + Ў (ул) + ном [Аюбова, 2002, 93].

Артикли -ал- дар байни ду компонент ҳамон вазифаи бандаки изофии тоҷикӣ (-и), яъне таъйин намудани алоқаи байни муайяншаванда ва муайянкунандаро ифода менамояд. Аммо дар маводи гирдовардаи мо антропоними Алмаҳмад ба қайд гирифта шудааст, ки артикли Ал- дар аввали ном истифода шудааст. Талаффузи артикл вобаста ба ҳарфҳои шамсиву

қамарй тағйир меёбанд. Вале дар антропонимияи тоҷик нисбат ба номҳои аз рӯйи қолаби Абд + Ў + ном сохташуда на ҳамеша ин қоида риоя мешавад:

1. а) Абд + ул + нома, ки бо ҳарфи қамарй сар мешавад: Абдъкарим // Абду(л)карим, Абдълазиз // Абду(л)азиз, Абдълвосит // Абду(л)восит, Абдъғафор // Абду(л)ғаффор;

б) Абд + у + нома, ки бо ҳарфи шамсӣ оғоз меёбад: Абдъносир // Абдуносир, Абдъсамаъ // Абдусамаъ, Абдъсатор // Абдусатор, Абдърахим // Абдурахмон.

2. а) Ном + Ў (уд // ид) + дин:

Аслъдин // Асли(д)дин, Асомъдин // Асоми(д)дин, Зайнъдин // Зайниддин, Исомъдин // Исоми(д)дин, Исломъдин // Исломи(д)дин, Камолъдин // Камолиддин, Мирзомъдин // Мирзому(д)дин, Садръдин // Садриддин, Фахръдин // Фаҳри(д)дин, Чамолъдин // Чамолиддин, Шамси(д)дин, Субҳонъд(д)ин // Субҳониддин, Субҳъдин // Субҳиддин;

б) Ном + Ў (ул) + аллоҳ:

Маҳмадъло // Маҳмадулло(х), Латифъло // Латифулло(х), Лътфъло // Лутфулло(х), Назръло // Назрулло(х), Файзъло // Файзулло(х), Фахръло // Фаҳрулло(х), Шамсъло // Шамсулло(х), Хайръло // Хайрулло(х);

в) Ном + Ў (ал // ул) + ном:

Зайналобъдин // Зайн(ал)обидин "муҷибӣ ороишӣ обидон", Зълфиқор // Зулфиқор "соҳибӣ фикра (меҳра)" (мардона), Зълхъмор // Зълхумор // Зулхумор, Зулқаъда (занона).

Дар номгузории тоҷикони ноҳия номҳои ғайримустақими аз рӯйи қолабиҳои мазкур сохташуда зиёд ба мушоҳида мерасанд, ки аксарияти онҳо маҳсули эҷоди халқи тоҷик мебошанд:

Абдъвақил // Абдувақил, Абдъқамол // Абдуқамол, Абдъйит // Абдуҳайит, Абдълҳочи // Абдулҳочӣ, Абдучон // Абдулҷон, Абдъризо // Абдуризо, Абдъқодир // Абдуқобил, Аҳромъдин // Аҳроми(д)дин, Лътфъдин // Лутфи(д)дин, Мирзомъдин // Мирзому(д)дин, Рамзъдин // Рамзи(д)дин, Раҳмъдин // Раҳми(д)дин, Рукни(д)дин, Завқъдин // Завқи(д)дин, Змёвъдин //

Зиёвуддин, Изхоръдин // Изхори(д)дин, Сухробъдин // Суроби(д)дин, Илми(д)дин, Ихлоси(д)дин, Исомъдин // Исоми(д)дин, Саломъдин // Саломи(д)дин, Захръдин // Захириддин, Асомъдин // Асому(д)дин, Сайнуръдин // Сайнуриддин, Ёмръдин // Умриддин, Љтфъло // Љтфулло(х), Муйбъло // Муйбулло(х), Махмадъло // Махмадулло(х), Зийодъло // Зиёдулло(х), Мъродъло // Муродулло(х), Ръхъло // Рухъло // Рухулло(х), Сайдъло // Сайдулло(х), Шафкатъло // Шафкатулло(х), Ҳайбъло // Ҳайбулло(х), Мехръло // Мехрулло(х), Ғайбъло // Ғайбулло(х), Абосьло // Аббосулло(х).

Баъзе вақт дар байни ду ҷузъи номсоз (компонент) пеш аз артикли **Љ** (ал) вобаста бо қонуни морфологӣ интерфиксҳои "в", "м" меоянд, ки дар байни ду овоз (о-у, й-у) вазифаи пайвастандари иҷро менамоянд:

Асомъдин // Асомудин // Асомиддин < Асо + м + **Љ** + дин

Исомъдин // Исомудин // Исомиддин < Исо + м + **Љ** + дин

Мирзомъдин // Мирзомудин // Мирзомиддин Мирзо + м + **Љ** + дин

Саймъдин // Саймудин // Саймиддин < Сай + м + **Љ** + дин

Ба ақидаи О. Ғафуров овози "м" дар байни ду ҷузъи номсоз (компонент) барои хушоҳангӣ хизмат мекунад. Пайдо шудани он аз рӯи монандиву шабоҳат (аналогия) бо номҳои Киромиддин, Низомуддин, Ҳисомуддин низ дур нест [Ғафуров, 1971, 166].

Мутаассифона, дар байни номҳои аз рӯи қолибҳои калимасозии арабӣ сохташуда, ки ба калимасозии антропонимияи арабӣ ва исломӣ бегона мебошанд, аз ҷумлаи Абосьло(х) // Абосулло(х), Абубакръдин // Абӯбакриддин, Латифъло // Латифулло(х), Насибъло // Насибулло, ки таносуби маъноӣ надоранд, мавриди истъмоли қарор гирифтаанд. Чунин зухурот ба антропонимияи ноҳияҳои дигари ҷумҳурий низ хос мебошад [Ғафуров, 1971, 166].

Дар номгузории тоҷикони ноҳия аз ҳиссаҳои қуниясоз танҳо **аб** (падар), ки хусусияти умумиточикӣ дорад, ба қайд гирифта шуда, дар таркиби қолаби Аб + **Љ** (ул//ӯл) + ном омада, номи мураккаб месозад. Аксарияти номҳои, ки

дар таркибашон куния доранд, ба кунияҳои шахсиятҳои бузурги таърихии давраҳои аввали ислом, ки ҷанбаҳои динӣ ва эҳтиромиро фаро мегиранд, мансуб мебошанд: Абуали // Абӯалӣ (ар. айн. падари Алӣ), Абулқосим (ар. айн. "падари Қосим" - кунияи Муҳаммад (с)), Абубакр // Абӯбакр (ар. айн. "падари духтар"), Абумъслим // Абумуслим // Абӯмуслим, Абумансур // Абӯмансур, Абуабдullo // Абӯабдулло, Абуҳаниф // Абӯҳаниф, Абурайҳон, Абутолиб // Абӯтолиб, Абусайид // Абӯсайид, Абуҳанифа, Абулфатх, Абуюсуф.

Дар баробари ин маълум аст, ки мутобиқи авзони арабӣ сохташавии калимаҳо дар забони арабӣ мутадовил буда, бо ҳамон шаклҳои ба дигар забонҳо ворид шудаанд. Ин ҳодисаи забонӣ ба номҳо низ таъсири калон дорад ва дар номҳои масдарӣ аз қолибҳои навъи I-фаъл, II-тафъил, III-фиъол, IV-ифъол, V-тафаъул, VIII-ифтиъол феъл ташкил ёфтаанд. Феъли навъи I дар забони арабӣ аз қолабҳои зиёд масдар (исмҳои ифодакунандаи амал) месозад. Қисми муайяни онҳо дар номгузориҳои тоҷикон истифода мешаванд:

I. -фаъл: Назар, Ватан, Сафар, Зафар, Талаб, Шараф, Фарах, Шакар (мардона);

- фаъл: Наср, Фазл, Хайр, Мачд (мардона);

- фаъол: Начот, Ҳаёт (муштарак), Ҷалол, Сафо, Бақо (мардона);

- фуъул: Шукур, Зухур (мардона);

- фиъолат: Зиёрат, Сиёсат (мардона), Кифоят, Нисолат, Ҳидоят, Рисолат, Вилоят, Зироат, Ривоят (занона);

- фаъолат: Қаноат (мардона), Саодат, Адолат, Латофат, Саломат, Саёҳат, Рафоқат, Шаҳодат (занона);

- фиълат: Неъмат, Ҳикмат (мардона), Ҳиммат (муштарак);

- фуълат: Қъдрат // Қудрат, Нъсрат // Нусрат, Қуват // Қувват (мардона), Ҳърмат // Ҳурмат (муштарак);

- фуълон: Қърбон // Қурбон, Сьбҳон // Субҳон, Ғьфрон // Ғуфрон (мардона);

- мафъалат: Марҳамат, Маҳтарам (занона);
- мафъилат: Маърифат, Мағфират (занона);
- фиъл: Сидқ, Зикр (мардона). Зикр ва Сидқ дар шакли тағйирёфта -
Зикир, Сидиқ мустаъмал буда, дар шакли асл танҳо дар таркиби номҳои
мураккаб нигоҳ дошта шудаанд (ниг.: боби III, 3);

- фиълон: Ризвон (мардона), Ҳичрон (муштарақ).

II. -тафъил: Ташриф, Тамкин (мардона), Тансиқ, Тавсия (занона);

III.-фиъл: Қъём // Қиём, Низом, Висол, Ҳилол, Ривоч (мардона), Висол
(занона);

IV.-ифъл: Ином // Инъом, Иқром, Ислом, Иршод, Имрон, Ирфон,
Эҳсон, Илҳом, Имдод (мардона), Иқбол(муштарақ);

V.-тафаъул: Табаръқ // Табарруқ, Таваккул // Таваккал (мардона),
Табассум (занона);

VIII.-ифтиъл: Интизор, Ифтихор, Иқтидор, Ихтиёр (мардона).

Миқдори муайяни навъи VIII масдар дар забони тоҷикӣ ба тағйироти
савтӣ дучор шудаанд: овози **и** пеш аз айн (**ع**) ё **ҳ**-и хуттӣ (**ح**) ба **э**-и машғула
табдил ёфтааст. Чунин навъи номҳо ҳосил номгузориҳои занона мебошанд:
Эътибор, Эҳтиром.

Дараҷаи иқтибосоти арабии забони тоҷикӣ гуногунранг мебошад. Дар он
баъд аз масдарҳо аз ҷиҳати миқдору дараҷаи истеъмол тарзҳои ғоилу
мафъули сифати феълӣ (исмҳои ғоилу мафъул) ҷой доранд.

Номҳои тарзи ғоили сифати феълӣ (номи иҷроқунандаи амал) аз навъи
I, III, IV ва VIII феъл сохта шудаанд:

I. -ғоил: мардона: Ворис, Воқиф, Содик, Зоҳир, Зоҳид, Нозим, Носир,
Розик, Собир, Тоҳир, Толиб, Восит, Фотех, Қодир, Қосим, Ҳофиз, Ҳоким,
Нозир.

Ин қолаб ба тағйироти савтӣ дучор шудааст: дар ҳиҷои дуум пеш аз
харфҳои **ҳ**-и хуттӣ (**ح**) ва айн (**ع**) фонемаи садоноки ғайрилабии қатори пеши
и ба садоноки бардошти миёнаи **э** (**e**) иваз мешавад. Мисолҳо: Солех, Фотех,

Рофеъ, Восеъ. Дар номгузорӣ дар шакли қолабӣ ва тағйирёфта вомехӯранд:
Фотих // Фотех, Солих // Солеҳ, Рофиъ // Рофеъ, Восиъ // Восеъ.

III. - муфӯил: мардона: Мубориз, Мусофир, Мутолиб;

IV. - муфъил: мардона: Мушфиқ, Муслим, Муъмин, Муқим, Муҳиб,
Мунис, Мутриб, Муҳсин, Мубин;

VIII. - муфтаъил: мардона: Муқтадир, Мунтазир.

Номҳои тарзи мафъули сифати феълӣ (номи натиҷаи амал) аз навъи I, II,
III ва VIII феъл ташкил ёфтаанд.

I. - мафъул: мардона: Маҳбуб, Маҳмуд, Масрур, Маъмур, Мавзун,
Мавҷуд, Мансур, Марғуб, Масъуд, Матлуб, Махмур, Мафтун, Маъруф,
Манзур.

Аксарияти ин номҳо бо пасванди муаннасози **-а** номи занона сохтаанд.
(ниг.:номҳои сохта).

II. - муфаъал: Маҳабат // Муҳаббат, Маҳмад // Муҳаммад, Мъшараф //
Мушарраф, Мъсалам // Мусаллам, Мъзафар // Музаффар, Мъкарам //
Мукаррам, Мънавар // Мунаввар, Мъсавар // Мусаввар // Мусаввир, Мъқадас
// Муқаддас, Мъқадам // Муқаддам. Бештари номҳои аз рӯйи ин қолаб
ташкилёфта ҳам барои номҳои мардона ва ҳам барои номҳои занона
муштарак мебошанд.

III. - муфӯал: Мъборак // Муборак (бар ҳар ду ҷинс муштарак).

VIII. - муфтаъал: Мъхташам // Мухташам (мардона), Мътабар //
Муътабар, Мъхтарам // Мухтарам (занона).

Номҳои рехтаи исмӣ асосан аз навъи гуногуни феъл, аз шакли тасғйиру
шумораи ҷамъи шикаста ва калимаҳои сохтаи арабӣ ба вучуд омада,
мафҳумҳои гуногунро ифода менамоянд.

- мафъал: мардона: Манзар -назаргоҳ, Машраб -ҷойи обхӯрӣ; зарфи об
ва шароб, Машғал- сироч, чироғ, ҷойи оташафрӯзӣ, Машраф -ҷойи баланд.

- мафъалат: Мамлакат -кишвар, давлат, мулк (занона).

- мифъол: Мизроб - нохунаки асбобҳои торӣ, Меъроҷ-нордбон, зинапоя
(мардона);

Шакли чамъи шикастаи исм чинси занонаву мардона дошта, дар номгузории мардуми маҳал шакли аз қолаби **афъол** сохташуда бештар вомахӯрад, ки хоси номгузории мардона мебошад. Бояд гуфт, ки ин шакли исм дар забони тоҷикӣ шумораи танҳоро низ ифода мекунад:

Мардона: Аброр -солех(он)

Айём < ч. явм -вақт(ҳо), рӯз(ҳо)

Аҳком < ч. Хукм- ҳукм(ҳо),қоида(ҳо)

Асрор < ч. сир -сир(ҳо)

Аҳрор < ч. хур -хур(он)

Абдол < ч. бадал, табдил, табдилшавандагон; Абдулло(х) -банда(гон)и
Худо

Занона: Офок < ч. уфуқ -олам, тарафҳо.

Дар номгузорӣ шакли тасғирии исми аз қолибҳои фуъайл, ташкилшуда низ вомахӯранд: Зубайд(а) < аз зубда, "қаймоқ", "саршир", маҷ. беҳтарин қисм, баргузида, Руқия < Руқайя "сеҳру афсун", "пешравӣ, инкишоф". Дар номҳои занона гунаҳои (вариантҳои) Рӯқия // Руқийа // Руқия низ ба назар мерасад.

Дар байни номҳои иқтибосии арабӣ гурӯҳи муайянро сифатҳои асли, ки ранг ва дараҷаро ифода менамоянд, ташкил медиҳанд. Ин сифатҳо ба вазнҳои **фаъул**, **фаъил** (шакли музаккари дараҷаи одӣ), **афъал** (шакли музаккари ранг ва дараҷаи одӣ), **фаъло** (шакли муаннаси ранг ва дараҷаи одӣ), **фуъло** (чинси занонаи дараҷаи одӣ), **афоъил** (шакли чамъи дараҷаи одӣ), **фуъайл(о)** (шакли музаккару муаннаси тасғирӣ) сохта шудаанд:

- фаъул: мардона: Ғафур, Сабур.

- фаъил: мардона: Зариф, Карим, Кабир, Шариф, Нафис, Ҳабиб, Ҳалим, Начиб, Назир, Чамил, Чалил, Ҳамид, Халил.

- афъал: мардона: Адҳам -сиёҳ, Акбар- бузургтар, аз ҳама бузург. Дар номгузории мардуми ноҳия дар баробари Адҳам қаринаҳои (вариантҳои) шевагии он Атҳам ва Аҳтам вомахӯранд.

- фаъло: мардона: Ҳамро-сурх ;

Занона: Захро -сафед, дурахшон, Раъно -зебо, латиф.

- фуъло: занона: Ҳусно "аз ҳама зебо", "зеботарин", Кубро "аз ҳама баланд". Дар номгузорӣ вобаста ба лаҳҷаи маҳал дар шаклҳои Къбрийо // Кубриё, Къбри // Кибри ва Кибирийо вомехӯрад.

- афӯил: мардона: Ақобир "бузургтарон", "бузургтаринҳо", "бузургон".

- фуъайл: мардона: Ҳусайн "зебо". Дар номгузорӣ дар ду шакл – Ҳъсайн // Ҳусайн ва Ҳъсен // Ҳусейн вомехӯрад.

- фуъайло: занона: Съҳайло // Сухайло, Ҳъмайро // Ҳумайро "сурх", "сурхчатоб".

Номҳои сифатии аз қолиби **фаъол** сохташуда, сифати доимӣ ё касбу машғулияти гуногунро ифода менамоянд:

Мардона: Ваҳоб // Ваҳҳоб, Ғафор // Ғаффор, Қаҳор // Қаҳҳор, Разоқ // Разоқ, Сатор // Саттор, Фатоҳ // Фаттоҳ, Ҷаббор // Ҷаббор;

Занона: Таноз // Танноз.

Азбаски миқдори муайяни ин номҳо сифат ва номҳои Худои мутаолро, ки хусусиятҳои мафкураи диниро дар бар мегиранд, ифода намуда, хеле мустаъмал мебошанд.

Номҳои арабие, ки мафҳуми шуморагӣ доранд, дар антропонимияи ноҳия теъдоди камро ташкил медиҳанд. Аҳад "як", "ягона", "фард", Сонъя // Сония, "дуюм", Фарид "якто", "ягона", Воҳид "якто", "ягона", Робийа // Робия "чорум".

Баъзе номҳои решагӣ ва рехта, ки ба ҳодисаҳои овозӣ, яъне ихтисор шудани як ҳиҷо ва ё як овоз дучор шудаанд, дар антропонимияи тоҷик роҷ мебошанд. Ин гурӯҳи антропонимҳоро аксарият номҳои иқтибосӣ ташкил намудаанд:

Арабӣ: Маҳмад // Мамад < Муҳаммад “дорандаи хислатҳои нақў”

"писандида", “арзандаи ҳамду сано” (мардона)

Рамат < Раҳмат “меҳрубонӣ”, “шафқат”, "бахшиш", "раҳм", "омӯрзиш"; “бахшиши гуноҳ” (мардона)

Зуур < Зухур “падида”, “ошкоршавӣ”, “номоеён шудан” (мардона)

Зафи(а)рон < Заъфарон “номи гиёҳи зарди хушбӯй”, “маҷ. камёб, киматбаҳо; зардранг” (занона)

Туркӣ: Аслон < Арслон "шер", “маҷ. шучоъ далер” (мардона)

Аз баррасии ин боб маълум гардид, ки номҳои тоҷикӣ ва иқтибосӣ дар антропонимияи ноҳия мавқеи хоссаро таҷассум намуданд. Бояд гуфт, ки иқтибосоти арабӣ нисбат ба иқтибосоти дигар дар номҳои ашхоси мардуми ноҳияи Лахш миқдоран ғаъол маҳсуб мешаванд.

Ҳамчунин таҳлили маводи антропонимияи ноҳияи Лахш нишон медиҳад, ки номҳои ашхос аз лиҳози қабатҳои таърихӣ гуногун буда, дар асоси анъанаи номгузории тоҷику форс сурат гирифтаанд. Дар мавриди таҳлили решашиносии антропонимҳои давраи бостон, миёна ва нав, ки дар номгузории мардуми ноҳия мустаъмаланд, ба вазъу ҳолати таркиби онҳо диққати хос дода шуд. Асосан номҳое, ки аз рӯйи таркиби унсурҳои номсозӣ таҳлил шудаанд, шаффоф буда, имкони чудо кардани онҳо ба ҷузъҳои таркибӣ ба назар мерасад. Таҳлили решашиносӣ ва лингвистии антропонимҳои асли ва иқтибосии ноҳия барои равшан намудани бисёр масъалаҳои баҳсомези таърихи номсозии тоҷикӣ ёрӣ мерасонанд.

БОБИ II. ХУСУСИЯТҲОИ ЭТНОЛИНГВИСТИИ НОМҲОИ АШХОСИ НОҲИЯ

Табиист, ки номҳои ашхос бо ҳаёт ва фаъолияти инсон алоқаи ногустанӣ дошта, дар такмил ва инкишофи таркиби луғати забон нақши ҳешро гузоштаанд. Аз ин ҷост, ки дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ бо мурури замон силсилаи номҳои ашхос ба вучуд омада, онҳо дар доираи лексикаи соҳаҳои дигар як ҳиссаи муайяно ташкил додаанд.

Номҳои ашхос мафҳуми васеъ дошта, бо зиндагӣ, расму оин, фарҳангу маданият ва ғ. алоқаманд мебошанд. Ин хусусияти номҳои ашхос дар мисоли антропонимҳои ноҳияи Лахш, ки ду миллат- тоҷикон ва қирғизҳо дар якҷоягӣ ҳамзистанд, инъикос меёбад ва самтҳои таҳқиқи этнолингвистии масъалаи мавриди назарро баррасӣ ва муайян менамояд.

2.1. Муносибати таърихӣ тоҷикону қирғизҳои ноҳия ва инъикоси он дар антропонимҳо

Аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум аст, ноҳияи собиқ Қирғатол (ҳоло Лахш) то Инқилоби Октябр дар ҳайати миригарию Фарм дар тобеияти аморати Бухоро қарор дошта, 10 мартӣ соли 1931 тумани Қирғатол ба ноҳия табдил дода мешавад. Ноҳияи Лахшро аз шимол қаторкӯҳҳои Олой ва аз ҷануб қаторкӯҳҳои Пётри 1 ихота намуда, аз шимолу шарқ ба ноҳияи Олойи Ҷумҳурии Қирғизистон, аз ҷанубу шарқ бо ноҳияи Мурғоб, аз ҷануб бо ноҳияи Сангвор (Тавилдара), аз ғарб бо ноҳияи Рашт, аз ҷанубу ғарб бо ноҳияи Тоҷикобод ҳамсарҳад мебошад.

Садсолаҳост, ки дар ноҳияи Лахш ду миллати бо ҳам дӯсту бародар-тоҷикону қирғизҳо, ки ба анъана ва расму оини якдигар пайваста арҷ мегузоранд, аҳлона ҳамзист мебошанд. Бинобар ин, шумораи асосии аҳолии ноҳияро тоҷикони маҳаллӣ ва қирғизҳо ташкил намудааст. Мувофиқи ба рӯйхатгирии аҳолии соли 2010 дар ноҳияи Лахш (собиқ Қирғатол) 62 ҳазору 125 нафар зиндагӣ доранд, ки аз ин қирғизҳо 38949 нафар, тоҷикон 23047, ўзбекҳо 105, русҳо 10 ва дигар миллатҳо 14 нафарро ташкил медиҳанд.

Ноҳияи Лахш ҷамоатҳои Ҷиргатол, Сартало, Кашат, Алға, Лахш, Муксу, Пилдон, Янгишаҳр, Ваҳдат ва Сурхобро дар бар мегирад.

Точикони маҳаллии ноҳия дар деҳаҳои Обчака, Оксой, Пилдони Боло, Пилдони Миёна, Пилдони Поён, Сасикбулоқ, Қарокенча, Сарикенча, Ҳушхол, Ҷолборсӣ, Қушағба, Яраш ва шаҳраки Ваҳдат истиқомат намуда, инчунин дар як қисми деҳоти Лахш, Ҷиргатол, Майдонтерақ, Қарчин, Қалъаи Занкон, Калтабулоқ, Ҷилондӣ, Шилбилӣ, Ҷайилған, Сугат, Ёрмазор, Қозоқон, Чоргул, Балх, Дулона ва Янгишаҳр, Путовкул низ зиндагӣ мекунанд. Боқимондари аксарият қирғизҳои омад ташкил медиҳанд. Қирғизҳо асосан дар кишлоқҳои Баҳористон (Сайрон), Чубай, Қушай, Қашқатерақ, Ҷултерақ, Ҷанчер, Домбрачӣ, Қарасой, Қашот, Ғулама, Қарамик, Алға, Қарашӯра, Саритало, Мук, Муқур, Қулчучай (Сариғай), Питокул, Бешкапа, Дувана, (Девона), Очиқалма, Калдар, Ачиқалма, Казактар, Қарасой, Қозоқон, Қоштегирмон ва ғ. сукунат доранд.

Назар ба маълумоти шарқшиноси рус В. В. Радлов қирғизҳо дар Осиёи Миёна ҳанӯз аз асрҳои VI-X сар карда сокин шудаанд. Баъдан дар асри XIII як зумраи дигари қабилаҳои қирғиз ҳамроҳи муғулҳо ба Осиёи Миёна омада будаанд [Радлов, 1992, 36].

То соли 1925 қирғизҳо ва қазоқҳоро як халқ меғуфтанд ва бо номи умумии қирғиз ёд мекарданд. Соли 1927 асари барҷастаи шарқшиноси рус В.В. Бартолд бо номи «Қирғизҳо» ҷоп шуд ва дар он ватани аслии қирғизҳо соҳилҳои кӯли Қирғиз-Нар (Муғулистони имрӯза) ҳисобида мешуд. [Бартолд 1963, 65]

Тибқи ривоятҳои қирғизҳо, аз соҳилҳои Енисей ҷаҳор бародар ба ҷор тараф ҳаракат намуда, яке аз он ҷор бародар узун Калпоқ дар соҳилҳои Сирдарё омада, қарор мегирад ва то ҳол номи он ҷойгоҳ ба шакли Карма-тоо вучуд дорад.

Дар бораи қирғизҳо ақидаҳо гуногунанд. Дар ин бора миёни олимони баҳсҳои дуру дароз давом дошта, моҳи ноябри соли 1958 дар шаҳри Фрунзе ҷамъомади илмӣ - тадқиқотӣ бахшида ба пайдоиши (этногенези) халқи

қирғиз барғузор мегардад, ки дар он олимони барҷастаи русу қирғиз ва олимони шарқшинос аз якчанд давлат иштирок мекунанд. Натиҷаи ҷамъомати илмӣ-тадқиқотӣ муҳаққиқон ва олимони ба он ақида овард, ки халқи қирғиз яке аз халқиятҳои қадими Осиёи Марказӣ мебошад.

Қирғизҳо дар Афғонистон, Тибет, Уйғур, (Синсиян) Ҳиндустон ва ҷумҳуриҳои ҳамсоя, дар ноҳияҳои Зомин ва Марғелони Ўзбекистон, дар Ҷумҳурии Қазоқистон, ноҳияи Ҷиргатол (ҳоло Лахш) ва Мурғоби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қадим умр ба сар мебаранд.

В. В. Бартолд ва Маҳмуд ибни Валӣ дар он ақидаанд, ки қирғизҳо ба ноҳияи Ҷиргатол аз асри XVII сокин шудаанд. Инчунин, аз маълумоти бойгонӣ, тадқиқотҳои илмии таърихшиносони қирғиз А. Абишқаев, Э. Манасов бармеояд, ки қирғизҳо дар асри XVII ба Қаротегин ва дигар минтақаҳои Тоҷикистон омадаанд [Бартолд, 1963, 65].

Ба Қаротегин қирғизҳо бо сабаби воқеаҳои гуногуни таърихӣ омада маскан гирифтаанд. Н. А. Кисляков якчанд маълумотро аз мардуми қалонсоли ин диёр ҷамъоварӣ кардааст. Аз ҷумла, ӯ навиштааст: «Дар Қаротегин қирғизҳо аз қадим зиндагонӣ карда, аввалин шуда Тегин-ата ном шахс бо аҳли авлодаш ба ин ҷо омада буд. Пас аз чандин соли зиндагӣ ба ин ҷо бемории сирояткунанда меояд ва аз байни онҳо миқдори каме зинда монда, Қара ном писари Тегин-ата буд ва ӯ ба Тегин-ой ном духтари қирғиз оила барпо карда, дар ин ҷо ҳамчун сардори қабилаи қирғиз зиндагӣ мекунанд ва баъдан якчанд оилаи дигари қирғизро ба ин ҷо кӯчонида меорад. Аз номи Қара ва Тегин-ой, ин диёр номи Қаротегинро мегирад» [Кисляков, 1941 102].

Г. А. Арандаренко дар бораи қирғизони Қаротегин чунин мешуморад, ки дар Қаротегин қирғизҳо аз якчанд авлод: кесек, кенесары, авгат иборатанд, ки 5000 оиларо ташкил медиҳанд. Онҳо, асосан, бо чорводорӣ машғуланд ва дар фасли баҳор чорворо гирифта, ба баландиҳо (айлоқҳо) баромада, тирамоҳ ба соҳилҳои Сурхоб то Қалъаи Лабиоб (ноҳияи Тоҷикобод) фаромада, зимистонро мегузаронанд [Арандаренко, 1883, 154].

Ба андешаи В. В. Бартолд солҳои 1635-1636 калмиқҳо бо сардории Хунтайши Батур ба қирғизҳо ҳуҷум мекунанд ва дар натиҷа қирғизҳо ба тарафҳои Олой, Қаротегин, Кӯлоб, Ширкент, Қошғар, Синзиян фирор мекунанд. Қалмиқҳо аз Бадахшон ва Дарвоз гузашта, ба қирғизҳо дубора ҳуҷум мекунанд, аммо ин ҳуҷуми онҳо бебарор меанҷомад. Қисме кушта ва ба даст меафтанд ва як қисмашон бо роҳи Олой гурехта, ҷон ба саломат мебаранд [Бартолд, 1963, 109].

Бо роҳбарии Мекен Талаш ва бо ёрии тоҷикону ўзбекон боқимондаҳои калмиқхоро, ки дар Олой буданд, зада торумор мекунанд. Баъди рондани калмиқҳо қисме аз қирғизҳо ба ватанашон бармегарданд ва қисмате аз онҳо муқимӣ мешаванд.

Дар асри XVIII дар Олоии ғарбӣ қабилаҳои кесек, қидирша, бостон, тейит ва ғайра ҷой мегиранд [Пакровский, 1909, 165]. Ҳамин тарик, ба Қалъаи Занкон (номи деҳа дар наздикии маркази ноҳия) лаб-лаби дарёи Кабуд қабилаҳои тейит, кашқа, кара-тейит, чал-тейит, сари-тейит¹ (сары-тейит) кӯчида меоянд.

Дар китоби “Диёри ошноӣ ва рушноӣ (2006)” қайд гардидааст, ки “Имрӯзҳо қирғизҳо дар саросари Қаротегин (минтақаи Рашти кунунӣ) набуда, балки дар тарафи шарқӣ, дар ноҳияи кӯҳии Циргатол сукунат доранд. Баъзеи онҳо бо номи «авлоди қирғиз» дар дигар ноҳияҳои Қаротегин зиндагӣ доранд ва урфу одатҳои онҳо бо тоҷикон омехта шудааст ва дар баъзе ноҳияҳо урфу одатҳои худро то ҳол риоя мекунанд” [Абдусатторов, 2006, 54].

Ҳамин гуна қабилаҳои қирғиз дар ноҳияҳои Ишкошим, Ёвон, Конибодом, Кӯктоши ноҳияи Рӯдакӣ, Кӯлоб, Рашт ва дигар ноҳияҳои Тоҷикистон, махсусан, ноҳияи Лахш умр ба сар мебаранд.

Дар аввал бештари аҳолии бекигарии Қаротегинро қирғизон ташкил меодаанд. Қирғизон дар шарқии Қаротегин қад-қадӣ дарёҳои Кабуд (Коксуу), Сурхоб (Қызыл-суу) ва Муғ (Мук-суу) ҷой гирифта, аз ҷануб то

¹ Дар забони қирғизӣ овози **ы** мавҷуд аст, ки дар алифбои тоҷикӣ нест. Бинобар ин дар баъзе аз калимаҳои қирғизие, ки ин овоз истифода мешавад, бо ҳарфи **и** ифода менамоем.

Обигарми ҳозира пароканда зиндагӣ мекардаанд [Дор, 1993, 56]. Ин сабаб шуд, ки феодалони тоҷик мавқеи қирғизҳоро дар ин сарзамин танг карда, аз ҷойҳои маскунашон бо ҷангу ҷидол ва кашида гирифтани молу мулкашон онҳоро ронданд. Бо сабабҳои гуногун гоҳ бо сабаби урфу одат, гоҳи дигар дар байни тоҷикону қирғизон зиддиятҳо ба амал меомад. Албатта, баҳри ҳалли ин мушкилиҳо аз тарафи бекҳо чораҳо дида мешуд, ҳатто барои аз байн бурдани ин муноқишаҳо шоҳ Афзалхон аз ҳар ду тараф элчӣ (оксақол) таъин намуда, ин ду халқро ба сулҳ даъват намудааст. Дар он вақт қирғизон аз Ҳоит то Олой лаб-лаби дарёи Сурхоб сукунат доштанд. (Кисляков, 1941, 64-65) Ҷое, ки ин ду миллатро баҳри сулҳ ҷамъ намуда буданд, Яраш (оштӣ) ном гирифт ва то ҳол ин деҳа бо номи Яраш мавҷуд аст. Оҳиста-оҳиста бо мурури вақт қирғизҳо ба як кунҷи Қаротегин, яъне ноҳияи Ҷиргатол ва Олой маскан гирифтанд ва қисме аз онҳо тавассути Қумбел (Тенгизбай, Кучқорчӣ) гузашта ба тарафи Фарғона рафтаанд.

А. Абишкаев-таърихшиноси қирғиз дар китобаш «Қирғизони Қаротегини охири асри XIX ва аввали асри XX» маълумоти муфассал дода, қирғизҳои Қаротегинро ба ду гурӯҳ «рост» ва «чап» ҷудо мекунад [Абишкаев, 1965, 14-15].

Қирғизони Қаротегини шарқӣ ба якҷанд оила ҷудо мешаванд, тейит, кесек, қирғиз-қипчоқ, ичкилик, буйла, бору ҷукту, сари, кок чатат, мунғуш, ки инҳо боз дар байни худ ба якҷанд падар тақсим мешаванд. Ҳамин тариқ, авлодони қирғиз дар асри XVII аз тохтутозҳои феодалони қалмиқ ба ҳарос афтада, ба ҳар тараф мекӯчиданд ва дар натиҷа то ба водии Қаротегин низ расида, ба як қаламрави муайяне соҳиб шуданд.

Яке аз сарчашмаҳои муҳиме, ки доир ба таърихи қирғизҳо дар асри XVII ва ҷуғрофияи сукунати онҳо маълумоти пурарзиш додааст, «Баҳр-ул-асрор фи маноқиб-ал-ахёр»-и Маҳмуд ибни Валӣ мебошад. Ӯ муаррихи тоҷик буда, солҳои 1595-1596 дар Балх таваллуд шудааст. Муаллиф «Баҳр-ул-асрор фи маноқиб-ал-ахёр»-ро солҳои 1641-1644 бо дастур ва супориши Нодир Муҳаммадхон иншо намудааст. Дар ин китоб роҷеъ ба тоифаҳои қирғиз,

калмиқ, ойратҳо, қазоқҳо ва ғайра маълумоти гуногун оварда шудааст. Инчунин асари мазкур доир ба шаҳрҳои Қошғар, Тироз, Андиҷон, Балласағун, Ош, Талас, Алмалик ва ғайра дар иртибот бо тоифаҳои номбурда маълумоти заруриро дар бар мегирад [Абдусатторов, 2006, 56].

Ба қавли муаллифони «Таърихи халқи қирғиз» дар нимаи аввали асри XVII қисмати зиёди қирғизҳои чанубӣ аз ҳучуми калмиқҳо раҳой ҷуста, ба Қаротегин, Кӯлоб, Дарвоз ва водии Ҳисор паноҳ бурдаанд. Қалмиқҳои чангҷӯ ё ойратҳо халқияти муғулзабон буда, ба Осиёи Миёна аз тарафи Синт-Сизян ворид гардида будаанд. Ба минтақаҳои мазкур омадани муҳочирони иҷбории қирғизро набояд ҳамчун сукувати доимии онҳо дар ин минтақаҳо маънидод кард [История киргизии, 1968, 298].

Мувофиқи аксарияти маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ қирғизҳо дар миёнаи асри XVII аввалан ба Олой ва баъдан ба водии Қаротегин омада сокин шуданд. Маскуншавӣ ё ҳаракати қирғизҳо ба водии Қаротегин, ки солҳои 1935-1936-ро дар бар мегирад, дувоздаҳ ҳазор хонаводаи қирғизҳо ба воситаи Қаротегин ба Ҳисор муҳочират карда буданд ва аз ҷониби хони ўзбек дар Балх пазируфта шуданд.

Азбаски қирғизҳо ба ғайр аз Қаротегин ба Бадахшон низ гуреза шуда буданд, қалмиқҳо (ойратҳо) солҳои 1732-1736 ба Бадахшон лашкар кашидаанд. Онҳо дар лашкаркашии охиринашон соли 1738 хостанд дар роҳи бозгашт ба воситаи Дарвоз бори дигар ба Қаротегин ҳучум намоянд. Аммо ин дафъа онҳо дар Қаротегин шикаст хӯрданд. Солҳои 1746-1748 қалмиқҳо бори дигар ба водии Фарғона ҳамла оварданд, вале аз қувваҳои муттаҳидаи ўзбекҳову қирғизҳо мағлуб шуда, аз водӣ ронда шуданд. Дар солҳои минбаъда дар чангҳои миёни қирғизҳо ва хитоӣҳо чанд бори дигар авҷи гурезаҳои қирғиз ба Қаротегин ва Бадахшон ба вучуд омадааст.

Тавре маълум аст, аксаран дар натиҷаи чангҳо, хусусан чангҳои байни қабилавӣ аз минтақаи сукунатгоҳи асли муҳочират намудани аҳолии осоишта ба амал меомад. Маҳз чунин вазъият чанде аз тоифаҳои қирғизро маҷбур сохт, ки маскангоҳи аслии худро тарк намуда, ба водии Қаротегину

Бадахшон ва дигар ноҳияҳои кунунии Тоҷикистон рӯй биёранд. Вагарна дувоздаҳ ҳазор хонаводаи қирғиз гушнаву бараҳна дар фасли зимистон сукунатгоҳи аслии худро бесабаб тарк карда, оворагиро ихтиёр намекарданд. Дар иртибот бо ин гуфтаҳо хулосае бармеояд, ки аҳолии қирғиз дар охири асри XVII ва аввали асри XVIII, аниқтараш солҳои 1715-1720 ба водии Қаротегин муҳоҷират намуда будаанд. Ҳамин тариқ, аз солҳои 20-30-юми асри XVII сар карда, қирғизҳо бо сабабҳои дар боло зикршуда, дар водии Қаротегин (водии Рашт) маскан гирифтаанд. Қисмате аз аҳолии таҳҷоии Қаротегин дар замони ҳуҷуми ойратҳо-қалмиқҳо ба водихои ҳамсоя- Ҳисор, Кӯлоб, Мастҷоҳ, Ваҳё ва дигар минтақаҳо муҳоҷир шудаанд. Тақрибан сад сол қисмати зиёди аҳолии минтақаҳои миёна ва болоии водиро қирғизҳо ташкил меодаанд. Аз миёнаҳои асри XVIII сар карда, қисме аз тоҷикони муҳоҷиршуда тадриҷан ба ватани бобоиашон бармегарданд ва дар ҳамин айём қирғизҳо низ рафта-рафта ба қисмати шарқии Қаротегин ҳаракат менамоянд.

Дар ноҳияи Лахш деҳае бо номи Қичикаромиқ мавҷуд аст, ки дар соҳили шимолии дарёи Сурхоб дар назди ҳагги сайри Тоҷикистону Қирғизистон воқеъ гардидааст. Дар хусуси этимологияи калимаи Қичикаромиқ фарзу тахминҳои зиёде мавҷуданд. Баъзеҳо, аз ҷумла, муаллими фанни таърихи мактаби миёнаи деҳаи номбурда Усмон Эрматов исбот кардани мешавад, ки он аз калимаи «каромика» гирифта шудааст. Зеро чи дар Қичикаромиқ ва чи дар Улуқаромиқ, ки дар сарҳади Қирғизистон аст, кӯзаву хуму хумдонҳои зиёде ёфт шудаанд ва муқаррар шудааст, ки дар ин ҷо хунармандони маҳаллӣ аз лой коса, кӯза, табақ ва дигар ашёҳои зиёд сохта, дар ҳамин ҷо пухта, ба воситаи савдогароне, ки бо роҳи корвонгузар, ки бевосита аз ҳамин қишлоқ мегузаштанд, ба савдо мебаровардаанд. Дар ҳақиқат, яке аз шохаҳои роҳи абрешим аз ҳамин ҷо мегузаштаст. Савдогарони Кӯлобу Қаротегину Дарвоз ба Қошғару Фарғона ба воситаи ҳамин роҳ рафтуомад мекардаанд.

Дар ин деҳа як иморати кӯхнаи деворхояш бо усули синҷкорӣ сохташудае побарҷост, ки ҳеҷ кас дар кадом аср сохта шудани онро

намедонад. Мӯйсафедони деҳа ҳамин қадар медонанд, ки дар тамоми даврахое, ки онҳо шунидаанду медонанд, онро «Бекет», яъне бочхона меномиданд. Дар ин ҷо аз қорвони савдогарон барои беки Ғарм ва амири Бухоро андоз меситонидаанд. То солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ қорвонҳои савдогарон ба тарафҳои Фарғонаву Қошғар аз ҳамин ҷойҳо мегузаштаанд.

Амали хунармандони маҳаллӣ низ шояд рост бошад, вале азбаски калимаи «каремика» на қирғизӣ асту на тоҷикӣ ин даъво аз ҳақиқат дуртар менамояд. Илова бар ин дар кӯҳистони Лахш боқимондаҳои ҷӯйбору роҳҳои бисёри қухнае мавҷуданд, ки онҳоро «Ҷӯйбори Мук», «Роҳи Мук» ном мебардаанд. Аз ин ҷост, ки баъзе муҳаққиқон онро ба калимаи «Муғ» алоқаманд медонанд. Гурӯҳи дигар чунин тахмин мекунад, ки он ба калимаи «муғул» вобастагӣ дорад. Зеро баъд аз вафоти Чингизхон Мовароуннаҳр ба ихтиёри Чағатой мегузарад ва гӯё ӯ мардумро маҷбурӣ қор фармуда, роҳу ҷӯйборҳо сохта бошад.

Қирғизҳо дар замони истилои муғул, гӯё ба соҳилҳои дарёи Вахш омада истиқомат ихтиёр кардаанд. Дар соҳилҳои поёнии Вахш ҷойи онҳо аз тарафи тоҷикон танг гардид, зеро тоҷикон аз Ваҳиёву Кӯлоб омада будаанд, қирғизҳо оҳиста-оҳиста қад-қадӣ дарёи Сурхоб ба боло ҳаракат мекунад ва дар деҳаҳои ҳозира маскун мегарданд. Дар ибтидои асри XVI дар кӯҳистон барфи ниҳоят вазнине борида, қисми зиёди аҳоли ҳалок мегардад. Вақте ки баҳор шуд, зиндамондаҳо низ ба ҳар тараф пароканда мешаванд. Баъд аз ин қабилаҳои гуногуни қирғиз, аз ҷумла борқаш, аз ҳар ҷой, аз ноҳияи Новқат ба ин ҷойҳо кӯчида меоянд. Онҳо байни якдигар барои қишлоқ ё ҷарогоҳ талош карда, ҷангу ҷанҷол низ мекардаанд. Чунончи, ҳикоят мекунад, ки соли 1876 қабилаи гидиршаҳо қабилаи борбашро аз деҳаи Қичикаромик зада мебаровардаанд. Дар натиҷа аз Ғарм намояндагони ҳоким омада, байни гидиршаву борбаш сарҳаде муайян мекунад. Дар миёнаҳои асри XIX аз вилояти Оши Қирғизистон аз Бозорқурған аз қабилаи Қилчувчай 5-6 оила омада, дар наздикии Қичикаромик маскун мешаванд, ки ба Қилчувчайи ҳозира ҳамон вақт асос гузошта шудааст [Каримов, 1991, 34].

Ба ин тарик, дар қисмати шарқии Қаротегин имрӯз низ қирғизҳо сукунат доранд ва аз рӯйи номгузориҳои деҳаҳо, ғӯристонҳои қирғизҳо маълум мегардад, ки дар ҷанде аз деҳаҳои мавзеҳои миёна ва ғарбии Қаротегин, аз ҷумла Файзобод, Нуробод, Ғарм, Тоҷикобод, Қаротегин умр ба сар мебардаанд.

Чараёни ба таркиби луғавии антропонимҳои ноҳия дохил шудани вожаву номҳои қирғизӣ, ки теъдоди бештари вожаву номҳои иқтибосиро ташкил медиҳанд, аз асрҳои XVII-XVIII, яъне аз давраи ба ноҳияи Лахш (собик Ҷиргатол) омадани қирғизҳо сар карда, то ба имрӯз давом дорад.

Сабаби дигаре, ки чараёни ба антропонимияи тоҷикони ноҳия омехта шудани номҳои қирғизиро тезонидааст, дар ҳамзистӣ ва, махсусан, барпо кардани оилаҳо байни ҳамдигар мебошад. Омезиши антропонимияи аҳолии ноҳия низ дар зери таъсири омилҳои сиёсӣ, маданияту таърихӣ ва ҷамъиятӣ ба вуҷуд омадааст.

Ҳамаи ин муносибату рӯйдодҳо ҳатман ба антропонимияи тоҷикону қирғизони ноҳия низ таъсири худро гузоштаанд. Дар ҳамин асос ба таркиби номҳои тоҷикони ноҳия дар давраҳои гуногун аз забони туркӣ - қирғизӣ мустақиман иқтибос гардидаанд, ё дар асоси унсуру қолабҳои номсозии туркӣ-қирғизӣ ё тоҷикӣ сохта шудаанд.

Дохилшавии номҳои қирғизӣ ба антропонимия хусусияти хоси худро дошт. Дар ибтидо номҳои қирғизӣ тадриҷан ба таври бояду шояд ба воситаи қирғизҳо ворид мегардиданд. Таъсири номҳои қирғизӣ ба антропонимияи тоҷикони ноҳия камтар ба ҷашм мерасад, яъне тоҷикон аз истифодаи номҳои қирғизӣ каме худдорӣ менамоянд. Вале мардуми қирғиз ба ғайр аз номҳои аслии худ, номҳои тоҷикӣ - арабиро зиёдтар истифода намуда, барои таъмини хушоҳангии забони хеш онҳоро тағйир додаанд. Ба мисли ҷойивазшавии садонокҳои устувори **а, о** дар номи мардонаи Аман (гуфтори қирғизӣ), ки айнан Амон (арабӣ) мебошад, ё ин ки иваз шудани ҳамсадоҳои ғайридимоғии бечаранги **п, ф** дар номи мардонаи Зарип (гуфтори қирғизӣ), - Зариф (арабӣ). Сабаби ҷойивазкунии чунин номҳо таъмини ҳамоҳангӣ ва

хоси гўйиши забони қирғизӣ махсуб меёбад. Инчунин, бинобар сабаби дар алифбои забони қирғизӣ мавҷуд набудани ҳарфи **ч** онҳо ба ҷойи ин ҳарф **ж**-ро истифода менамоянд. Ин гуна номҳои дар боло зикршуда дар маводи гирдовардаи мо хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд ва онҳоро ба таври зайл тақсимбандӣ намудан мумкин аст:

1. Антропонимҳое, ки аслан тоҷикӣ ё арабӣ буда, бо ҷойивазкунии садоноку ҳамсадо дар байни қирғизон роиҷанд:

Мардона: Абсатор – Абдусаттор, Апсалом - Абдусалом, Алим, (Алым) - Олим, Алидин - Аҳлиддин, Анарбай – Анорбой, Аман - Амон, Асат - Асад, Аят - Оят, Бадирдин – Бадриддин, Базар - Бозор, Динар - Динор, Зарип – Зариф, Зайир (Зайыр) - Зоир, Изаат - Иззат, Илхам - Илҳом, Имам - Имом, Имридин – Амриддин, Исок – Исҳоқ, Иснатуло – Суннатулло, Инком – Имкон, Идоят – Ҳидоят, Қадир (Қадыр) - Қодир, Қурбан - Қурбон, Қутбудин – Қудбиддин, Латип – Латиф, Мурат - Мурод, Мурза // Мирзо, (Мырза) - Мирзо, Мурзавалӣ – Мирзовалӣ, Мемон – Меҳмон, Нисратуло – Нусратулло, Назралӣ – Назаралӣ, Нияз, (Ныяз) // Нияз - Ниёз, Набат – Набот, Рамазан - Рамазон, Раҳматило – Раҳматулло, Султан – Султон, Саъдило – Саъдулло, Синатило – Суннатулло, Садиқ, (Садық) - Содик, Шабун – Шаъбун, Шамурат – Шоҳмурод, Шорух – Шоҳрух, Шерхан – Шерхон, Холмет – Холмуҳаммад, Ҳашим – Ҳошим, Усен – Ҳусен;

Занона: Айна - Оина, Бақит, (Бақит) - Бахт, Зияда - Зиёда, Зийнат (Зыйнат) - Зинат, Ибадат - Ибодат, Инабат - Инобат, Идоят – Ҳидоят, Лаала // Лала - Лола, Наз - Ноз, Руксат - Рухсат, Саадат - Саодат, Саламат - Саломат, Сара - Соро, Сарахан – Сорохон, Тумар - Тумор, Тазагул – Тозагул, Чинар,(Чынар) - Чинор, Пакиза - Покиза, Пардаз - Пардоз, Парча - Порча, Шарапат –Шарофат, Шайир, (Шайыр) // Шайыргул – Шоиргул.

Муштарак: Макаббат // Махаббат - Муҳаббат, Максат // Махсат-Мақсад, Инаят – Иноят.

2. Антропонимҳое, ки аслан туркӣ (қирғизӣ - ўзбекӣ) ҳастанд:

Мардона: Алынбек // Алинбек, Аранбай // Араанбай, Алп, Артик // Артык, Айбаш, Акбилек, Алай, Атай // Атайы, Арстан, Алпманас, Алпек // Алпейим, Арууке // Аруула, Акылай // Акыл, Актур, Балтабай, Бермет, Байэл, Бекбарс // Бекбарсай, Барсбек // Барсайбек, Байтур, Байыш // Байы, Бургут, Барак, Бакжайнар // Бекжайна, Берен, Берди, Бексары, Бекелди // Беккелди, Бекбол, Досбай, Жузум, Жибек, Жигит, Жайлобой // Жайлообой, Женбай // Жеенбай, Жээнбек, Женали // Жеенали, Жолдош, Жору, Каар, Каарбек, Кабылан, Каныбек, Кантемир, Канатболот, Каратай, Кундуз, Куттубай, Кыргыз, Крмбек // Кырымбек, Манас, Мерген, Минбай, Момун, Мундузбек, Мээрим, Нарбай, Оволбек, Оролбек, Орол, Оморбай, Озгур, Орум, Орунбой, Сағындик // Сағындик, Суйун, Сайсар, Сарайбек, Сарыбай, Суусар, Сайкал, Турган, Тойчу, Тургун, Тош, Тавалди, Тохтосун, Туман, Тилек, Тобчувай, Таштемир, Тилевалдъ, Уктам, Уултан, Чынгыз, Эрболсун, Эрмек, Эрбек, Элбарс // Элбарсай, Элэр, Эгиз, Эсен, Эрен, Эсенбай, Эсенали, Элбай, Эрасыл, Юлдаш.

Занона: Айсулуу, Айтур, Алма, Алтынай, Алмакан, Аккыз, Айым, Айсары, Айжурок, Айтурган, Айтолук, Ажар, Аксулуу, Айтхон, Бекайым, Бегимай, Бегимжан, Жаркынай, Жанара, Жылдыз, Каранай, Кайырма, Кумуш, Кулсун, Кумушай, Қарачач, Каным, Канышай, Кубаныч, Канайым, Майрам, Сырга, Селки, Сулуу, Сезим, Салкынай, Сардал, Толгонай, Тоохан, Тархан, Тургунай, Тунук, Толкунай, Шаан // Шаани, Уулкан, Уулжан, Умсунай, Эркинай, Эркеайым, Эмир, Эмирлан.

3. Антропонимхое, ки бо иваз шудани хамсадои чарангноки **ч** ба хамсадои роғи **ж** ба антропонимҳои мардуми қирғиз ворид гардиданд (аз сабаби мавҷуд набудани ҳарфи **ч** дар алифбои забони қирғизӣ):

Мардона: Абдулмаҷид – Абдумаҷит, Абдучаббор – Абдужаббор, Абдучамил – Абдужамил, Абдучалил – Абдужалил, Алиҷон – Алиҷон, Алифҷон – Алифҷон, Амирҷон – Амирҷон, Бобочон – Бобочон, Валиҷон – Валиҷон, Додарҷон – Додарҷон, Ёқубҷон – Ёқубҷон, Иҷрон // Ҳичрон – Иҷрон, Маҳмарачаб // Муҳаммадраҷаб – Мамараҷаб, Маҷид – Маҷит,

Маҳмаҷон // Муҳаммадҷон – Маҳмаҷон, Муҳтоҷ – Меҳтоҷ, Меъроч – Меҳроҷ, Начмиддин – Нажмиддин, Начибулло – Нажибуло, Раҷаб – Ражаб, Раҳимҷон – Раҳимҷон, Раҳматҷон – Раҳматҷон, Сайидҷаъфар – Сайжафар, Сироч – Сирож, Тоҷиддин – Тоҷиддин, Хучааҳмад – Хужааҳмад, Ҳоҷибек – Ҳоҷибек, Ҳоҷиақбар – Ҳоҷиақбар, Чаҳонгир – Жаҳонгир, Қонибек – Жонибек, Чамшед – Жамшед, Чумъаназар – Жуманазар, Чамол – Жамол, Чаббор - Жабор, Қӯрабек – Журабек, Чамил - Жамил, Қунайдулло – Жунайдило, Эраҷ – Эраж.

Занона: Гулҷаҳон – Гулжаҳон, Зулҳиҷча – Зулҳижа, Марҷона – Марҷона, Мавҷуда – Мавҷуда, Мавчи // гул // нисо – Мавжи // гул // нисо, Начмия – Нажмия, Раҷабмоҳ - Ражамо, Раҷабвӣ – Ражавӣ, Соҷида – Соҷида, Тоҷинисо – Тоҷинисо, Чамолвӣ – Жамолвӣ, Чамила – Жамила, Чаннатвӣ – Жаннатвӣ.

4. Антропонимҳое, ки аслан тоҷикӣ ё арабӣ буда, бо иваз шудани садоноки ноустувори лабии у ба садоноки ғайрилабӣ, ноустувори қатори пеш и ба антропонимияи мардуми қирғиз дохил гардиданд:

Мардона: Амонилло-Амонулло, Миҳидин-Муҳиддин, Миҳиб-Муҳиб.

Занона: Гилҷамал // Гилҷамол - Гулҷамол, Гилдана – Гулдона.

Номҳои мазкур дар байни мардуми қирғиз мустаъмал буда, фақат дар гӯйиш тафовут дошта, дар навишт, аксаран, дар доираи забони адабӣ истифода бурда мешаванд.

Бояд гуфт, ки эътиқодмандӣ ба ном дар байни қирғизони ноҳия низ роиҷ аст. Онҳо ба мисли тоҷикони ноҳия (ниг. боби I) ба фарзанд номҳои назарногир мегузоранд, то ки аз чашми бад эмин бошад. Бинобар ин, онҳо ба номи мардонаи Тош // Таш (ӯз. қир., маънояш санг) номҳои тоҷикиву арабиру ҳамроҳ карда, орзую омоли дарозумриро талаб намуданд:

Мардона: Тош, Тошмурод, Тошмуҳаммад // Тошмаҳмад // Тошмамад, Тошпулод // Тошполод. Инчунин номҳое ба мисли Таштемир, Таштан мавҷуданд, ки аслан калимаҳои қирғизӣ мебошанд.

Занона: Ташвӣ // Тошвӣ.

Илова бар ин ҳамин номҳои зикршуда дар байни тоҷикон, махсусан, дар деҳаҳои, ки ҷисди зиёдро қирғизон ташкил медиҳанд, каму беш ба назар мерасанд.

Ҳар як миллат ва минтақа ё маҳал бо расму оин ва урфу одати хеш аз дигарон андаке ҳам бошад, фарқ карда меистад. Урфу одат ва расму оини тоҷикон ва қирғизони ноҳия дар маҷмӯъ омезиш ёфтаанд. Ғайр аз ин, дар байни тоҷикону қирғизон боз одатҳои мавҷуданд, ки вижагии хоси худро дошта, дар алоҳидагӣ истифода мегарданд. Хусусиятҳои этникии антропонимҳои тоҷикону қирғизони ноҳия чи тавре ки дар номҳои ҷавқ зикр доштем, зухур меёбад.

Ҳар як забон қонуну қоида, меъёр ва талаффузи хоси худро талаб менамояд, чунки ин табиати забонхост. Забони қирғизӣ низ ҳамин гуна вижагии хоро дар бар мегирад. Масалан, қирғизон номҳои мардонаи Абдусаттор, Абдусалом, Олим, Аҳлиддин, Анорбой, Амон, Асад, Оят, Бадриддин, Бозор, Динор, Рамазон, Султон, Саъдулло, Суннатулло, Содик, Шаъбун, Шохмурод, Шохрух, Шерхон, Зариф, Зоир ва монанди инҳоро Абсатор, Апсалом // Абсалом, Алым, Алидин // Аҳлидин, Анарбай, Аман, Асат, Аят, Бадирдин, Базар, Динар, Рамазан, Султан, Саъдила, Синатило, Садық, Шабун, Шамурат, Шорух, Шерхан, Зарип, Зайыр-ро ҳам дар навишт (баъзан) ва ҳам дар гуфтор истифода менамоянд. Ҳамин гуна ҳодисаҳои забонӣ дар номҳои занона низ роиҷанд. Ғайр аз ин, антропонимҳои, ки махсусан ба забони қирғизӣ (туркӣ-ӯзбекӣ) дохил мешаванд, аз нигоҳи лингвистӣ ва меъёрҳои забони адабии тоҷикӣ мувофиқат намекунанд:

Мардона: Алынбек // Алинбек, Аранбай // Араанбай, Алп, Артик // Артык, Айбаш, Акбилек, Алай, Атай // Атайы, Арстан, Алпманас, Алпек // Алпейим, Арууке // Аруула, Акылай // Акыл, Актур, Балтабай, Бермет, Байэл, Бекбарс // Бекбарсай, Барсбек // Барсайбек, Байтур, Байыш // Байы, Бургут, Барак, Бороон, Бакжайнар // Бекжайна, Берен, Берди, Бексары, Бекелди // Бекелди, Бекбол, Досбай, Жузум, Жибек, Жигит, Жамат // Жамаат, Жайлобой // Жайлообой, Женбай // Жеенбай, Жээнбек, Женали // Жеенали,

Жолдош, Жору, Каар, Каарбек, Кабылан, Каныбек, Кантемир, Канатболот, Каратай, Кундуз, Куттубай, Кыргыз, Крмбек // Кырымбек, Манас, Мерген, Минбай, Момун, Мундузбек, Мээрим, Нарбай, Оволбек, Оролбек, Орол, Оморбай, Озгур, Орум, Орунбой, Сағындик // Сағындик, Суйун, Сайсар, Сарайбек, Сарыбай, Суусар, Сайкал, Турган, Тойчу, Тургун, Тош, Тавалди, Тохтосун, Туман, Тилек, Тобчувай, Таштемир, Тилевалдъ, Уктам, Уултан, Чынгыз, Ырыс, Эрболсун, Эрмек, Эрбек, Элбарс // Элбарсай, Элэр, Эгиз, Эсен, Эрен, Эсенбай, Эсенали, Элбай, Эрасыл, Юлдаш.

Занона: Айсулуу, Айдаана, Айтур, Асыл, Алма, Алтынай, Алмакан, Аккыз, Айым, Айсары, Айжурок, Айтурган, Айтолук, Ажар, Аксулуу, Айтхон, Бекайым, Бегимай, Бегимжан, Жаркынай, Жанара, Жылдыз, Каранай, Кайырма, Кумуш, Кулсун, Кумушай, Каным, Канышай, Кубан, Кубаныч, Канайым, Кымбат, Майрам, Сырга, Селки, Сулуу, Сезим, Салкынай, Сардал, Толгонай, Тоохан, Тархан, Тургунай, Тунук, Толкунай, Шаан // Шаани, Уулкан, Уулжан, Умсунай, Эркинай, Эркеайым, Эмир, Эмирлан.

Ин гуна номҳо бештар дар деҳаҳое истифода мешаванд, ки қариб сад фисади аҳолиашонро қирғизон ташкил медиҳанд. Таъсири номҳои зикршуда ба антропонимияи тоҷикони ноҳия дахлнопазир мебошад.

Аз ин бармеояд, ки антропонимияи ноҳияи Лахш чараёнҳои дигаргунии чамбиятро аз сар гузаронида, шароити сиёсӣ, иҷтимоиву маданӣ, таъбу завқ, майлу хоҳиш, донишу тафаккур, ҷаҳонбинии фалсафиву динӣ, маънавӣ - ахлоқӣ ва эътиқодмандии мардумро дар худ таҷассум намудаанд.

Ҳамин аст, ки аксари хусусиятҳои маданияти моддӣ, урфу одат, санъат ва ҳунарҳои тоҷику қирғиз ба ҳам ба дараҷае наздиканд, ки гоҳо дар байнашон фарқ гузошта намешавад ва таркиби луғавии забони эшон аз лексикаи барои ҳар ду тараф муштарак бой мебошад:

Гул – тоҷикӣ

катта – суғдӣ

осмон – тоҷикӣ

қудо(а) – туркӣ

обу ҳаво – тоҷикию арабӣ

қурут – туркӣ

нон – тоҷикӣ

чукур – туркӣ

доно – тоҷикӣ

ӯгай – туркӣ

Худо – тоҷикӣ

йароқ – туркӣ

Номҳои хоси тоҷикони ноҳия аз ҷиҳати таркиби луғавӣ, ки дар таркибашон унсурҳои туркӣ (қирғизӣ -ӯзбекӣ) мавҷуданд, ба туркӣ-қирғизӣ, тоҷикӣ-қирғизӣ ва арабӣ-қирғизӣ ҷудо шудаанд.

1. Туркӣ-қирғизӣ: Номҳои аслии туркӣ-қирғизӣ асосан мафҳумҳои ададӣ, асбобу олот, геологӣ, кайҳонӣ, зоологӣ, сифатӣ, тақвимӣ, унвонӣ, феълӣ, хешутаборӣ, этникӣ, бо ҳодисаву воқеаҳои табиат, узви бадан ва аломати он алоқамандро мефаҳмонанд:

1. Ададӣ: мардона: Алти, Алтимиш, Алтимишбек;

Занона: Алтимишхан.

2. Асбобу олот: мардона: Балта, Балтабек, Балта //-бой, Балтакул, Қилич, Қиличбек, Қиличбой.

3. Геологӣ: мардона: Тош // Таш, Ташбек, Тошбой, Тошкул, Бектош;

Занона: Алтинай, Кумуш.

4. Кайҳонӣ: занона: Айқиз, Айхан, Юлдуз, Юлдузхон.

5. Зоологӣ: мардона: Аслон, Бӯрӣ, Берибек, Берибой, Бӯрикул, Қўйлӣ, Қозибек, Қозибой;

Занона: Бӯриқиз, Бӯриай, Бӯрихан, Қундуз, Қундузой, Қундузхон.

6. Сифатӣ: мардона: Баҳодур // Ботур, Ботурбек, Ботуркул, Ёркуной, Қара, Қарабой, Ортиқбек, Ортиқбой, Сары, Сарикул, Улуғбек, Эрка, Эркин;

Занона: Айсунуу, Апақ, Апаққиз, Қарақиз, Қарасач, Сарикиз, Севара, Севарой, Севархан, Сулув.

7. Тақвимӣ: мардона: Ҳайит, Ҳайитбой;

Занона: Ҳайитгул, Ҳайитхон // Ҳайитхан.

8. Унвонӣ (лақаб, мансабу машғулият): мардона: Бек, Бекбой, Беккул, Бой, Бойбек, Бойкул, Қул, Қулибек, Қулибой, Охун, Охунбек, Охунбой, Тўйчӣ, Тўра, Тўрабой, Эгамбердӣ, Эгамбек, Элбой, Элчибек, Элчибой;

Занона: Бегим, Хоним // Хуним.

9. Фейлӣ: мардона: Бердӣ, Бердибек, Бердибой, Бердикул, Келдӣ, Келдибой, Очилдӣ, Тилавалдӣ, Турдӣ, Турдибек, Турсунбой, Турдикул, Турсун, Турсунбек, Турсункул, Тӯлаган, Тӯхта, Тӯхтабек, Тӯхтабой, Тӯхтасин, Ўлмас;

Занона: Турдиой, Турдихан, Турсун, Турсунай, Турсунхон, Тӯхтагон,
Ўлмасхан.

10. Хешутаборӣ: мардона: Ата, Отабек;

Занона: Она // Эна, Энагон.

11. Этникӣ: Қирғиз, Қирғизбек, Ўзбек (мардона); Қирғизхан, Ўзбекгон
(занона).

12. Бо ҳодисаву воқеаҳои табиат алоқаманд: мардона: Қаарбек, Шумқор.

13. Чинсият: мардона: Ўғил, Ўғулбой, Балагон;

Занона: Қизлархан // Қиздархан, Улбий, Улдан, Ўғулой, Ўғулгон,
Қизгон.

14. Бо узви бадан ва аломатҳои он алоқаманд:

Мардона: Қӯлибой, Қулибек, Менгӯй, Менглибек, Менглибой,
Менгликул, Эргаш, Эшбек, Эшбой, Эшкул;

Занона: Менглиқиз, Қарачач, Менгиой, Менглигон, Бурмачач,
Сурмачач.

II. Тоҷикӣ -туркӣ (қирғизӣ): Ба ин гурӯҳ номҳое дохил мешаванд, ки аз унсурҳои тоҷикӣ ва туркӣ (қирғизӣ- ўзбекӣ) ташкил ёфтаанд. Аксарияти ин гурӯҳи номҳо бевосита маҳсули эҷоди мардуми тоҷик буда, бештари онҳо барои сокинони ноҳия муштарак шудаанд (хусусан дар антропонимияи солҳои 60 - 80 бисёр ба назар мерасанд).

Номҳои мардона: морфемаи **чон**- Балагон, Темургон, (пас аз ном), Чонибек (пеш аз ном); **кул**- Худойкул, Тойкул, Девонакул, Ёркул, Пардакул, Рӯзикул; **лод**- Тошпӯлод, Эшпӯлод; **бердӣ**- Худо йбердӣ; **гон**- Шергон, Ҳайитгон; **шоҳ**- Шотемир // Шотемур // Шоҳтемур.

Номҳои занона: **гул**- Алмагул, Тошгул, Қарагул, Айимгул, Сайлигул, Момогул, Апақгул, Ҳайитгул, Айгул, Турдигул, (пас аз ном), Гулгон (пеш аз

ном); **хон//хан**- Момохон, Рӯзихан; **вй**- Тошвй, Басвй, Ачавй (Очавй), Ўзбаквй, Бахтвй; **чан (чон)**- Темирчан, Улчан; Чаманой, **хон**- Айхан, Чононахон; **моҳ**- Моҳрӯза, Моҳпайкар, Моҳистон (пеш аз ном), Гулмоҳ, Эркамоҳ (пас аз ном); **ай**- Айхан, Айдана, Айгул, Айсулув.

III. Яке аз гурӯҳҳои ба назар намоёни номҳои ба воситаи забони туркӣ ба антропонимияи тоҷикони ноҳия воридагардида номҳои ба ислом вобаста мебошанд. Ин гурӯҳи номҳо аз калимаҳои арабӣ ва унсурҳои номсози сермаҳсули қирғизӣ (туркӣ-ӯзбекӣ) сохта шудаанд.

Номҳои мардона: **бердӣ**- Аллабердӣ; **қул**- Мирзоқул, Амирқул, Ҳазратқул, Назирқул, Раҳимқул, Амонқул, Рамонқул, Алиқул, Ашурқул, (пас аз ном), Қулмат // Қулмаҳмад // Қулмуҳаммад (пеш аз ном); **берди** - Бердиалӣ, Бердимурод; **эл**-Элназар, Элёр, Элмурод.

Номҳои занона: **хон** // **хан**- Иноятхон // Иноятхан, Ибодатхон // Ибодатхан, Қумрихон // Қумрихон, Лутфияхон, Муслимаҳон, Норхон // Норхан, Норхқиз, Назирқиз, Руқияхон, Саидахон, **ай**- Айчамол; **ул**-Улчамол.

Номҳои аслии туркӣ (қирғизӣ-ӯзбекӣ) ва омехта, аксаран, дар хонаводаҳои қирғизҳои ноҳия истифода мешаванд.

Аз шумораи умумӣ, яъне аз 98 номи ба қайд гирифташуда 65-тоаш мардона, 33- тоаш занона мебошад.

Номҳои мардона: Алп, Артик Алтимиш, Алай, Атай // Атайы, Арстан, Бермет, Бек, Байыш // Байы, Бой, Болта, Бердӣ, Берен, Бӯрӣ, Ботур, Бургут, Жузум, Жибек, Жигит, Йулдош, Кыргыз, Каар, Кенче, Қилич, Қӯзӣ, Қул, Қӯйлӣ, Қаршӣ, Қара / Қаара, Манас, Мерген, Охун, Очилдӣ, Ортик, Озгур, Орум, Сарӣ, Сагындиқ, Суйун, Сайкал, Турган, Тургун, Тош, Тӯра, Турдӣ, Турсун, Тӯлаган, Тош, Темир, Тилав, Тилек, Тӯхта, Тӯйчӣ, Уктам, Узоқ, Ўзбек, Ўктам, Ўлча, Чынгыз, Ырыс, Эрмек, Эргаш, Эркин, Эгам, Юлдош;

Номҳои занона: Айим, Алма, Алтимиш, Апақ, Асыл, Бегим, Бӯрихан, Жанара, Жылдыз, Каным, Кайырма, Кумуш, Кулсун, Қундуз, Менгли, Она // Эна, Сайлӣ, Сардал, Селки, Сырга, Сулув / Сулуу, Севара, Тунук, Турдӣ,

Тӯхта, Майрам, Турсун, Ёлмас / Йилмас, Хоним / Хуним, Ҳайит, Эмир, Эрка, Юлдуз.

Номҳои мардона ба воситаи унсурҳои гуногуни номсоз, аз қабилҳои эш-, эл-, бек(г)- (аз бог, бога ба маънои Худо), бой- / бай- (-бой), тӯра-(-тӯра), кул- (-кул), чузъҳои **бердӣ**, **тош** ташаққул ёфтаанд: Беккул, Бекмурод, Бердимурод, Бердикул, Бойтӯра, Балтабай, Қиличбек, Қобилбой, Қӯлибой, Қулмаҳмад, Қулмурод, Мамадкул, Муродбек, Муродкул, Мирзобек, Сарикул, Тоҷибек, Тоҷибой, Тӯрамурод, Турдикул, Тӯракул, Турабек, Тӯраҷон, Холбой, Холбек, Худойбердӣ, Худойкул, Ҳайитбек, Эгамбердӣ, Эшпӯлод, Элназар, Элмурод.

Номҳои занона аз унсурҳои номсозии қирғизии (туркии) ай, айим, қиз, хон / хан, бегим, кара, ул ва тоҷикии бибӣ / вӣ, гул, хол ташкил ёфтаанд: Айҷамол, Айниса, Айқиз, Айхан, Айимхон, Айимгул, Айсулув, Гулхон, Қумрихон, Қарасоч, Қарақиз, Лутфияхон, Назирхон, Саидахон, Темирҷан / -ҷон, Ёғулой, Улҷамол, Ёлмасхон, Улдан.

Дар антропонимияи қирғизӣ баъзе номҳо барои ҳар ду ҷинс баробар истифода мешаванд. Ин гуна номҳо айнан дар шакли асли, яъне қирғизӣ дар номҳои тоҷикони маҳаллӣ низ аҳён ба кор мераванд.

Турсун, Турдӣ, Тӯхта, Ёлмас // Ю(йу)лмас, Сайлӣ, Турсун, Улҷан, Балаҷон.

Дар аксарияти мавридҳо номҳои Гург, Санг, Табар, Истад, Монад, Умрдод, Басанда, Басаона, Басагул, Ҳамро(х), Хол ва номҳои туркӣ-қирғизии Бӯрӣ “гург”, Тош “санг”, Болта “табар”, Тӯхтасин “истад”, Турсун “монад”, Умрзоқ / Омурзақ “умрдод”, Ёлмас // Ю(йу)лмас “намирад”, Турдӣ “истод”, Ёғил “писар”, Улдан “писар дех”, Эш “ҳамроҳ”, Эшкул “ҳамроҳкул”, Алтимиш “Шаст”, Менгли “холдор” ба ҷойи ҳамдигар истифода мешаванд.

Чунин зухуроти ба ҳам монанд ба халқҳои дигари Осиёи Миёна низ хос мебошад, ки он ягона будани сабаби пайдоиши иҷтимоии ном, ҳамфикрӣ ва назари ягонаи эшонро ба муҳиту зиндагӣ нишон медиҳад. Аз ин сабаб антропонимияи халқҳои Осиёи Миёна аз ҳисоби ҳамдигар ғанӣ мегардад.

Баъди солҳои 80-ум дар баробари номҳои мафҳуми абстрактӣ доштаи арабӣ гузоштани номҳои давраи бостонии тоҷикӣ-форсӣ, ки дорои маънои зебову боназokat, фасеҳу рехтаанд, ба ҳукми анъана медароянд. Номҳои туркӣ-ӯзбекӣ (қирғизӣ) дар давраи кунунӣ бештар дар оилаҳои омехта вомехӯранд, он ҳам бештар бе унсурҳои сермаҳсули номсоз.

Таркиби луғавии забони тоҷикӣ, аз калимаҳои иқтибосии арабӣ ғанӣ буда, қисме аз онҳо ба вазифаи исмҳои шахс истифода мешаванд.

Чараёни ба таркиби луғавии антропонимҳои тоҷикон дохил шудани вожаву номҳои арабӣ, ки теъдоди бештари вожаву номҳои иқтибосиро ташкил медиҳанд, аз асрҳои VII-VIII, яъне аз давраи Мовароуннаҳру Хуросонро истило кардани арабҳо оғоз ёфта, то Инқилоби Октябр давом кардааст ва имрӯз ҳам (баъд аз Инқилоби Октябр камтар) идома дорад. Дохилшавии он дар ҳар давр хусусияти гуногун дошт. Халифаҳои араб дар кишварҳои тобеи худ сиёсати ба расмият даровардани исломро қорӣ мекарданд.

Ҳамин гуна ҳаводиси таърихӣ боиси дар тамоми гӯшаву канори чумхуриамон инкишоф ёфтани калимаву истилоҳоти арабӣ дар соҳаҳои гуногун, махсусан, дар антропонимияи ноҳияи дурдасти Лахш гардидааст. Аксарияти номҳои арабӣ дар байни аҳолии маҳаллӣ, яъне тоҷикони ноҳия дар истифода буданду ҳастанд.

Антропонимҳое, ки чузъи "дин" доранд, сермаҳсул мебошад:

Нуриддин, Салоҳиддин, Низомиддин, Фаҳриддин, Садриддин, Чамолиддин, Сайфиддин, Насриддин, Раҳмиддин, Шарофиддин, Муслиҳиддин, Завқиддин, Файзиддин, Саймиддин, Камолиддин, Акмалиддин, Шамсиддин, Киромиддин, Салоҳиддин, Асомиддин // Асомуддин ва амсоли инҳо.

Бояд гуфт, ки номҳои аслии арабӣ мисли антропонимияи аксарияти халқҳо мафҳумҳои гуногунро ифода менамоянд:

1. Номи сифатҳои Худои мутаол ва мафҳумҳои ифодакунандаи меҳру эътиқод ва итоат қардан ба ӯ:

Номи мардона: а). Акрам, Акбар, Ваҳҳоб, Карим, Раззоқ, Розик, Рашид, Раҳим, Раҳмон, Самад, Саттор, Саҳй // Саҳо, Маҷид, Фаттоҳ, Холик, Қаҳҳор, Гаффор, Ҷаббор, Қосим, Қодир, Гафур, Ҳалим, Ҳодӣ;

б). Абдулло, Азизулло, Амонулло, Амрулло, Баракатулло, Муродулло, Неъматулло, Хайрулло, Зикрулло, Баҳрулло, Сайфулло, Зайдулло, Шамсулло, Исматулло, Кароматулло, Маҳмадулло, Ҳабибулло, Шукрулло, Файзулло, Ҳамдулло // Ҳандулло, Ҷунайдулло, Лутфулло, Зайнулло, Муҳибулло, Начибулло, Нурулло, Насрулло, Назрулло, Оятулло, Суннатулло, Убайдулло, Фатҳулло, Фаҳрулло; Абдулваҳҳоб // Абдуваҳҳоб, Абдулқосим // Абдуқосим, Абдулғаффор // Абдуғаффор, Абдулкарим // Абдукарим, Абдулфаттоҳ // Абдуфаттоҳ, Абдулло, Абдуҳолик, Абдуҳолил, Абдучамил, Абдусамад, Абдурашид, Абдураҳмон, Абдураҳим, Абдусаттор, Абдучаббор, Абдуросик, Абдураззоқ, Абдумалик, Абдурауф.

Тавре маълум аст, унсури **абд** дар таркиби ном шакли зоҳирӣ набуда, мафҳуми мустақилест, ки аз маънои аслии худ **абд** "**банда**" сарчашма гирифта, мансубиятнокию тобеиятро ба номи асосӣ (номи Худои мутаол) мефаҳмонад.

2. Ному сифатҳои пайғамбарону наздикони эшон, ки ифодакунандаи меҳру эътиқод ва фармонбардорӣ нисбат ба онҳо мебошанд, яке аз номҳои фаҳрӣ ва сермаҳсул дар антропонимияи тоҷик ба шумор мераванд:

Номҳои мардона: а). Муҳаммад // Маҳмад, Яъқуб, Аюб, Юсуф, Мӯсо, Исо, Иброҳим, Яҳё, Исмоил, Идрис, Сулаймон, Алӣ, Васӣ // Восеъ, Ҳайдар, Халил, Усмон, Умар, Ҳасан, Ҳусейн, Акбар, Муртазо, Набӣ, Расул;

б). Муҳаммадалӣ // Маҳмадалӣ, Ҳайдаралӣ, Раҷабалӣ, Алиназар ~ Назаралӣ, Дӯстмуҳаммад // Дӯстмаҳмад // Дӯстмамад, Дӯстмад // Дӯсмат, Муҳаммадниёз // Маҳмадниёз // Мамадниёз, Ниёзмуҳаммад // Ниёзмаҳмад // Ниёзмамад // Ниёзмат, Муҳаммадраҷаб // Маҳмадраҷаб // Мамадраҷаб // Мамараҷаб, Сайидмуҳаммад // Сайидмаҳмад // Сайидмамад // Сайидмат ~ Муҳаммадсайид // Маҳмадсайид // Мамадсайид, Муҳаммаднабӣ,

Муҳаммадрасул, Муҳаммадрабӣ, Муҳаммадиброҳим, Муҳаммадхусейн,
Муҳаммадсахӣ // Маҳмадсахӣ // Мамасахӣ;

3. Номҳои ифодакунандаи шахсият:

а) куния: Абӯалӣ, Абӯбакр, Абӯмуслим, Абӯсаид, Абӯтолиб, Абулқосим
(мардона), Абӯханафия, (занона);

б) хешутаборӣ: Волида, Арӯс (занона);

в) мутей: Ибод "банда", Ибодулло, Абдунабӣ, Абдуллоҳ (мардона);

г) касбу машғулият ва мансабу унвон:

Номҳои мардона: Амир // Мир, Султон, Сайид, Ҳоҷӣ, Имом, Мулло,
Эшон, Махдум, Махсум, Вазир, Олим, Адиб, Шоир, Мутриб, Ҳофиз, Аскар,
Сайёд, Малик;

Номҳои занона: Адиба, Вазира, Малика, Мутриба, Сайида, Ҳафиза,
Шоира;

4. Номҳои ифодакунандаи мафҳумҳои эътиқод ва ақидаҳои динӣ:

Мардона: Айниддин, Назриддин, Садриддин, Қамариддин, Имом, Имон,
Муслим, Мусулмон, Муъмин, Мулло, Рамазон, Қурбон, Рачаб, Саидбурҳон,
Сайидчаъфар, Салоҳиддин, Бадриддин;

Занона: Муслима, Муҳаррама, Муъмина, Мавлуда, Муҳаррам(а),
Ибодат.

5. Номҳои ифодакунандаи мафҳумҳои сифатӣ:

Мардона: Аҳмад, Адҳам, Ашраф, Акбар, Акмал, Азиз, Баён, Боқӣ,
Зариф, Восеъ, Воқиф, Ворис, Исмаи, Лоик, Латиф, Нурназар, Соҳибдавлат,
Соҳибназар, Ҳабиб, Муҳиб, Собир, Камол, Комил, Матлуб, Маъсум, Масъуд,
Толиб, Сайид, Саид, Солех, Салим Солим, Қодир, Ҳалим, Шариф;

Занона: Азиза, Иффат, Маъсума, Муъмина, Муҳиба, Нуринисо, Назокат,
Лутфия, Латофат, Раҳима, Соҳибчамол, Сабоҳат, Солеха, Ҳалима, Ҳабиба,
Шахло.

6. Номҳои ифодакунандаи мафҳумҳои тақвими:

Мардона: Ашӯр, Қурбон, Одина, Рачаб, Рамазон, Сафар, Ҷумъа, Шаъбон
// Шаъбун;

Занона: Зулқаъда, Зулҳичча, Мавлуда, Муҳаррам(а), Шаъбон.

7. Номҳои бо мафҳумҳои чирмҳои осмонӣ алоқаманд:

Мардона: Бадриддин, Қамар, Қамариддин, Ҳилол, Шаҳоб, Шаҳобиддин, Шамс, Шамсиддин, Шамсулло;

Занона: Зухал, Зӯхро, Муштарӣ, Наҷмия, Шамсия, Шамсинисо, Ҳилола, Сайёра, Сухайл // Сухайло.

8. Номҳои энтикӣ ва топонимӣ:

Мардона: Ватан;

Занона: Давлатнисо, Мадина, Мамлакат,.

9. Номҳои бо мафҳумҳои маъданшиносӣ (геологӣ) алоқаманд:

занона: Ақиқа, Зевар, Марҷон(а), Садаф, Чавохир, Чавхар.

10. Номҳои бо мафҳумҳои ҷонваршиносӣ (зоологӣ) алоқаманд:

Мардона: Асад, Ҳайдар, Ҳамза, Ҳайдаралӣ;

Занона: Қумрӣ.

11. Номҳои аз асбобу олот ва ашё пайдо шудаад:

Мардона: Меъроҷ, Мизроб.

12. Номҳои ифодакунандаи мафҳумҳои ададӣ:

Мардона: Аввал, Аҳад, Воҳид,;

Занона: Воҳида, Робия, Сония.

13. Номҳои аз мафҳумҳои абстрактӣ пайдошуда:

Номҳои мардона: Баракат, Бурҳон, Мурод, Насиб, Ирфон, Илҳом,

Исмаат, Иршод, Иқром, Раҳмаат, Шафқат, Шавкат;

Номҳои занона: Висол, Зарофат, Зиёрат, Ирода, Марҳамат, Маърифат,

Каромат, Сабоҳат, Саодат, Шарофат, Ҳаловат;

муштарак: Интизор, Муҳаббат.

14. Номҳои бо узвҳои бадан алоқаманд: Замир (мардона), Замира (занона).

Қисме аз номҳои таркибан арабӣ дар номгузории тоҷикон, аз ҷумла дар номгузории ноҳияи мавриди назар мустаъмал буда, аммо дар антропонимияи

киргизҳо ба назар намерасанд. Аз рӯи ҳамин гуна фарқият номҳои таркибан арабиҳо ба се гурӯҳ ҷудо кардем.

Гурӯҳи якум дар антропонимияи тоҷикон мустақим буда, ному сифатҳои Худои мутаол (Акбар, Фаттоҳ), ному сифатҳои пайғамбарони тоисломӣ ва наздикони эшон (Исо, Марям), ному сифатҳои пайғамбарии ислом ва наздикони ӯ (Муҳаммад, Хадича), номҳои ифодакунандаи куния (Абӯбакр), қисме аз номҳои статусконструктивӣ, ки мафҳумҳои меҳру эътиқод ва итоаткориро нисбат ба Худои мутаол, пайғамбарон ва дин (Абдулло, Абдунабӣ, Насриддин) ифода менамояд, дар бар гирифтааст. Инчунин номҳои мардонаву занонаи аз қолабҳои навъи I, II, IV масдар (Назар, Фазл, Ҷалол, Зухур, Хидоят, Саодат, Қурбон, Ризвон, Ислом, Ташриф), аз қолабҳои навъи I, II, III, IV ва VIII тарзҳои фоилу мафъули сифати феълӣ, аз қолабҳои сифат, исм ва номҳои тасғирӣ, аз дараҷаҳои сифат сохташуда (Содик, Тоҳир, Солех, Муслим, Маҳмуд, Муҳаммад, Муборак, Муътабар, Карим, Халил, Акбар, Захро, Ҳусайн, Ҳумайро, Аброр, Машраб, Шукур, Убайд) низ ба ин гурӯҳ дохил мешаванд.

Гурӯҳи дуюм номҳои дар бар мегирад, ки дар антропонимияи тоҷик аз рӯи шабоҳати (аналогия) номҳои статусконструктивӣ гурӯҳи I пайдо шудаанд: Абдуқайюм, Абдуқабир, Абдуризо, Абдусидик, Абдуғанӣ, Айёмиддин, Баракатулло, Заробиддин, Зайналобиддин, Лутфулло, Муродулло, Меъроҷиддин, Қадриддин.

Ба гурӯҳи сеюм номҳои дохил мешаванд, ки дар забони тоҷикӣ аз калимаҳои арабӣ, ки аз рӯи қолабҳо ба номсозии антропонимияи арабӣ хос намебошанд, ташкил шудаанд. Номҳои мардонаи ин гурӯҳ аз қолабҳои навъи V, VIII масдар, аз асбобу олот ва баъзе қолабҳои шакли шикастаи шумораи чамъ ба вуҷуд омадаанд: Интизор, Ифтихор, Табаррук ва монанди инҳо.

Антропонимҳои занонаи гурӯҳи сеюм номҳои мебошанд, ки дар забони тоҷикӣ аз қолабҳои навъи II, III, V, VIII масдар, навъи VIII тарзи мафъули сифати феълӣ, чинси занонаи исм ва аз қолабҳои шакли шикастаи шумораи

чамъ ташкил ёфтаанд: Висол, Табассум, Тансиқ, Муътабар, Мамлакат, Зурафо // Зарафо, Ёътибор ва монанди инҳо.

II. Номҳои омехта (гибридӣ).

Бо мурури замон ҷараёни таҳаввулу инкишофи номҳои тоҷикӣ тағйир меёбад. Омили ин зуҳурот, пеш аз ҳама, ба рушду инкишофи ҳаёти маданияту иҷтимоии халқи тоҷик ва муҳити дузабонӣ, ки номҳои ашхоси ноҳияи Лахш аз онҳо истисно нестанд, алоқаманд мебошад.

Аксарияти ин гурӯҳи номҳо аз ҷиҳати сохт мураккаб буда, таркибан аз калимаву ҳиссаҳои арабиву тоҷикӣ ва арабиву туркӣ (қирғизӣ) иборат мебошанд. Инчунин, номҳои аслии тоҷикии бо таъсири қонуниятҳои фонетикию граматикии забони арабӣ тағйирёфтаре, ки бештари онҳо муарраб мебошанд, дар бар мегирад.

Номҳои ин бахш ба сурати: тоҷикӣ + арабӣ, арабӣ + тоҷикӣ, арабӣ + туркӣ (қирғизӣ), туркӣ (қирғизӣ) + арабӣ ташаккул ёфтаанд:

1. Номҳои тоҷикӣ + арабӣ, арабӣ + тоҷикӣ:

а) Номҳои мардона: Алишер~Шералӣ, Шермуҳаммад // Шермат, Холназар, Холмурод, Баҳриддин, Асадҷон, Шодавлат~Давлатшо, Аҳмадҷон, Муҳаммадҷон // Маҳмадҷон // Мамадҷон ~ Ҷонмуҳаммад // Ҷонмаҳмад // Ҷонмамад;

б) Номҳои занона: Гулҷамол~Ҷамолгул, Нурбону, Ҷамолвӣ, Бибируқия ~ Руқиявӣ, Давлатпачо // Давлатпошо, Ҳаётгул ~ Гулҳаёт, Сахибону.

2. Номҳои аслии тоҷикии бо таъсири қонуниятҳои фонетикию граматикии забони арабӣ тағйирёфта:

а). Номҳои шакли мардрнаву занона (музаккару муаннас): Анис – Аниса, Воҳид – Воҳида, Камол – Камола, Малик – Малика, Мунаввар – Мунаввара, Мӯнис – Мӯниса, Муслим – Муслима, Муҳиб – Муҳиба, Нодир – Нодира, Олим – Олима, Раҳим – Раҳима, Салим – Салима, Фирӯз - Фирӯза, Хуршед – Хуршеда, Ҳабиб – Ҳабиба, Ҳалим - Ҳалима;

б). Номҳои муарраб: Фирӯз - Фирӯза < Пирӯз(а), Ҷавҳар < Гавҳар, Деҳқон < деҳгон, Ҷаҳон < геҳон, Сироч < чирог.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар антропонимияи ноҳияи мавриди назар номҳои Фирӯз(а), Чавҳар дар ду шакл - ҳам асли ва ҳам муарраб истифода мешаванд.

3. Номҳои омехтаи таркибан арабиву туркӣ (қирғизӣ -ӯзбекӣ) ба антропонимияи тоҷикони ноҳияи Лахш, асосан, ба воситаи халқи қирғиз, ки садсолаҳо ҳамзист мебошанд, ворид гардидаанд: Аввалбек, Атобек, Давлатбек, Муҳаммадбек // Маҳматбек // Маматбек, Мирзокул, Иброҳимбек, Муҳаббатхон, Мирзобек, Тиллохон, Нурбек, Норкул, Одилбек, Ризқул // Ризқул // Рисқул, Салимбек, Тошмуҳаммад // Тошмат, Элмурод, Эшонқул.

Бояд гуфт, ки номҳои ин гурӯҳ на танҳо ба номгузори халқи қирғиз хос мебошанд, балки дар антропонимияи тоҷикони ноҳия низ роҷанд. Ба таври дигар гӯем, баъзе аз онҳо дар забони тоҷикӣ аз унсурҳои иқтибосии барои ҳар ду тараф муштарак сохта шудаанд.

Чи тавре ки ба назар мерасад, дар қатори баъзе номҳои пурра вариантҳои кӯтоҳшудаи онҳо низ истифода шудаанд. Сабаби пайдо гардидани онҳо, пеш аз ҳама, дар муҳити хонавода дар шакли кӯтоҳ ва ихтисор талаффуз гардидани ном мебошад, ки он низ сабаби худро дорад: номҳои расмӣ баъзан ҳангоми муносибатҳои оилавӣ, хусусан, дар байни кӯдакону наврасон, номувофиқ ва аз ҷиҳати талаффуз душвор мебошад. Номҳои ғайрирасмӣ барои истеъмоли ҳамешагӣ дар рӯзгор эҷод шудаанд, вале бо мурури замон баъзеи онҳо мақбули умум гашта, ба қатори номҳои расмӣ дохил гардидаанд:

Номҳои мардона: Абдӣ < Абдулло(х), Абдул < Абдулазиз // Абдулаҳад, Имаралӣ < Умаралӣ, Маҳмадмурод // Мамадмурод < Муҳаммадмурод, Маҳмад // Мамад < Муҳаммад, Маҳмадӣ // Мамадӣ < Муҳаммадӣ, Маҳмадшариф // Маҳмашариф // Мамашариф < Муҳаммадшариф, Муйидин // Мудин < Муҳиддин, Миҳибулло < Муҳибулло, Назрӣ < Назриддин, Назрулло, Нурӣ < Нуриддин, Нурулло, Райим < Раҳим, Рамат < Раҳмат, Солӣ < Солех, Сайфӣ < Сайфиддин, Сайфулло, Фатуло < Фатхулло ва ғ.;

Номҳои занона: Аҳтия < Аҳдия, Валамат // Валамат < Валинеъмат, Зафирон < Заъфарон, Нурӣ < Нуринисо.

Баъзе номҳо дар дохили номҳои мураккаб то ба дараҷаи як ҳичо кӯтоҳ шудаанд: Абдучаббор > Абҷабор, Муҳаммадмурод > Матмурод > Мамурод.

Дар таркиби ном баъзе овозҳо аз сабаби талаффузи душвор доштан ва ё хусусиятҳои хоси талаффузи забони алоҳида (ба ин забони қирғизи мисол шуда метавонад) бо овозҳои дигар табдил меёбанд ва ё ҷойи худро иваз мекунанд:

Муҳаммад // Маҳмад // Мамат < Муҳаммад, Махфират < Мағфират, Нарзӣ < Назр, Райим < Раҳим, Рискӣ < Ризқ, Саврӣ < Сарв.

Чунин ҳолатҳо на танҳо дар номҳои таркибан арабӣ, балки дар номҳои омехта низ ба мушоҳида мерасанд:

Аллаёр, Алдаёр (аз решаи Оллоҳ ва ёр); Зебӣ, Зебихон, Зебихон, Зебиннисо (аз решаи зебо ва нисо); Меҳрӣ, Меҳрихон, Меҳриҷон, Меҳринисо (аз решаи меҳр ва нисо); Тоҷӣ, Тоҷигул, Тоҷихон, Тоҷинисо; Тоҷибек, Тоҷибой (аз решаи Тоҷ); Саврӣ, Савринисо, Савригул, Саврихон (аз решаи сарв); Бахтӣ, Бахтинисо, Бахтигул; Бахтиёр, Бахтовар (аз решаи бахт); Назрӣ, Назриддин, Назриҳудо, Назрихон; Нарзӣ, Нарзихон, Назригул, Нарзибегим, Нарзикул (аз решаи Назр); Начмӣ, Начмиддин, Начмия (аз решаи начм); Эшмат, Эшмаҳмад, Эшмуҳаммад (аз решаи Муҳаммад); Нор, Норӣ, Норинисо, Норхол, Норбӣ, Норбибӣ, Норгул, Норбой, Норкул (аз решаи нор); Нур, Нурӣ, Нурия, Нурхон, Нурхон, Нурбӣ, Нурбибӣ, Нургул, Нурбону, Нурҷамол, Нуринисо, Нуриддин (аз решаи нур).

Қобили зикр аст, ки антропонимҳои кӯтоҳшуда (хусусан, номҳои арабӣ-исломӣ), ки барои ҳар ду тараф (масалан, ҳам ба халқи тоҷик ва ҳам қирғизҳо) муштарак мебошанд, ба кадом халқ ва забони он мансуб буданашон, шояд ба ҳодисаҳои таърихӣ ва табиати овозии забони онҳо алоқаманд бошанд.

Номҳои ғайримустақим (гурӯҳҳои II, III), номҳои омехта ва кӯтоҳшуда, бешубҳа, маҳсули эҷоди мардуми мусулмони ғайриараб мебошанд, ки ҳар яке дар навбати худ хусусиятҳои хосро дар бар мегиранд.

Чи тавре ки маълум аст, баъди солҳои 60-ум дар антропонимияи тоҷик суғд гардидани таъсири баъзе номҳои арабӣ ба назар мерасад. Вале аз таҳлилҳо муайян гардид, ки таъсири ин гуна таҳаввулот дар номгузориҳои ноҳияи Лахш баъди солҳои 2000-ум қорӣ гардидааст. Аз гурӯҳи ному унсурҳои аслан арабӣ ному сифатҳои Худои мутаол, ному сифатҳои пайғамбарон, наздикони онҳо, номҳои дар шаклҳои мардонаву занона (музаккару муаннас) ифодаёфта, номҳои ифодакунандаи мафҳумҳои абстракт мавқеи худро нигоҳ доштанд, вале номҳои дигар, хусусан, унсурҳои "абд", "оллоҳ", "дин" дошта, қариб 50% қойи хешро ба номҳои аслии тоҷикӣ, номҳои омехтаи аз забони тоҷикию қирғизӣ сохташуда доданд.

Чунин тағйирот бо сабабҳои гуногун ба амал омадаанд. Ин пеш аз ҳама, ба рушду инкишоф ва зебоифаҳмию хушсалиқагии аҳли ҷомеа, афзудани тавачҷуҳи ҳамзамонон, хусусан зиёиён, ба анъана ва расму ойини суннатӣ сабаб гардиданд, ки он ҳатман дар антропонимиҳо нақши худро мегузоранд.

2.2.2. Гендер ва муносибати антропонимҳо ба он

Забон маҳсул ё ҳодисаи ҷамъиятӣ буда, ҳар як падидаи наво, ки дар ҷомеа рух медиҳад, ҳатман дар он таҷассум меёбад ва тавассути забон барои аҳли ҷомеа пешниҳод мегардад. Муносибати гендерӣ низ падидаи иҷтимоист, ки дар ҷомеаи инсонӣ зуҳур кардааст ва ҳамчун илм дар ҷомеаи башарӣ омӯхта мешавад, Бинабар ҳамин, яке аз бахшҳои муҳими илм дар ҷомеашиносӣ бо унвони лингвистикаи иҷтимоӣ ёд мешавад.

Гендер ё муносибати гендерӣ масъалаест, ки аз замони қадим дар ҷомеаи инсонӣ мавҷуд аст ва дар ҳаёти ҷомеа ва афкори мардум бозтоби худро ёфтааст. Муҳаққиқон ба ин масъала ҳамчунон ба яке аз ҷанбаҳои забоншиносии иҷтимоӣ (социолингвистика) тайи чанд соли охир рӯ овардаанд. Ин тавачҷуҳ бо фаъолиятҳои зангароии (феминистӣ) ҷаҳон

вобаста буда, дар ҳаракат ва ҷунбиши баробарии иҷтимоӣ ҷӯстани занон дар баробарии мардон инкишоф ёфтааст.

Мафҳуми “гендер” дар забоншиносии муосир нисбат ба дигар илмҳои ҷамъиятию гуманитарӣ дертар, яъне дар нимаи дуюми асри XX ворид шудааст. Аввалин таҳқиқот дар ин соҳа дар Ғарб сурат гирифтааст, ки ба тасвири системавии хусусиятҳои нутқи мардонаву занона дар заминаи гурӯҳи забонҳои германӣ ва романӣ бахшида шуда буд. Дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, хусусан, дар Россия ба ин масъала охири солҳои 80-90-уми асри гузашта таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд. Дар ин ҷода монографияи А. В. Крилина “Гендер: Лингвистические аспекты” (1999) (Гендер: ҷанбаҳои лингвистӣ) –ро метавон қайд кард. Дар ин таҳқиқот барои фаҳмиши системавии забон вобаста ба мансубияти ҷинсӣ маълумот дода шудааст.

Таҳлили масоили гендерӣ ба забоншиносон имкон додааст, ки муҳимтарин хусусиятҳои таҳқиқоти гендериро дар ин соҳаи илм дар муқоиса бо гендершиносии ҳуқуқиву иҷтимоӣ муайян намоянд. Пеш аз ҳама, мавзӯи таҳқиқот дар ин маврид муносибати байниҳамии забон ва ҷинс мебошад, яъне муносибат ба ин ё он ҷинс чӣ гуна дар забон зоҳир мешавад: системаи номинативии забон, лексика, синтаксис, категорияи ҷинсият ва ғайра. Сониян, мақсади таҳқиқоти гендерӣ дар забон метавонад омӯзиши мароми нутқии ҷинсҳо, таъин ва тасвири хусусиятҳои нутқи занону мардон бошад. Сеюм, таҳқиқоти гендерӣ дар забоншиносӣ маъмулан характери байнифанни ва муқоисавӣ дорад. Чорум, ҳамаи риштаҳои қисматҳои забоншиносӣ метавонанд аз нуқтаи назари гендершиносӣ таҳлилу таҳқиқ гарданд. Ва ниҳоят, таҳлили гендерӣ дар забоншиносӣ бештар характери тарбиявӣю амалӣ дорад.

Яке аз муҳимтарин самтҳои таҳқиқот дар гендершиносии лингвистӣ бо номи лингвистикаи феминистӣ ёд мешавад. Лингвистикаи феминистӣ (нақди феминистии забон) дар забоншиносии соҳаи 60-70-уми асри XX ворид гардидааст. Пайдоиши он дорои заминаҳои ғайризабонӣ (экстралингвистӣ) ва ҳам забонӣ (лингвистӣ) буд. Ба заминаҳои берунизабонӣ як қатор ҳаводиси

сиёсиву иҷтимоӣ, аз ҷумла “Инкишофи ҷунбиши нави занон” дар Амрико ва Аврупо, маъмул гардидани ғояҳои феминизм дар Ғарб ва падидаи ба истилоҳ “эволютсияи когнитивӣ”-ро метавон ном бурд. Дар тӯли садсолаҳо салоҳияти когнитивӣ (дарк, идрок) дар забон ба мардон тааллуқ дошт, зеро мардон маҳз ба гирифтани таҳсилот ва фаъолият дар дигар соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ бештар имкон доштанд. Фаъолияти когнитивии занон бештар дар доира ва иҷрои вазифаҳои модариву занашӯӣ маҳдуд мегардид, ки он дар забон низ инъикоси худро ёфтааст.

Ба омилҳои забонӣ, аз як тараф пайдо шудани самтҳои нави таҳқиқот дар солҳои 50-60-уми қарни гузашта- лингвистикаи психологӣ, лингвистикаи иҷтимоии квантитативӣ, назарияи муошират ва, аз тарафи дигар, дар таърихи забоншиносӣ ба мақоми аввал баромадани омӯзиши омили инсонӣ ва проблемаи алоқаи байни забон ва хусусиятҳои биологияи иҷтимоии инсон, аз ҷумла мансубияти ҷинсии ӯ дохил мешавад.

Пажӯҳишгарону муҳаққиқони бахшҳои мухталифи ҷомеа дар бобати омӯзиши масъалаҳои гендерӣ қадамҳои нав гузошта истодаанд. Дар забоншиносии тоҷик як қатор муҳаққиқон дар бунёди ин соҳаи илм асос гузоштаанд.

Ба масоили гендерӣ дар забоншиносии тоҷик бори аввал аз ҷониби Ф. Р. Амонова тавачҷуҳ зоҳир гардида, он бештар ҷанбаи назариявии қиёсои инъикос менамояд. Ф. Амонова бо назардошти дастовардҳои забоншиносии Ғарб баъзе таҳқиқоти гендериро, аз ҷумла тафовутҳои фонетикӣ, фонологӣ, грамматика ва лексика, қолабҳои гуфтугӯии занонро дар забоншиносии тоҷик қайд кардааст [Амонова, 2001].

Ҷамҷунин ба таҳқиқи масоили гендерӣ Д. Карамшоев, С. Атобуллоев, О. Маҳмадҷонов, А. Байзоев, С. Хоркашев ва ҷанде аз дигарон тавачҷуҳ намудаанд. Забоншинос О. Маҳмадҷонов дар таҳқиқи топонимҳо ба масоили гендерӣ тавачҷуҳ намуда, истилоҳи гендерро ифодагари дарки (эҳсоси) фарқиятҳои иҷтимоии байни зану мард меҳисобад. “Гендер” дар асл вожаи англисии gender – ҷинс буда, қаблан ба ифодаи ҷинсҳои грамматикӣ

(мардона, занона ва миёна) омадааст ва баъдан бо таҳқиқи муносибати ду чинс дар бахшҳои гуногуни иҷтимоӣ, чун истилоҳи илмӣ-иҷтимоӣ мавриди истифода қарор гирифтааст. Азбаски ин мафҳум дар тарҷумаи “чинс”, “чинсият” имрӯз мазмуну мундариҷаи худро маҳдуд месозад, беҳтар он аст, ки аз истилоҳи байналмилалӣ “гендер” истифода ба амал ояд [Маҳмадҷонов, 2007]. Муҳаққиқ А. Байзоев ба гендершиносии лингвистӣ бештар аз нигоҳи ташаккули таърихӣ, муҳимтарин роҳҳои ифодаи чинсият ва хусусияти нутқи гендерӣ (нутқи марду зан дар забони тоҷикӣ) диққат намудааст [Байзоев, 2008]. Муҳаққиқ Хоркашев С. зимни баррасии воҳидҳои луғавии марбут ба ҳешутабории шеваи ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ онҳоро аз рӯи мансубияти гендериашон ба гурӯҳҳо ҷудо кардааст. Номбурда истилоҳоти ҳешутабориро аз рӯи чинсияти луғавияшон ба калимаҳои ҳешутабории чинси мардона, занона ва умумичинс табақабандӣ карда, ҳар гурӯҳро дар алоҳидагӣ таҳлил кардааст, ки дар таҳқиқи луғати лаҳҷа таҷрибаи аввалин аст [Хоркашев, 2014, 5-31].

Аммо ба омӯзишу баррасии антропонимҳо аз нигоҳи гендерӣ ягон таҳқиқот сурат нагирифтааст. Бинобар ин, антропонимҳо дар радифи гендершиносӣ яке аз қисматҳои камтақиқшуда ва нисбатан ҷавони илми забоншиносии кунунии тоҷик ба шумор меравад. Имрӯз нигоҳи олимон, муҳаққиқон ба ҷанбаҳои гуногуни забоншиносии тоҷик ва аз ҷумла номшиносӣ аз диди нав, мувофиқи шароити нав ба мушоҳида мерасад. Дар баробари ин таваҷҷуҳи забоншиносонро масъалаҳои наве, ки аз ҷониби ҷомеаи имрӯза ба миён омадаанд, аз қабилӣ баррасии гендер дар забон ҷалб намудаанд.

Дар номгузории ашхос таносубҳои гендерии марду зан дар робита бо хусусиятҳои этнолингвистии мардуми маҳал бараъло инъикос ёфтааст. Баррасии номҳои ашхосе, ки дар онҳо бозтоби дарки чинсии марду зан таҷассум ёфтааст, мазмуни пажӯҳишҳои гендер дар антропонимия мебошад.

Антропонимия низ ҳамчун инъикосгари падидаҳои иҷтимоӣ дар масири таърих қарор дорад ва дар худ ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти мардумро

инъикос намудааст. Аз ин рӯ, мо тасмим гирифтаем, ки мувофиқи мақсад дар ин бахши рисола ба масъалаҳои гендерӣ дар мисоли антропонимияи ноҳияи Лахш ибрази андеша намоем.

2.2.3. Таҳлили гендерӣ

Чун номҳои ашхос таҷассумгари ҳодисаҳои таърихӣ ва дигаргуниҳои сохти ҷомеа буда, бо ҳаёти рӯзмарраи инсон зич алоқаманданд, дар онҳо хусусиятҳои ҳаёти марду зан ифода гардидааст. Дар мисоли умумии 2452 антропоними ноҳия метавон зикр кард, ки 1651-тоаш номҳоеанд, ки мансуби исмҳои мардона мебошанд. Умуман, ин гурӯҳи антропонимҳоро аз рӯи таносуби гендерӣ ба се бахш ҷудо намудан мумкин аст:

1. Антропонимҳои мардона.
2. Антропонимҳои занона.
3. Антропонимҳои муштарақ.

Антропонимҳое, ки ба исми мардона алоқаманданд, аз рӯи сохташон ба сода, сохта ва мураккаб тақсимбандӣ карда мешаванд:

а) антропонимҳои сода: Алӣ, Азим, Ақобир, Асо, Аҳком, Ашӯр, Аҳтам, Аҳрор, Ёр, Ёқуб, Пир, Додар, Санг, Асом, Довуд, Дониёр, Зикирӣ, Замон, Одил, Исмон, Исо, Ибод, Боқӣ, Соқӣ, Лашкар, Ҷобир, Пӯлод, Пирӣ, Забир, Подшоҳ, Муаллим, Оқил, Партов, Ҳаёт, Аҳё, Доно, Сафол, Ҳаёл, Аврод, Салоҳ, Иброҳим, Ғулом, Ғуфрон, Ғаффор, Набӣ, Наврӯз, Мустақим, Зафар, Муҳиб, Раҳмон, Резвон, Рамазон, Рустам, Хол, Ҳабиб, Ҳотам, Ҳалим, Ҷаббор, Музаффар, Сироч, Ҷамшед, Эшон, Шер, Шерзод, Гадо(й), Саттор, Салим, Султон, Салом, Сӯҳроб, Тоир, Тавалло, Таваккал, Фарҳод, Бобо, Баҳодур, Қудрат, Дӯст, Ҷовид, Дод, Таш, Болта, Улук, Тилек ва монанди инҳо.

б) антропонимҳои сохта: Хасчӣ, Гадоӣ, Дарвозӣ, Зоғак, Зардак, Сангин, Назрӣ, Идӣ, Маҳмадӣ, Талбон, Доро, Шамсӣ ва ғ.

в) антропонимҳои мураккаб: Азимуҳаммад, Муҳаммадризо, Сийдвалӣ, Валихӯча, Гулназар, Гулмат, Ғуломалӣ, Давлатхӯча, Сайидахмад, Муҳаммадҷомӣ, Султонбек, Султоналӣ, Хуштарбек, Фарухруз (Фаррухрӯз), Аввалбек, Пиримқул, Гулчигит, Муҳаммадраҷаб ва ҳоказо.

Антропонимҳое, ки ба исми занон марбутанд, аз шумораи умумии антропонимҳои ноҳия 801-тоашро ташкил медиҳанд. Онҳо низ чун антропонимҳои мардона ба сода, сохта ва мураккаб ҷудо мешаванд. Чуноначи: Анор, Бунафша, Гул, Зумрад, Озода, Мамлакат, Назокат, Фароғат, Рафоат, Саёҳат, Урпия (сода), Бахтӣ, Гулшан, Зебӣ, Мунира, Нигора, Сомона, Сангча, Шоира, Ягона (сохта), Бозоргул, Ойнисо // Айниса, Гуллола, Гулнисо, Давлатнисо, Зулфинисо, Меҳринисо, Моҳнисо, Ҳадисачон, Холқиз (мураккаб) ва монанди инҳо.

Дар илми забоншиносӣ маълум аст, ки тавассути пасванди “-а” ҷинси муаннас сохта мешавад. Ба таври дигар гӯем, ин қонуният дар антропонимия, ки хусусияти гендериро инъикос намудааст, аз асоси шаклҳои мардонаи калимаҳо шакли занонаи он ба вуҷуд омадааст: Зариф - Зарифа, Сомон-Сомона, Умед- Умеда, Фирӯз- Фирӯза, Сайид- Сайида, Хуршед- Хуршеда ва ғайра. Ҳамчунин, бо иловаи бевзе калимаҳо, ки ба зан-духтар нисбат дода мешаванд, яке аз хусусиятҳои гендерии антропонимҳо маҳсуб меёбанд: Орзу- Орзугул, Ҷумъа - Ҷумъагул, Қурбон - Қурбонгул, Давлат- Давлатмоҳ, Зариф- Зарифмоҳ, Одина- Одинамоҳ, Сафар- Сафармоҳ, Давлат- Давлатнисо ва ҳоказо.

Антропонимҳои муштарак дар маводи мо миқдоран хеле кам, ҳамагӣ понздаҳто- Баҳор, Бӯстон, Лола, Ҷамол, Ҳиммат, Ҳурмат, Иқбол, Муборак, Дилбар, Мақсад, Муҳаббат, Меҳрубон, Ҷаҳон, Парвин, Иноятро ташкил медиҳанд. Аммо аксарияти номҳои мазкур аз нигоҳи гендер тафовутҳои хоссаро инъикос намудаанд. Ин тафовутҳо бештар дар қисмати фонетика мушоҳида мешаванд. Масалан, номи Муҳаббат ҳангоме ки ба мард тааллуқ дошта бошад, аксаран ба сурати Маҳабат (Муҳаббат) ва дар сурати ба зан мансуб будан маъмулан Муҳабат (Муҳаббат) истифода мешавад. Дар ин маврид хусусиятҳои гендерии чунин антропонимҳо дар нутқи овозӣ ифода ёфтааст.

Аз таҳлили зерфаслҳои боби мазкур маълум гардид, ки анъана, урфу одат ва расму оини тоҷикон ва қирғизони ноҳия дар маҷмӯъ омезиш ёфтаанд.

Аммо хусусиятҳои этнолингвистӣ ё лингвистии антропонимҳои қирғизӣ баъзан на он қадар бо ҳам мутобиқ мебошанд. Хусусиятҳои этникии тоҷикону қирғизони ноҳия дар антропонимҳо инъикос ёфтаанд.

Чи тавре ки аз таҳлилҳои ғавқ маълум гардид, шумораи номҳои занона дар ҳудуди умумии 2452 антропонимияи гирдовардашуда 32 дарсадро ташкил додаанд. Ба таври дигар гӯем, аз ҳар 1000 антропоним 674-тоаш антропоними мардона ва 326-тоаш антропоними занона мебошанд.

Агарчи омӯзишу таҳқиқи ҳамачонибаи ин падидаи иҷтимоию лингвистӣ дар забоншиносии тоҷик бесобиқа арзёбӣ мешавад, таҳқиқи он саривақтӣ буда, барои равшанӣ андохтан ба ҷанбаҳои тозаҷод ва омӯхтанашудаи сотсиоллингвистика - лингвистикаи гендерӣ мусоидат ва хизмати амалӣ менамояд. Инчунин, усули таҳлили гендерӣ дар мисоли антропонимҳо ҳолати кунунии забон, ташаккул ва ҳодисаҳои иҷтимоии онро муайян ва баррасӣ менамояд.

БОБИ III. ХУСУСИЯТҲОИ ОВОЗӢ (ФОНЕТИКӢ) ВА ГРАММАТИКИИ НОМҲОИ АШХОС

Аз таърих маълум аст, ки дар гузашта раванди аз ҳам ҷудошавии лаҳҷаҳо ва ба забонҳои мустақил табдил ёфтани онҳо зуд-зуд ба амал омадааст. Шеваю лаҳҷаҳои ҳар як забон маҳсули давраҳои гузашта мебошанд. Онҳо дар марҳалаҳои гуногуни таърихӣ ноҳамвор ва номутаносиб таракқӣ карда, ҳар кадом дар ин ё он сурат то замони мо омада расидаанд.

Таърихи омӯзиши лаҳҷашиносии тоҷик, асосан, ду даврро аз сар гузаронидааст: пеш аз Инқилоби Октябр ва баъди он. Дар омӯзиши шеваву лаҳҷаҳои тоҷикӣ олимони рус В. В. Григорев, А. А. Семенов, П. Е. Кузнетсов, В. С. Соколова, И. И. Зарубин, В. С. Расторгуева, И. М. Оранский, Р. Л. Неменова, Л. В. Успенская, А. З. Розенфелд, М. С. Андреев, олимони тоҷик Л. Бузургзода, Б. Н. Ниёзмухаммадов, О. Ҷалолов, А. А. Каримова, Р. Ғаффоров, М. Эшнӣёзов, Ғ. Ҷӯраев, С. Раҳматуллозода, Х. Ҳамроқулов, Қ. Саидова, М. Маҳмудов, Ш. Исмоилов, Д. Ҳомидов, Н. Ғадоев ва дигарон ҳиссаи арзандае гузоштаанд.

В. С. Расторгуева дар асари хеш “Таҷрибаи ба таври муқоиса омӯхтани лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ” (Опыт сравнительного изучения таджикских говоров) (1964) шеваҳои забони тоҷикиро ба чор гурӯҳ: 1) шимолӣ, 2) марказӣ (мобайнӣ), 3) ҷанубӣ ва 4) ҷануби шарқӣ ҷудо намуда, шеваи ҷанубиро бо як қатор аломатҳояшон ба шеваҳои шимолӣ, марказӣ ва ҷануби шарқӣ муқобил мегузорад [Расторгуева, 1964]. Ӯ дар таснифот ва муқобилгузорӣ, пеш аз ҳама, ба системаи садонокҳо, ки таърихан аз як манбаъ ибтидо мегиранд, таъкид кардааст.

Тавре ки дар муқаддимаи китоби “Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, ҷилди 1” (1980) зикр гардидааст, шеваи ҷанубӣ дар марказ аз ҷануби Тоҷикистон, яъне дар ҳавзаи рости дарёи Панҷ (Амударё), Вахш (бо шохобҳои Сурхобу Хингоб), Қизилсуи ҷанубӣ (бо шохобаш Ёхсу) ва Кофарниҳон паҳн шудааст. Мавзӯҳои ин водӣҳо, ки бо номҳои Вахиёи Поён, Қаротегин, Кӯлоб ва

Ҳисор машҳуранд, аз бобати ҷойгиршавии аҳолии хеле барвақт сурат гирифтаанд.

Шеваи ҷанубӣ чор гурӯҳи лаҳҷаҳоро дар бар мегирад: 1) раштӣ (бо гунаҳои раштӣ ва ваҳёӣ-раштӣ), 2) кӯлобӣ (бо гунаҳои шимолӣ, ҷанубӣ, ғарбӣ ва кӯлобии Ҳисор), 3) роғ ва 4) Бадахшон (Ғорон, Ямғ ва ғ.) Лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш (Ҷиргатол) аз рӯйи таснифоти дохилии шеваи ҷанубӣ ба шоҳаи ваҳёӣ-раштӣ нисбат дорад. Аммо ба сабаби дар шароити дузабонӣ ривож ёфтани лаҳҷаи Лахш он аз лаҳҷаҳои сирф раштӣ ва ваҳёӣ-раштӣ бо баъзе вижагиҳои худ фарқ мекунад, ки ин дар сохтору маъноҳои номҳои ашхос ҳам мушоҳида мешавад.

Сарфи назар аз ин, лаҳҷаи тоҷикони Лахш бо низомии овозӣ ва грамматикӣ худ дар ваҳдати лаҳҷаҳои дигари шеваи ҷанубӣ қарор дорад. Номҳои ашхос инъикоскунандаи ҳамин раванди ҳамохангӣ мебошанд, ки мо онҳоро ба сурати ҷудогона аз назар мегузаронем.

3.1. Хусусиятҳои овозии антропонимҳои ноҳияи Лахш

Яке аз вижагиҳои муҳимтарини шеваи ҷанубӣ, аз ҷумла лаҳҷаи тоҷикони Лахш, мавҷудияти садонокӣ қатори қафо, ғайрилабӣ ва ноустувор мебошад, ки дар шевашиносӣ онро ба аломати шартӣ “ъ” менависанд. Дар бораи ин садонок дар асарҳои тадқиқотӣ, хосатан пажӯҳишҳои лаҳҷашиносӣ маълумоти муфассал дода шудааст. М. С. Андреев (Андреев, 1930) лаҳҷаҳои забони тоҷикиро ба ду гурӯҳ- ҷануби шарқӣ ва шимолӣ ғарбӣ тасниф карда, овози мазкурро ҳамчун аломати якуми фарқкунандаи гурӯҳи ҷануби шарқӣ ба қалам додааст, ки он ба ивази “у”-и таърихан кӯтоҳ истифода мешавад. Баъдтар ин маълумот дар навиштаҳои В. С. Расторгуева, Р. Л. Неменова, А. З. Розенфелд, Ю. И. Богорад ва дигарон такмил ёфтааст. Агар В. С. Расторгуева дар китоби худ “Таҷрибаи ба таври муқоиса омӯختани лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ” (Опыт сравнительного изучения таджикских говоров) (1964) мувофиқати таърихии садонки “ъ”-ро бо “у”-и кӯтоҳ зикр карда бошад [Расторгуева, 1964], дар ҷилди якуми “Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ” (1980)

хусусиятҳои микдорию сифатии садоноки “Ъ” дар асоси озмоиши лабораторӣ батафсил баён гардирааст. Аз ҷумла, вижагиҳои сифатии ин фонема чунин тасвир шудааст: “Фонемаи мазкур (садоноки “Ъ”- Р.Х.) дар вазъиятҳои мухталифи фонетикӣ дар ҳиҷоҳои кушодаи беада, дар ҳиҷоҳои пӯшидаи задануку беада мушоҳида мешавад. Вай бинобар майл доштан ба ихтисоршавии зиёд дар аввал ва охири калима дар ниҳояти камӣ дучор мешавад” [Неменова, Ҷӯраев, ҷ. 1, 1980, 45].

Дар лаҳҷаи мардуми ноҳияи мавриди назар садоноки ғайрилабии қатори кафо ” Ъ” бо фонемаи кӯтоҳи “у” мувофиқат мекунад.

Антропонимҳо ҳамчун ҷузъи таркибии лексикаи лаҳҷаи тоҷикони Лахш аз фарогирии фонемаи мазкур истисно нестанд. Ҳарчанд ки мувофиқи маълумоти монографияи “Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ” садоноки “Ъ” дар ҳолатҳои муайян овозҳои “и” ва “а”-ро низ иваз карда метавонад (мисли зъмин < замин, мън < ман ва ғ.), аммо дар номҳои ашхос танҳо мувофиқат асосан ба фонемаи кӯтоҳи у хос мебошад. Дар гуфтугӯ гоҳо дар ду вариант истифода мешавад:

Зълфия // Зулфия < Зулфия, Съраё // Сураё < Сурайё, Гълхон // Гулхон < Гулхон, Пардагъл // Пардагул < Пардагул, Қърбон // Қурбон < Қурбон.

Дар шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, аз ҷумла дар шоҳаи он- лаҳҷаи тоҷикони Лахш аз таркиби овозҳои **ав** ба вуҷуд омадани садоноки устувори “у” ҳодисаи муқаррарӣ ба шумор меравад. Мисли рузан < равзан, руған < равған, рушан < равшан, нубат < навбат.

Вале дар антропонимияи ин қонуниятҳои овозӣ риоя намешавад:

Равшан < Равшан	Ҷавҳар < Ҷавҳар
Мавлон < Мавлон	Гавҳар < Гавҳар
Даврон < Даврон	Мънавар // Мунавар < Мунаввар
Мавлуда < Мавлуда	Мавҷуда < Мавҷуда Саври < Саврӣ

Аз ин раванд танҳо номи занонаи Санавбар дар шеваи ноҳияи истисноат, зеро аксаран дар шакли “Санобар” истифода мешавад.

Дар лаҳҷаи тоҷикони Лаҳш садоноки “и” пас аз ҳамсадоҳои пасизабони чуқур (к, х, ғ) то андозае ба қафо кашида шуда, аз ҷиҳати тарзи талаффуз ба ы-и сабуки русӣ наздик мешавад:

кылык // қылығ < қилиқ, қызык // қызык < қизик, хыёл < хиёл, ғышт < хишт, қышлоқ < қишлоқ

Ин ҳолат дар антропонимия низ мушоҳида мешавад:

Р^ивоч // Ривоч < Ривоч Қ^илич // Қилич < Қилич

Қ^иём // Қиём < Қиём Қ^имат // Қимат < Қимат

Соб^ир // Собир < Собир Орт^иқ // Ортиқ < Ортиқ

З^иёрат // Зиёрат < Зиёрат С^идиқ // Сидиқ < Сидиқ

Х^идир // Хидир < Хидир

Дар лаҳҷаи тоҷикони Лаҳш мавқеи фонемаи “у” устувор буда, дар бисёр мавридҳо бо “ӯ”-и забони адабӣ (вови маҷхул) мувофиқат мекунад: руз < рӯз, хурд < хӯрд, гуш < гӯш, гушт < гӯшт.

Дар номгузорӣ низ мавқеи фонемаи “у” устувор аст: Руза, Рузиқъл, Рузӣ, Тутӣ, Фируз, Ашур, Бурӣ, Нумон, Дусталӣ, Бустон, Зуро // Зухро, Мудин, Муъмин, Тура, Чура, Улмас, Кучар, Чуроб, Сухроб, Суфӣ, Хучаназар, Шуҳрат, Улча, Уғулой // Уғилой, Уроз.

Фонемаи “а” дар ҳичоҳи кушодаи заданок ва беада микдоран тағйир ёфта меистад ва ба ин васила дар як шароити фонетикӣ ду навъ тобиши акси якдигарро ифода менамояд: аз як тараф, баъзан кашишдор ва фарох талаффуз ёфта, хусусияти хос пайдо кунад, аз тарафи дигар, айнан дар ҳамин вазъият кӯтоҳ талаффуз шуда, чунон ки дар забони адабӣ ва гуфтугӯӣ дида мешавад, ҳолати муқаррарии худро нигоҳ медорад: пёрсида:ғӣ // пурсидағӣ, хонда:ғӣ // хондағӣ, а:дир // адир, ша:риф // шариф, ҳа:лим // ҳалим.

Муҳаққиқи шинохтаи лаҳҷашиносӣ Ғ. Ҷӯраев чунин хусусият, яъне дар ҳичоҳи кушодаи беада дароз талаффуз гардидани овози “а”-ро дар лаҳҷаи Қамишқӯрғони ноҳияи Ашт зикр карда, онро ба таъсири забони ўзбекӣ вобаста менамояд [Ҷӯраев, 1965, ААФРССТ, ШФҶ, №1,(42),76-78]. Ҷ. Мурватов низ ҳамин гуна далелро барои лаҳҷаҳои тоҷикони атрофи Андиҷон

ишора кардааст [Мурватов, 1974, 13]. Ин ҳодиса барои лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш низ хос мебошад.

Азбаски дар ноҳия тоҷикону қирғизон омехта зиндагӣ мекунанд, ба ин асос мо метавонем гӯем, ки сурати дароз талаффуз шудани овози “а” дар лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш ба таъсири забони қирғизӣ, ки аз гурӯҳи забонҳои туркист, вобаста аст.

Дар номгузорӣ низ ин қонуният риоя мешавад, вале дар ҳолати муқаррарӣ бештар аст: Ша:риф // Шариф, За:риф // Зариф, Ҳа:лим // Ҳалим, Ҳа:мид // Ҳамид, Са:лим // Салим, Ра:шид // Рашид, Ҳақим // Ҳақим, Ва:лӣ // Валӣ, На:йим // Найим, Гадо, Анор, Самад, Самеъ, Аваз, Ка(т)та, Замон, Забир, Қамбар, Шакар, Латофат, Ато, Амон, Назокат, На:зир // Назир, Назирқыз, Зарофат, Зурафо, Аҳад, Табар, Далер, Кабир, Анис, Арафа, Ватан, Баракат.

Фонемаи “қ” пеш аз фонемаҳои с, т, л, б ба “х” мубаддал мешавад: вахт < вақт, ихбол // иғбол < иқбол, махсат < мақсад, нахт < нақд, тахсим < тақсим, тахсир < тақсир. Чунин бадалшавӣ дар номҳои ашхос ҳам мушоҳида мегардад:

Махсат // Мақсад < Мақсад, Тахсирчон // Тақсирчон < Тақсирчон, Хушвахт // Хушвақт < Хушбахт, Ихбол // Иғбол, Иқбол < Иқбол.

Фонемаи “ж” дар маҷмӯъ дар шеваи ҷанубӣ камистеъмол буда, бештар ба “ҷ” табдил меёбад: чола < жола, миҷа < мижа ва ғ. Дар номгузорӣ мисоли ин номи “Мижгона” мебошад, ки ба сурати “Миҷгона” истеъмол мешавад.

Дар номҳои ашхоси ноҳия ,тақрибан, ҳамаи ҳодисаҳои фонетикӣ, ки барои калимаҳои дигар хос мебошанд, инъикос меёбанд. Аз ҷумла, метатеза (ҷойивазкунӣ) яке аз ҳодисаҳои маъмули фонетикӣ ба шумор меравад. Чунончи: ҷойивазкунии **р** бо **й**: файрот < фарёд, дайро < дарё ё худ ҷойивазкунии **в** бо **х**: гаҳвар < гавҳар, гавҳора < гаҳвора ва м. ин.

Дар антропонимия бештар ҷойивазкунии чунин ҳамсадоҳо мушоҳида мешавад: **р** бо **й**: Майрам < Марям, **в** бо **х**: Гаҳвар < Гавҳар, **з** бо **р**: Нарзило < Назрулло, Нарзӣ < Назрӣ, Нарзиқъл < Назриқул.

Афтидани як ё якчанд овоз дар номгузории шеваи мардуми ноҳия назаррас мебошад:

Афтидани **ҳ**: Гълчира - Гулчера < Гулчехра, Раим - Раҳим < Раҳим, Тоир - Тоир < Тоҳир, Солиа - Солиха < Солеҳа, Соиб - Соҳиб < Соҳиб, Қаор - Қаҳор < Қаҳҳор, Баодур – Баҳодур < Баҳодур, Сайоат - Сайоҳат < Саёҳат, Почохан - Почохон < Подшоҳхон, Мойтобон - Мойтобон < Моҳитобон, Роила - Роҳила < Роҳила; коҳиш ёфтани фонемаи **в**: Сана(в)бар - Сано(в)бар < Санавбар; коҳиш ёфтани **ъ**: Чумабек // Чимабек-Чумабек < Чумъабек.

Забони гуфтугӯии тоҷикӣ дар як ҷо омадани ду садонокро намебарорад. Бинобар ин, барои сабук шудани талаффуз дар байни садонокҳо овозҳои ҷудогона, аз қабилӣ, р, х, й, в пайдо мешаванд.

Дар он номҳое, ки овози **ҳ** дар байни ду садонок (а-и, и-а, и-о, о-и) афтидааст, ҳамсадои иловагии ҷудокунандаи “й” пайдо мешавад: Моҳия < Моҳ+и+й+а, Зоир// Зойир < Зоҳир, Нийол, Ниҳол < Ниҳол, Зоит // Зойит < Зоҳид, Иброим // Ибройим < Иброҳим, Соиб // Сойиб < Соҳиб, Солиа // Солиҳа < Солеҳа, Тоир // Тойир < Тоҳир.

Ғоҳ дар номгузори байни реша ва калимаҳои мураккаб (байни ду садонок) ҳарфи зиёдатӣ мушоҳида мешавад [Аюбова, 2002, 86], ки як навъ интерфиксро ба хотир меорад: Қамбар < Қамар, Атовилло // Ато-вълло < Атоулло.

Бадалшавии овозҳо, ки бештар бо ҳамсадоҳои ҷуфт рӯй медиҳад, мушоҳида мешавад:

б > **в**: Абдулло > Авдуло, Офто**б** > Офтов, Маҳто**б** > Матов;

ф > **в**: Аф**ф**залшо > Авзалшо **д** > **т**: Мурод > Мърот // Мърод // Мурот, Муҳаммад > Мамад // Мамат//Маҳмат // Маҳмад, Хадича > Хат^нча // Хадича, Мақсад > Махсат // Махсад // Мақсат.

Қайд кардан ҷои аст, ки хусусиятҳои фонетикии номҳои ашхос, умуман дар нутқи шифоҳӣ зоҳир мешаванд. Дар нутқи хаттӣ аксар кӯшиш мешавад, ки меъёри ягонаи забони адабӣ риоя гардад.

Таҳлили 2452 номи ашхоси ноҳия нишон медиҳад, ки чи номҳои асли ва чи иқтибосӣ дар мувофиқат бо қонунҳои фонетикӣ лаҳҷа истифода мешаванд ва инъикоскунандаи ҳодисаҳои фонетикӣ мебошанд.

3.2. Сохтори морфологии антропонимҳои ноҳияи Лахш

Маълум аст, ки номҳои ашхос ба категорияҳои исм мансубанд ва дар қолабҳои калимасозии исм рехта мешаванд.

Масъалаи калимасозии исм дар забоншиносии тоҷик гуфтан мумкин аст, ки ба таври васеъ мавриди баррасии олимони қарор гирифтааст. Ин масъала диққати муҳаққиқонро, пеш аз ҳама, аз нигоҳи сохтор ҷалб намудааст, яъне ҳамчун масъалаи морфология мавриди баррасӣ қарор гирифтааст [Хоркашев, 2014]. Дар ин бобат, махсусан, тадқиқоти Ш. Рустамов «Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик» [Рустамов, 1972] қобили тавачҷух мебошад. Дар китоби «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» (1985, қ. 1) роҳҳои зерини калимасозӣ сабаб шудааст: 1. Морфологӣ. 2. Синтаксисии морфологӣ. 3. Морфологию синтаксисӣ. 4. Луғавию синтаксисӣ. 5. Луғавию маъноӣ. 6. Ихтисораҳо.

Аз ин таснифот, асосан, навъи морфологӣ ба ин боби рисола рост меояд. Таҳлили таркиби морфологии калима аз вазифаҳои асосӣ ва мавзӯи баҳси морфология ба шумор меравад. Калима ҳамчун унсурӣ маънодор ва дорои мафҳуми муайян аз воҳидҳои мураккаби нутқ махсуб меёбад. Дар калима баробари маъноӣ луғавӣ як ва ё якҷанд маъноӣ грамматикӣ таҷассум ёфта метавонад. Таркиби морфологии калимаҳо, хусусан антропонимҳо, як хел набуда, онҳо сода, сохта ва мураккаб мешаванд.

3.2.1 а) номҳои сода

Антропонимҳое, ки аз як асос бе унсурҳои калимасоз мавҷуданд, антропонимҳои сода номида мешаванд. Ин гурӯҳ антропонимҳо танҳо аз як реша-асос иборат мебошанд. Дар доираи маводи гирдоварда теъдоди антропонимҳои сода хеле зиёд бада, чунин номҳоро дар бар мегиранд:

Мардона: Зулф, Алӣ, Асад // Асат, Ҳайдар, Ҳамза, Лайс, Нор, Аскар, Нур, Шам // Шамъ, Айос // Аёс, Ҷумъа // Ҷумъа, Дънийо // Дунё, Файз, Фаҳр

Шамс, Ёр, Пир, Санг, Хол, Хуча // Хоҷа (Хӯча), Шер, Гадо, Салм, Бъзърг // Бузург, Бобо, Борон, Замон (аз Зарвон), Дуст (Дӯст), Ғайрат, Човид, Довут // Довуд, Йунъс // Юнус, Йоқуб // Яъқуб, Баҳодур // Ботур, Дод, Ҳодӣ, Дониёл // Дониёр, Закариё, Исо, Исҳоқ, Айюб, Исмоил, Исроил, Илёс // Илийос, Саломон // Салмон, Йусъф // Юсуф, Йаҳйё // Яҳё, Иброҳим, Назар, Ватан Неъмат, Ҳикмат, Сафар, Зафар, Талаб, Шараф, Ташриф, Тамкин, Фарах, Шакар, Наср, Қъдрат // Қудрат, Нъсрат // Нусрат, Қуват // Қувват, Ризвон (мардона), Фазл, Хайр, Начот, Ҳаёт, Қаноат, Қадам, Чалол, Сафо, Қърбон // Қурбон, Сьбхон // Субхон, Ғъфрон // Ғуфрон, Қъём // Қиём, Низом, Висол, Ҳилол, Ином // Инъом, Икром, Ислом, Иршод, Имрон, Ирфон, Эҳсон, Илҳом, Имдод, Ривоч, Бако, Зухур, Зиёрат, Интизор, Ифтихор, Иқтидор, Ихтиёр, Эътибор, Эҳтиром, Сиёсат, Табарък // Табаррук, Ворис, Воқиф, Содик, Зоҳир, Зоҳид, Нозим, Носир, Розик, Собир, Шакар, Набот, Тоҳир, Толиб, Фотех, Қодир, Қосим, Ҳофиз, Ҳоким, Нозир, Солеҳ, Фотех, Рофеъ, Восеъ, Фотиҳ // Фотех, Солиҳ // Солеҳ, Рофие // Рофеъ, Восе // Восеъ, Мъбориз // Мубориз, Мусофир, Мутолиб, Мушфиқ, Мъслим // Муслим, Муъмин, Мъқим // Муқим, Мъҳиб // Муҳиб, Мунис, Мъхтадир // Мъктадир (Муктадир), Мънтазир // Мунтазир, Маҳбуб, Маҳмуд, Масрур, Маъмур, Мавзун, Мавчуд, Мансур, Марғуб, Масъуд, Матлуб, Махмур, Мафтун, Маъруф, Манзур, Ҳусайн, Ҳъсайн // Ҳусайн, Ҳъсен // Ҳусейн, Мизроб, Меъроҷ, Ақобир Мъхташам // Мухташам, Аброр, Айём, Аҳком, Асрор, Аҳрор, Авлиё, Абдол, Ғафур, Сабур, Зариф, Карим, Кабир, Шариф, Нафис, Ҳабиб, Ҳалим, Начиб, Назир, Чамил, Чалил, Ҳамид, Халил, Аҳтам (Адҳам), Акбар, Ҳамро, Абос (Аббос), Ваҳоб (Ваҳҳоб), Ғафор (Ғаффор), Машраб, Машғал, Машраф, Қаҳор (Қаҳҳор), Разоқ (Раззоқ), Сатор (Саттор), Фатоҳ (Фаттоҳ), Чабор (Чаббор) ва ғайра.

Ноғуфта намонад, ки баъзе антропонимҳои мазкур ба маънои маҷозӣ, яъне танҳо ба номи шахс далолат менамоянд на ба аломатҳои он, яъне хусусияти когнитивӣ доранд. Ба ин гурӯҳ метавон номҳои Авлиё, Аскар,

Бобо, Бузург, Гадо, Қаххор, Қаноат, Наҷот, Пир, Разоқ, Айос // Аёс ва ғайраро зикр намуд.

Занона: Бибӣ, Бону, Баҳор, Гавҳар // Гахвар Зайнаб, Зухро, Ноҳид, Меҳнат, Зъмрат // Зумрад // Зумур(р)ад, Адаб, Марворид, Наргиз // Наргис, Лазат // Лаззат, Марҷон, Садаф, Садоқат, Лайлӣ, Қъмри // Қумрӣ, Гълсён // Гълсум (Кулсум), Майрам // Марям, Соро, Зълайхо // Зулайхо (Зулико), Кифоят, Нисолат, Ҳидоят, Рисолат, Вилоят, Зироат, Ривоят, Саодат, Адолат, Латофат, Саломат, Саёҳат, Рафоқат, Шаҳодат, Марҳамат, Сафина, Тансиқ, Тавсия, Маърифат, Мағфират, Офоқ, Висол, Табасум (Табассум), Мътабар // Муътабар, Манзар, Мамлакат, Захро, Кокул, Раъно, Къбриё // Кубриё // Кибриё, Кимиё, Съхайло // Сухайло, Ҳъмайро // Ҳумайро, Таноз (Танноз), Сонъя // Сония, Робийа // Робия, Марҳила.

Номҳои занонаи ин гурӯҳ нисбат ба номҳои мардонаи гурӯҳи болозикр камтар ба маънои маҷозӣ истифода гардидаанд: Бону, Бибӣ, Саломат, Табассум.

Муштарак: Баҳор, Бустон (Бӯстон), Лола, Ҷамол, Махсат // Мақсад, Ҳиммат, Дилбар, Иноят, Ҳърмат // Ҳурмат, Иғбол // Иқбол, Иноят, Парвин, Мъборак // Муборак, Маҳабат // Муҳабат (Муҳаббат), Меҳрубон, Ҷаҳон.

Ҷамин тариқ, бештари антропонимҳои сода ба ҳодисаҳои овозӣ ва маъноӣ (аслӣ-маҷозӣ) дучор шуда, дар ин маврид манзараи комили таркиби лаҳҷаи ноҳияро инъикос менамоянд.

3.2.2. б) номҳои сохта

Таркиби луғавии забон ва сохти грамматикӣ он бо фаъолияти ҳамешагии инсон дар ҷомеа иртиботи қавӣ дорад ва ин аст, ки пайваста таркиби худро аз ҳисоби вожаҳои нав ва шакли қолабҳои нодир, ки вобаста ба меъёрҳои калимасозиву калимабандӣ, иборасозиву ҷумлаорой ба зухур меоянд, такмил медиҳад.

Тавре ки муҳаққиқ С. Хоркашев менависад “Яке аз сарчашмаҳои асосии такмили таркиби луғавии ҳар гуна забонро муҳаққиқони ватанию хориҷӣ калимасозӣ медонанд. Хусусияти шакли маъноии калимасозиро ба назар

гирифта, олимон доир ба мавқеи он дар забоншиносӣ мулоҳизаҳои гуногун баён кардаанд.

Тавре маълум аст, забон дар ҳамаи давраҳои таърихӣ бо таъсири омилҳои гуногун дар ҳоли тағйирёбӣ аст. Яъне таҳаввулоти таърихӣ, сиёсӣ фарҳангӣ, тичорат, фарҳанг, техника ба забон воҳидҳои нави луғавӣ меоранд. Ин калимаҳои бунёдии ин ё он забон буда, ба қавонини савтӣ, луғавӣ ва сарфию наҳвии забон ҳамоҳанганд” [Хоркашев, 2014, 27].

Калимасозӣ дар забоншиносӣ ба ду маънӣ фаҳмида мешавад: 1) ташаккули калимаҳои сохта ва мураккаб, ки одатан дар асоси қолабҳои мавҷудаи забон тариқи вандҳо, васлшавии композитҳо, конверсия ва ғ. сурат мегирад; 2) бахши забоншиносӣ, ки тамоми ҷиҳатҳои воҳидҳои луғавии сохта ва мураккабро меомӯзад [Хоркашев 2014, 27].

Сохтани вожаҳои нав дар забон аз давраи бунёди забон ва аз замоне, ки соҳаҳои гуногуни ҳаёт инкишоф ёфта омадааст, ҷараён дорад. Мафҳумҳои нави дар ҳаёти ҷомеаи инсонӣ пайдошуда ба дунболашон калимаи нав меоранд. Ин мафҳумҳо пояи бумӣ дошта бошанд, мардум онро мутобиқи характеру хусусият ва ё аломатҳои зоҳирию ботиниаш ном мегузорад. Ва агар дар муҳити забони бегона калимаи нав пайдо шаваду забонҳои атроф барои баёни ин мафҳум ниёз дошта бошанд, метавонанд калимаро иқтибос кунанд ва ё онро бо истифода аз имконоти дохилии забони худ тарҷума намоянд ва ё муодили маъноии онро аз забону шеваҳои худ пайдо кунанд ва, ҳамчунин, бо имконоти калимасозии худ калимаи нав созанд. Яъне пайдоиши калимаҳои нав, сохтани вожаҳои ниёзи мардум умри дуру дарози таърихӣ доранд. Лексемаҳои нав ташаккули ягонаи овозӣ, мазмуну муҳтаво, сохти ҳоси морфологӣ ва таносуби лексикӣ-грамматикӣ доранд, ки онҳоро аз анбӯҳи дигари калимаҳо фарқ мекунонанд.

Калимасозӣ дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ, ба мисли дигар қисматҳои забоншиносӣ ташаккул ва ё баръакс, рӯ ба таназзулу пастравӣ меорад, ки он яке аз роҳу воситаҳои асосии сохтани калимаҳои нав маҳсуб мешавад. Ин хусусияти калимасозиро ба инобат гирифта, масъалаи ҷаҳол,

сермахсул ва серистеъмол будани қолибҳои калимасозӣ ба миён омадааст. Фаъол будани қолаби калимасозӣ қобилияти калимаофаринии қолаб дар назар дошта мешавад. Сермахсулӣ бошад, ба миқдори калимаҳои бо ин қолаб сохташуда ва серистеъмолии қолаб аз рӯи истифодаи он дар ҳаёти воқеӣ дар назар дошта мешавад [Рустамов, 1981; Амонова, 1990]. Ин хусусияти қолибҳои калимасозӣ дар давраҳои муайяни инкишофи забон, хусусан, дар антропонимҳо якрангу якнавохт нест.

3. 2. 2. 1. Номҳои сохта тариқи пасвандҳо

Калимасозии вандӣ (аффиксатсия) яке аз воситаҳои сермахсули калимасозӣ буда, оид ба он дар забоншиносии тоҷик як қатор тадқиқотҳо мавҷуданд [Ҳалимов, 1964; Рустамов, 1972; Амонова, 1982; Хоркашев, 2014, Қосимов, 2016]. Дар антропонимия, асосан, бо формантҳои антропонимӣ, бо пешванду пасвандҳои исму сифатсоз, пасвандҳои сифати феълӣ сохташавии ном маъмул буда, бештари номҳои исму сифатҳои сохта ва сифатҳои феълии антропонимшуда мебошанд. Вале дар номгузорӣ, хусусан, дар номгузориҳои мардуми Лахш на ҳама боигарии аффиксҳо мустаъмал мебошанд.

Аффиксу антропоформантҳо вобаста ба дараҷа ва мавқеи истеъмолиашон, чунон ки дар боло зикр гардид, сермахсул, каммахсул ва бемахсул мебошанд.

Пасванди оморфемавии (чӯзӣ номсоз) **-а** хоси номгузориҳои занона буда, номҳои дорои ин пасванд аз ҳисоби исмҳои сохта, шаклҳои муаннаси арабӣ ва сифатҳои феълии замони гузашта ғанӣ гардидаанд. Бояд зикр кард, ки ин навъи номсозӣ ифодаи чинсият аст, ки ба таъсири забони арабӣ ба вуҷуд омадааст. Пасванди мазкур ба қатори пасвандҳои сермахсули номсоз дохил шуда, аз решаҳои исм, сифат, шумора, феъл ном сохтааст: Адиба, Анора, Дамира, Динора // Динара, Ёсина, Наргиса, Замира, Мақсуда, Ҳадиса, Мукарама (Мукаррама), Нозима, Начима, Ҳакима, Ориёна, Ҳамида, Нодира, Нозира, Ҳафиза, Манзура, Ҳанона (Ҳаннона), Сабза, Чилла, Фирӯза, Ҳанона (Ҳаннона), Ҳайрона, Моҳира, Маъмура, Мусалама,

(Мусалама), Мухарама (Мухаррама), Ҳалима, Шоира, Хуршеда, Сайида, Саида, Фарида, Зарифа, Ороста.

Пасванди **-а** дар номҳои мазкур ба ғайр аз исми занона сохтан, инчунин пасванди калимасоз- **Сабза, Руза (Рӯза), Ороста**, шаклсоз- **Моҳира, Динора, Замира, Нодира, Замира, Нозира** маҳсуб меёбад.

Пасванди оммофермавии **-ак** каммаҳсул буда, ба ҳар ду ҷинс муштарак мебошад. Ин пасванд дар ду маврид аввалан ба номҳои, ки аз исми сифатҳо ташкил ёфтаанд, маънои хурдию навозишро ифода намуда, ба аломати хурдии соҳиби ном далолат намуда, сониян чун пасванди мансубӣ ва шаклсоз ба қайд гирифта шудааст:

Мардона: Гургак, Зоғак, Зардак, Пирак, Сангак, Сияҳак, Талҳак, Шерак, Хушак, Ёфтак, ;

Занона: Қизак, Зулфак.

Ин пасванд аз калимаи туркӣ (қирғизӣ -ӯзбекӣ) – **қиз** ва ҳайвонҳо-, **шер, гург** низ номи шахс сохтааст. Зеро шер рамзи далерӣ, шуҷоатмандӣ ва тавоноӣ ба шумор меравад. Гург нишонаи ботадбирӣ ва озмудакорӣ, чолокӣ ба мисли ибораи фразеологии “гурги борондида (асосан-гурги полондида)” маҳсуб меёбад.

Инчунин ба асосҳои феълӣ:

Мардона: Ёфтак, Талбак.

Чунин ифодаи пасванди мазкур дар забони ҳозираи тоҷик бемаҳсул ва номуайян мебошад. Аз асоси феълӣ бо иловаи пасванди **-ак** сохтани сифати феълӣ замони ҳозира, ки ба яке аз гурӯҳҳои забонҳои эронӣ марбут мебошад, чи тавре ки В. М. Абаев қайд кардааст, ба давраи қадим рафта мерасад. Чунончи: ф.қ. bandaka "банда", "бандашуда" аз band "бастан", (қасе ки баста шудааст) [Абаев, 1971, 342].

Пасванди **-ча** пасванди хурдиву навозишсози исми буда, дар антропонимияи ноҳияи мавриди назар танҳо дар номҳои мардона вомехӯрад. Пасванди мазкур бемаҳсул буда, танҳо ду ном ба қайд гирифта шудааст: **Зафарча, Мирзоча.**

Пасванди сифати нисбисозии **-ин** дар антропонимия бемахсул буда, танҳо дар номҳои мардона вомехӯрад: Сангин, Ромин.

Пасванди оморфемавии **-ӣ** ба номҳои ҳам занона ва ҳам мардона хос буда, бештар мансубиятро мефаҳмонад. Пасванди мазкур ҳамчун пасванди насабу тахаллусоз низ шинохта шудааст:

Мардона: Ансорӣ, Завқӣ, Маъдӣ // Маҳдӣ, Маҳмадӣ // Маҳмадӣ, Рамазонӣ, Ҳисорӣ, Рабонӣ // Раббонӣ, Шаҳрӣ, Гулӣ, Ҳочӣ, Рузӣ, Файзӣ, Садрӣ, Нурӣ, Идӣ, Сайфӣ, Пирӣ, Назрӣ, Талбӣ;

Занона: Файзӣ, Зълфӣ // Зулфӣ, Шаҳрӣ, Сайлӣ, Меҳрӣ, Бахтӣ, Садрӣ, Хайрӣ, Ҳурӣ, Баргӣ, Саврӣ, Ризқӣ // Рискӣ, Арзӣ, Зебӣ.

Чи тавре ки ба назар мерасад, теъдоди номҳои ашхоси дорои пасванди мазкур аз ҳисоби номҳои мураккаби кӯтоҳшуда низ зиёд шудаанд: Баргӣ (аз Баргинисо, Баргигул), Файзӣ (аз Файзигул, Файзинисо, Файзиддин). Аммо “дар чунин ҳолатҳо пасванд ба ном маъноӣ духӯра медиҳад. Аз як тараф, мансубиятро фаҳмонанд, аз тарафи дигар, чун пасванди хуносо (нейтрализатсияшуда) баромад мекунад, яъне пасванд қобилияти шаклсозию калимасозии худро гум карда, ба чуз тағйири таркиби овозӣ ягон дигаргуниро ба амал оварда наметавонад” [Мирзоев, 1981, 16 – 18].

Аз пасвандҳои макону фаровонсозии исм ташкилбӣ ном, асосан, ба номгузории занҳо хос буда, онҳо ба каммаҳсул (**-истон, -он (-ён)**) ва бемахсул (**-зор, -шан, -гон**) чудо мешаванд:

-зор: Гълзор // Гулзор (занона);

-шан: Гълшан // Гулшан (занона);

-гон: Мижгон (занона), Меҳргон;

-истон: Гълстон // Гулстон, Моҳистон // Майистон // Маистон, Шабистон (занона).

Дар забони адабии ҳозираи тоҷик пасванди **-он (-ён)** чун оморфема дар сохтани исму феъли ҳол сермахсул мебошад.

Баромади пасванди мазкур, мувофиқи маълумоти В. С. Расторгуева ба шумораи чамъи падежи родителнии забонии форсии қадим **-ānām** иртибот

дорад ва дар давраи забони форсии миёна ва нав дар шакли **-ān (-он)** пасванди чамъсози исмро ифода менамояд: **bandakānām** “бандагон”, **asmānām** “осмон” [Расторгуева, 1964].

Дар номгузорӣ ба сифати пасванди тасғирӣ (адъективӣ) буда, мансубиятро мефаҳмонад. Пасванди -он ба ҳар ду чинс характернок буда, ба гурӯҳи морфемаҳои грамматикии каммаҳсул дохил мешавад:

Мардона: Талбон, Мардон, Пирон, Човидон, Даврон, Мирон;

Занона: Амирон, Мастон, Бадахшон, Тобон, Ҳурон, Хандон, Чонон.

Олими шинохтаи рус В. И. Абаев исмҳои скифӣ бо **-ān** вобастаро шарҳ дода, қайд менамояд, ки пасвандҳои **-ān** ва **-ak**, ки чун пасвандҳои ифодакунандаи тасғир, мансубият ва шаклсоз шинохта шудаанд, метавонанд чойи ҳамдигарро иваз намоянд. Чунончи, **sturān** (**sturānos**) ва **sturak** (**sturakos**) аз **stura** “калон”, ос. м. **хохаg** ва **хæххон** “кеҳӣ” [Абаев, 1949]. Чунин зухурот дар номҳои тоҷикии Пирон // Пирак, Мардон // Мардак, Талбон // Талбак, Зардон // Зардак, Чонон // Чонак, Амирон // Амирак низ ба назар мерасад, ки он боз як бор қадимӣ будани пасвандҳо ва ба як оила мансуб будани забонҳои тоҷикию скифиро исбот менамояд.

Пасванди **-бон** мувофиқи маълумоти “Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик” (1985) аз исмҳои номи шахс месозад: **посбон**, **боғбон**, **галабон**, **саройбон**, **дарбон**, **подабон** ва ғ. [Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик, ҷ. 1, 1985, 86]. Аммо дар номгузорӣ бемаҳсул буда, дар номҳои мардона ва занона дар ду маврид ба қайд гирифта шуда, аз исмҳои “меҳр” ва сифати нисбии “шаҳрӣ” ном сохтааст:

Мардона: Меҳрбон // Меҳрубон;

Занона: Меҳр(у)бон, Шаҳрибон.

Пасвандҳои исми маънисози **-ор**, **-гор** низ бемаҳсул буда, дар номгузориҳои мардуми ноҳия танҳо дар се номи мардона ба қайд гирифта шудааст, ки аз исмҳои “ёд”, “сайф” ва асоси феъли “рафт” номи шахс сохтаанд: Ёдгор, Рафтор, Сайфор // Сайфар.

Пасванди оморфемавии **-она (-ёна)** дар номгузори занона истифода шуда, бештар мансубият ва натиҷаи амалу ҳолатро ифода менамояд ва ба гурӯҳи пасвандҳои каммаҳсули номсоз дохил шуда, аз исмҳои “ид”, “шукр”, “маст”, “субҳ”, “ҷон”, “нур”, “шоҳ”, шумараи миқдории “як” ва феъли фармоишии “бас” ном сохтааст: **Идона, Шукрона, Шоҳона, Мастоно, Нуруно, Басона, Субҳона, Ягона, Ҷонона.**

Пасванди **-ёна** танҳо дар як ҳолат ба қайд гирифта шудааст: аз сифати нисбии “суғдӣ” исми занонаи Суғдиёна сохтааст.

Пасванди **-о** мувофиқи маълумоти китоби “Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик” (1985) камистеъмол буда, аз сифат исми ҳолат месозад: гармо, сармо. [Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик, ҷ. 1, 1985, 90]. Ин пасванд дар номсозӣ низ каммаҳсул буда, аз феълҳои “дон”, “дор” ва исми маънии “зеб” ном сохта, ба номгузори ҳар ду ҷинс характернок мебошад:

Мардона: Доно, Доро; **Занона:** Доно, Зебо.

Баромади пасванди мазкур ба пасванди забони форсии қадим **-ауа // -уў** рафта мерасад, ки дар форсии миёна дар шаклҳои **-уў** > **ā** ва нав **-о** пасванди сифатсозро мефаҳмонад: **Daraya^huū** > **Daraya** > **Dariyuū** > **Dārā** > **Doro**, "дорои некӣ", "сарватманд", "доро" [Абаев, 1949, 348].

Пасвандҳои сифатсози **-вар, -ваш, -гин, -гун, -гӣ, -ук**, ки ба аломате доро ё монанд будани ашро мефаҳмонанд, дар номгузорӣ беаҳсул буда, аз исм номи шахс сохтаанд ва, асосан, дар номҳои занона ба қайд гирифта шудаанд:

-ваш: Маҳваш, Париваш (занона);

-вар: Сарвар (занона);

-гун (а): Гългун // Гулгун, Нилгуна, (занона);

-гин: Шабгин (занона);

-гӣ: Азизгӣ (занона);

-ук: Нозък // Нозук (занона).

Аз пасванди оморфемавии **-ина** ташкилшавии ном ба антропонимияи занона хос буда, асосан, ба аломате доро будани ашро ифода мекунад ва

камистеъмолу каммахсул мебошад. Ин пасванд аз исм ва сифатҳо ном сохтааст: Ганчина, Зарина, Зулфина, Моҳина, Раҳмина, Сабрина, Сабзина, Таҳмина, Шоҳина.

Пасванди замони ҳозираи сифати феълӣ **-анда** хоси номгузории занона буда, камистеъмолу бемахсул мебошад: Басанда, Рахшанда.

Аз рӯйи қолаби **реша + пасванд + пасванд** сохташавии ном низ дар антропонимия хеле мустаъмал мебошад. Чунин номҳо хоси номгузории занона буда, бештар аз исму сифатҳои нисбӣ бо воситаи пасвандҳои **-зор, -гон, -он (-ён), -ӣ, -гун**, пасванди муаннасози **-а (-я)**, антроформантҳои **-бӣ (-вӣ)** сохта шудаанд. Ин гуна калимаҳо ду зинаи калимасозиро тай кардаанд. Аввал бо як пасванд (**Гълзор**) ва дар зинаи дуюм бо пасванди дигар (**Гълзор+а**). Мисолҳо:

-гун+а: Гългуна // Гулгуна < Гул+гун+а;

-зор+а: Гълзора // Гулзора < Гул+зор+а;

-гон+а: Мижгона < Миж+гон+а;

-он+а: Ръхшона // Рухшона < Рахш+он+а;

-он+бӣ(-вӣ): Хуронвӣ < хур+он+вӣ, Туронвӣ < Тур+он+вӣ;

-а+вӣ: Мустақимавӣ < Мустақим+а+вӣ, Итобавӣ < Итоб+а+вӣ;

-и+я: Нурия < Нур+и+я, Лутфия < Лутф+и+я, Хурия < Хур+и+я, Рис(з)қия < Рисқ+и+я, Шаҳрия < Шаҳр+и+я, Хусния < Хусн+и+я ;

-и+ён (а): Аҳлиён < Аҳл+и+ён.

Номҳои ба воситаи бандаки феълии шахси III танҳои феъли аоритсоз (**-ам, -ад**) ташкилёфта низ бемахсулу камистеъмол буда, танҳо 3 ном ба қайд гирифта шудааст, ки ба ҳар ду чинс муштарақанд: Истад, Истам, Монад.

Дар таркиби ном формантҳои антропонимии **-бӣ (-вӣ), бал -бо, -диз, -ида, -иза, -ила, -ния, ма-(-ма), мама-, мат-(-мат)** // **мад-** вомахӯранд, ки маънои мустақил надоранд ва чун миёнванд (аффикс) қабул намешаванд. Онҳо танҳо хушоҳангии номро таъмин мекунанд. Омили пайдошавии онҳо гуногун мебошад. Формантҳои **ма-, мама-, мат** // **мад, -бӣ (-вӣ), бо-** дар натиҷаи кӯтоҳшавӣ маънои мустақили лексикашонро гум кардани номҳои

Муҳаммад, Бибӣ ва Бобо ба вучуд омадаанд. Формантҳои **ма-**, **мама-** ва **бо-** дар қисми аввали якчанд номҳои мардона мустаъмал мебошанд: Марачаб, Мамурод, Маҳмарузӣ, Маҳмашоқир, Бониёз, Бомурод.

Форманти **мат** // **мад** низ хоси номи мардона буда, дар қисми аввал ё дуёми ном истифода мешавад: Матмурод, Мадалӣ, Мадамин, Шомат, Қулмат, Гулмат.

Форманти **бӣ** (**-вӣ**) дар қисми якум ва дуёми номҳои занона вохӯранд: Бивалия, Бифотима, Гълви // Гулбӣ, Норбӣ, Моҳбӣ // Моҳвӣ, Почовӣ.

Формантҳои **-ида**, **-ила**, **-иза**, **-ния**, ки бо пасванди муаннасози **-а** дар як таркиб омадаанд, хоси номгузорию занона буда, дар антропонимияи ноҳия камистеъмол мебошанд:

-ид+а: Моҳида, Холида, Шоҳида;

-ил+а: Рамзила, Нозила // Назила;

-из+а: Сарвиза;

-ния: Зарния.

Шояд номҳои мазкур аз рӯи аналогияи Фариза, Фарида, Фозила пайдо шуда бошанд. Номи Холида чун омограф ба маънии ҷовидон (аз ар. шакли муаннаси холид "ҷовидон") низ истифода мешавад.

3.2.2.2. Номҳои сохта бо пешвандҳо

Ба воситаи пешванд сохта шудани исмҳо ба забони тоҷикӣ хос намебошад. Номҳои ашхос низ ҳамчун як ҷузъи фаъоли таркиби исмҳои хос аз он истисно нестанд. Аз ин лиҳоз, тариқи пешвандҳо сохта шудани ном дар антропонимияи тоҷик беаҳсулу камистеъмол мебошад. Дар номгузорию мардуми ноҳияи Лахш низ пешвандҳо каммаҳсул мебошанд. Дар маводи гирдовардаи мо ин гуна номҳо миқдоран кам ба қайд гирифта шудааст.

Пешванди **ҳам-** бо исмҳо омада ҳамроҳӣ, шарокат ва алоқаи тарафайни шахсҳо ва предметро фоҳмонида, дар антропонимия каммаҳсул буда танҳо дар номҳои мардона ба қайд гирифта шудааст: **Ҳамро** // **Ҳамроҳ**, **Ҳамдам**.

Пешванди **ба**- сермахсул буда, аз исм сифати аслии месозад, ки мазмунан ба ягон хосият ё аломат соҳиб будани ашёро мефаҳмонад: фикри **бамаънӣ**, одами **баобрӯӣ** [Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик, 1985, 250]. Аммо дар антропонимия бемахсул буда, дар номгузории мардуми ноҳия танҳо як номи занона- **Баноз** ба қайд гирифта шудааст.

Пешванди **бе** - аз исмҳо сифати аслии месозад, ки ба аломати дар асос номбаршуда молик набуданро мефаҳмонад. Ин хусусиятҳо дар номгузорӣ, махсусан, дар антропонимҳои ноҳияи мавриди назар мушоҳида шуда, вале каммахсул мебошад: **Мардона: Бедил; Занона: Беназир**.

Ҳамин тавр, тавассути пешванд ва пасвандҳо сохта шудани калимаҳо яке аз воситаҳои асосии бойшавии таркиби луғавии забон буда, дар сохтори антропонимҳои ноҳия низ нақши муҳимро ифода намудаанд.

3.2.3. в) Номҳои мураккаб. Дар забоншиносӣ тарзи сермахсултарини калимасозӣ типӣ мураккаб ба шумор меравад. Дар сохтори антропонимҳо низ, ки ҳамчун як ҷузъи устувори забоншиносӣ мебошанд, калимасозии навъи мураккаб нақши муҳим дорад.

Калимасозии номҳои мураккаб бо роҳи хусусиятҳои грамматикӣ сурат гирифта, бештари онҳо ба типӣ тобеъ хос мебошанд, ки бо роҳҳои гуногун таркиб ёфтаанд. Ҷузъҳои номсозӣ (компонентҳо) онҳо дар алоҳидагӣ маънои худро гум мекунанд, ки роҷеъ ба ин масъала Р. Шоев чунин андеша баён намудааст: “Ҷузъҳои антропонимҳои мураккаб калимаҳои комил буда наметавонанд... Яъне ҷузъҳои антропонимҳои мураккаб аз пазириши аломатҳои грамматикӣ ҷиссаҳои нутқе, ки аслан ба онҳо тааллуқ доранд, дар қанор мемонанд” [Шоев, 2013, 138].

Ҷиссаҳои номҳои мураккабӣ тобеъ ба мардона, занона ва барои ҳар ду ҷинс муштарак ҷудо мешаванд. Ҷузъҳо дар баробари ифодаи маъно ҷамоҳангии номҳоро низ таъмин менамоянд.

Ҷузъҳои устувори номсозӣ **бек, бой, султон, мир, хӯча, шох, чон, хон, бону, бибӣ//вӣ, гул, моҳ, нисо, ой // ай, почо** сермахсул буда, қариб бо тамоми компонентҳои дигар дар як таркиб меоянд. Компонентҳои номбурда

дар таркиби ном, аз як тараф, ҳамчун шакл ҳамоҳангии номро таъмин намоянд, аз тарафи дигар, чун аффиксоид ба ҷузъи асосӣ тобишҳои навозишию меҳрубонӣ (-ҷон, -гул), эҳтиром (-бону, -бибӣ, -ҷон, -хонум), ҳашмат (-бек, -бой, -бегим, -хон, -хонум, -шоҳ), хоксориву тобей (-ғулом, -кул) низ мебахшанд.

Дар ташаккули номҳои мураккаби мардона бештар компонентҳои антропонимии **бек, бой, султон, мир, хӯча, ҷон, шо(х), эл, эр, эш, кул, хон** истифода мешаванд. Ин ҷуъҳо аксаран пеш ё пас аз номҳои ашхос меоянд: -қъл//кул- ғулом, банда; -бек- аз бог, Худо, ҳоким; -бой- доро, сарватманд, молдор; -хуча (хӯча)- аз хоча бузург, соҳиб; -шо(х)-подшоҳ; ҷон-рӯҳ, равон; дил, калб; -тура (тӯра)-унвони эҳтиромӣ;

Бой-, Бек-, Мир-, Хуча (Хӯча)-, Эл-, Эш-, Эр-.

Мисолҳо: Сайидкул, Ҳакимбек, Гулбой, Мирзохуча, Эрназар ва ғ.

Номҳои мураккаби занона бештар аз компонентҳои исмии **бону, бибӣ//вӣ, бегим, гул, моҳ, нисо, ой // ай, ойим // айим, почо // пошо, ҷон, қиз, хол** таркиб ёфтаанд:

Назир/ Назирбибӣ // Назирвӣ, Назирбегим, Назиргъл // Назиргул, Назирмо(х), Назирпочо, Назирхон,

Меҳринисо, Меҳрихон, Меҳрибону, Меҳриҷон, Моҳрухсор, Почохон, Норгъл // Норгул, Гълруҳ // Гулруҳ, Зълфинисо // Зулфинисо, Қиматнисо, Холнисо.

Компонентҳои **нор, ҷон, хол, хон, гул, султон, шо(х), ой // ай** барои ҳар ду ҷинс муштарак мебошанд:

Мардона: Азимхон, Раҳматхон, Раҳимхон Гълназар // Гулназар, Гълмат // Гулмат, Гълмърод // Гулмурод, Гълмирзо // Гулмирзо, Комилҷон, Оймурод, Оймаҳмад // Оймат, Ҷонмаҳмад // Ҷонмуҳаммад, Саидшо, Шокарим, Шоҳруҳ, Норқъл // Норкул, Шосълтон // Шосултон, Сълтонбек // Султонбек, Холмърод // Холмурод;

Занона: Ҷонгъл // Ҷонгул, Биби-гъл//гул, Бибинор, Гълнор // Гулнор, Гъллафзо // Гулафзо, Орзугъл // Орзугул, Айниҳол, Айнисо, Айҷамол,

Маҷоисхон // Маҷолисхон, Тухфахон, Шамсихон, Норқиз, Норсълтон // Норсултон, Холмо(х), Шоҳсанам, Шаҳноза.

Ин хусусият (муштаракӣ) на танҳо ба компонентҳои алоҳидаи ном, балки ба номҳои таркибан мураккаб низ хосанд. Чунончи, номҳои мураккаби Шосълтон / султон, Бексълтон / султон, Аъламхон, Давлатхон, Кишвархон, Иззатхон, Мукаррамхон, Менглихон, Мунаввархон, Начибҷон, Бурихон, Нурҷон, Турсунхон, Ҷонбахш, барои ҳар ду чинс баробар истифода мешаванд.

Бояд гуфт, ки ҷузъи **хол** ва **султон** дар шакли номи алоҳида-Хол (мардона), Сълтон // Султон низ истифода мешаванд.

Ҷузъи **бек** ҳамчун номи сода (Бек) ва ҳам ба сифати ҷузъи аввал ё охири номи мураккаб истифода мешавад. Чи дар талаффуз ва чи дар навишт тақдирҳои овози ҳамсадои бечаранги “к” ба ҳамсадои чарангдори “г” мушоҳида мешавад:

а) пеш аз ном: Бекалӣ // Бегали, Бекмирзо // Бегмирзо, Бекназар // Бегназар, Бек(г)мърод // Бекмурод, Бегмат, Бексълтон // Бексултон, Бегичон, Бекзод, Бектош;

б) баъд аз ном: Азимбек // Азимбег, Атобек, Амирбек, Баротбек, Боғибек, Давлатбек // Давлатбег, Зухурбек // Зухурбег, Зафарбек, Ҳайдарбек, Лочинбек, Сафарбек.

Калимаи **бек** маънои "ҳоким", "ҷаноб", "амлоқдор"-ро ифода менамояд. Ҷузъи мазкур дар номсозӣ хеле сермаҳсул буда, ҳам бо калимаҳои аслии тоҷикӣ ва ҳам иқтибосӣ номи мураккаб месозад. Қисме аз номҳои иқтибосӣ бошанд ҳам, баъзе аз онҳо, ки бештарашон дар асоси калимаҳои тоҷикӣ пайдо гардидаанд, маҳсули эҷоди халқи тоҷик ба шумор мераванд: Амирбек // Амирбег, Бегичон, Додарбек, Зафарбек, Лочинбек, Хъсърбек // Хусурбек, Рауфбек, Талабек (Талаббек), Шамсибек, Шаҳрибек, Ҳавлобек ва ғ.

Дар асоси ҷузъи **бек** ҷузъи номсози занонаи **бегим** "Худои ман", "ҳокими ман" сохта шудааст, ки бештар баъд аз ном истифода мешавад. Номҳои мураккаби бо ҳиссаи мазкур сохташуда дар номгузории мардуми

ноҳия сермахсул нестанд: Асалбегим, Айимбегим, Асилбегим, Бегим, Бегимой, Гълбегим // Гулбегим, Давлатбегим.

Маълум аст, ки номҳои мазкур аз антропонимияи мардуми Вилояти Мухтори Кӯхистони Бадахшон ворид гардидаанд, зеро ҷузъи "бегим" яке аз хусусиятҳои хоси номгузори мардуми Бадахшонро ифода менамояд ва чунин номҳо (ғайр аз номҳои дорои компонентҳои ой // ай ва хол) дар антропонимияи халқҳои дигар дида намешавад.

Ҷузъи **бой** ҳам ба сифати номи алоҳида (Бой) ва ҳам ба сифати компонент пеш аз ва баъд аз номи мардона омада метавонад. Компоненти мазкур мисли **бек(г)** дар номсозӣ мустаъмал буда, қисме аз номҳо эҷоди худи халқи тоҷик ба шумор меравад:

а) пеш аз ном: Бойбек, Боймат // Боймахмад // Боймуҳаммад, Боймирзо, Боймурод, Бойбута, Бойназар, Бойтура;

б) баъд аз ном: Азизбой, Алибой, Баротбой, Бозорбой, Валибой, Гадо(й)бой, Дадабой, Ёрбой, Исобой, Зухурбой, Кенчабой, Лоикбой, Мавлонбой, Норбой, Холбой, Одилбой, Ҳайитбой, Солеҳбой, Хидирбой, Умарбой, Шербой, Шъкърбой // Шукурбой, Тоҷибой.

Ҷузъи **бибӣ** // **вӣ** низ, ки аслан тоҷикист, дар қисми аввал ё охири номҳои мураккаби занона иштирок менамояд:

а) Бибӣ // Бибигъл // Бибигул, Бибимоҳ, Бибинисо, Бибинор, Бибичон, Бибихон, Бибивалия, Бибизайнаб, Бибиоиша, Бибирайҳон, Бибисанам, Бибифотима, Бибихадича, Бибиҳочар, Бибиҷамол, Бибисоро, Бибикибриё, Бибиҳово, Бибисония;

б) Гъл // Гулвӣ // Гулбибӣ, Моҳвӣ // Моҳбибӣ, Норвӣ // Норбибӣ, Холбибӣ, Хонбибӣ // бибӣ, Басбибӣ // Басвӣ, Зинатвӣ, Майлонвӣ, Мъродбибӣ // Муродбибӣ, Назирвӣ, Сайлибибӣ, Ҳалимавӣ, Ҳурбибӣ, Аавлатвӣ, Чаннатвӣ, Қоғазвӣ, Ҳотамвӣ, Мавлонвӣ Чавҳарвӣ, Бахмалвӣ, Одинавӣ, Арусвӣ, Сайидвӣ, Сайвӣ, Ҳарамвӣ, Ҳурматвӣ, Хоҳарвӣ.

Чунон ки аз антропонимҳои мазкур бармеояд, компонентҳои **бибӣ** дар ноҳияи маъмулан дар шакли –**вӣ** мустаъмаласт.

Чузъи **бону** ҳам дар шакли номи сода (Бону) ва ҳам ба сифати чузъи аввал ва ё охири номҳои мураккаби занона истифода мешавад. Он пеш аз ном каммаҳсул мебошад:

а) пеш аз ном : Бонугъл // Бонугул, Бонухон;

б) баъд аз ном: Гълбону // Гулбону, Зарбону, Меҳрбону // Меҳрибону, Моҳбону, Маҳин(а)бону, Нурбону, Ситорабону, Саидабону, Шаҳрбону // Шаҳрибону, Ҳуснбону, Кароматбону.

Ин чузъ ба забони форсии миёна тааллуқ дошта, маънои "хонум", "бибӣ", "соҳиб"-ро дорад. Дар байни зиёиён ҳамчун мухотаб нисбати занон маъмул аст.

Чузъи **гул** (тоҷ. ғунча ва ё муғчаи вошудаи гиёҳу дарахтон) дар лексика ва антропонимия истифодаи фаровон дошта, дар ташаккули номҳои мардонаю занона бемаҳдудият қорбаст мешавад. Он дар таркиби номҳои занона на танҳо дар номгузории тоҷикӣ, балки дар антропонимияи халқҳои дигари Осиёи Миёна низ ба таври васеъ истифода мешавад. Гоҳо дар номҳои мардона ба сифати номи алоҳида (Гул) ва чузъи аввал вомерӯрад. Дар номҳои занона чузъи аввал ва охириро ташкил медиҳад:

а) чузъи аввал: Гълмърод // Гулмурод, Гълмат // Гулмат // Гулмаҳмад, Гълмирзо // Гулмирзо, Гълназар // Гулназар (мардона); Гълмаст // Гулмаст, Гъларус // Гуларӯс, Гъландом // Гуландом, Гълфзо // Гулафзо, Гълбаноз // Гулбаноз, Гъллола // Гуллола, Гълноз // Гулноз, Гълноза // Гулноза, Гълбарг // Гулбарг, Гълхон // Гулхон, Гълчехра // Гулчехра, Гълрафтор // Гулрафтор, // Гулхумор, Гълдаста // Гулдаста, Гълнора // Гулнор, Гълнора // Гулнора, Гълбаҳор // Гулбаҳор, Гълнисо // Гулнисо, Гълғъмча // Гулғунча, Гъллоим // Гуллоим, Гълчаҳон // Гулчаҳон, Гълхон // Гулхон, Гълчамол // Гулчамол, Гълсима // Гулсимо, Гълқаъда // Гулқаъда (занона);

б) чузъи охир: Бозоргъл // Бозоргул, Баргигъл // Баргигул, Зебогъл // Зебогул, Боғигъл // Боғигул, Ойгъл // Ойгул // Айгъл // Айгул, Орзугъл // Орзугул, Лолагъл // Лолагъл (Лолагул), Ҳуснигъл (Ҳуснигул), Сафаргъл // Сафаргул, Тозагъл // Тозагул, Қурбонгъл // Қурбонгул, Чъмагъл // Чумбагул,

Дастагъл // Дастагул, Норгъл // Норгул, Ойимгъл // Ойимгул // Айимгъл // Айимгул, Ҳочигъл // Ҳочигул, Чаҳонгъл // Чаҳонгул, Қонгъл // Қонгул, Чамолгъл // Чамалгул (заноно).

Заминаи асосии сохтор ва ташаккули антропонимҳои мураккаб ибораҳо (бештар тарзи тобеъ) ба шумор мераванд. Дар антропонимҳои мураккаби тобеъ чун ибора яке аз ҷузъҳои калима асосӣ буда, дигаре ба он тобеъ мебошад. Яке аз ин усулҳо фақки изофат, ба мисли Гълмърод // Гулмурод (Гули мурод), Гълчаҳон // Гулчаҳон, (Гули чаҳон) ва дигаре ғайриизофӣ: Гълбарг // Гулбарг (исм+исм), Чаҳонгъл // Чаҳонгул (исм+исм) номида мешаванд [Рустамов, 1972, Хоркашев, 2014, Қосимов, 2016].

Дар номҳои мураккаби занонаи ноҳия ҷузъи гул нисбат ба номҳои мардона сермахсултар ба шумор меравад. Зеро гул рамзи хушбӯӣ, хушрӯзӣ, нафосат, нозукӣ маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, он вобаста ба мазмун бештар ба занҳо нисбат дода мешавад. Ин мазмунро дар байти зерини Ҳилолӣ баръало мушоҳида намудан мумкин аст:

Ёр чун дар қоми май бинад руҳи гулфомро,

Акси рӯяш чашмаи хуршед созад қодро [Ҳилолӣ, 1970, 25].

Ҷузъи **мир** (шакли ихтисоршудаи «амир»), ки аслан аз забони арабӣ иқтибос шудааст, дар антропонимия ҳамчун номи содаи мардона (Мир) каммахсул буда, дар номҳои мураккаб ҷузъи аввалро ташкил медиҳад: Миралӣ, Мирвалӣ, Мирбоқӣ, Мирсаид, Мирсалим, Мирқон, Мирхуча (Мирхӯча), Миркарим, Миршакар.

Ин ҷузъ танҳо дар ду ном - Хучамир ва Сай(и)дмир // Сай(и)дамир дар охир истифода шудааст. Чун аз қадим анъанайи сарварию подшоҳию амири дар дасти мардон будааст, бинобар ин “мир” (амир) барои номҳои занона хос намебошад.

Ҷузъи **моҳ** // **маҳ** хоси номи занона буда, ҳамчун номи мустақил (**Моҳ**) ва дар номҳои мураккаб ҷузъи аввал ё охириро ташкил медиҳад:

а) пеш аз ном: Моҳвӣ, // Моҳбибӣ, Моҳбону // Маҳбону, Моҳинав, Мойтобон // Моҳитобон, Моҳистон // Моистон, Моҳлиқо // Маҳлиқо,

Моҳпарӣ // Маҳпарӣ, Моҳпайкар, Моҳпачо, Моҳруҳ, Моҳруҳсор, Моҳру, Моҳруза, (Моҳрӯза), Моҳнисо, Моҳсафар // Мосафар, Моҳчеҳра, Мо(х)шариф, Моҳчабин // Маҳчабин, Моҳвора, Моҳпора;

б) баъд аз ном: Давлатмоҳ, Зарифмо(х), Одинамо(х), Озодамо(х), Паримо(х), Парчамо(х), Рачамо(х) // Рачабмо(х), Садафмо(х), Субҳиятмоҳ, Сафармо(х), Тазкиратмоҳ, Танзирамоҳ, Тиломоҳ // Тиламоҳ (Тилломоҳ), Улфиятмоҳ, Холмо(х), Шарифмо(х), Ширинмо(х), Шакармо(х), Шамсиямоҳ, Покизамо(х).

Ба сифати номи алоҳида исми **Маҳтов** // **Моҳтоб**, ки ба маънои моҳ // маҳ меояд, маъмул мебошад. Моҳ рамзи рӯшноӣ, нур, покизагӣ ба шумор рафта, вобаста ба маънову мазмун марбут ба занҳо мебошад. Дар ин маврид Ҳофизи Шерозӣ чунин фармудааст:

Сад ҳазораш гардани чон зери тавқи ғабғаб аст,

Шаҳсавори ман, ки маҳ оинадори рӯйи ӯст.

Ё ин ки :

Офтоби фатхро ҳар дам тулӯе медиҳад,

Аз кулоҳи хусравӣ руҳсори моҳсимои ту [Ҳофизи Шерозӣ, 2001, 22, 240].

Чузъи **нисо** (ар. чамъи зан), хоси номи занона буда, дар номҳои мураккаб чузъи дуҷумро ташкил дода маъмултар, вале ба сифати номи алоҳида (Нисо) камтар ба мушоҳида мерасад:

Аҳлинисо, Аслинисо, Баҳринисо, Бахтинисо, Бибинисо, Гълнос // Гулнисо, Давлатнисо, Зълфинисо // Зулфинисо, Зеботаринисо, (Зеботариннисо) Зебинисо // Зебунисо // Зебиннисо, Меҳринисо, Моҳнисо, Норинисо, Нуринисо, Ойнисо // Айнисо, Қиматнисо, Савринисо, Сайнисо, Тоҷинисо, Ту(ӯ)тинисо, Умринисо, Нуринисо, Шаҳринисо.

Ин компонент, аксаран, ба калимаҳое ном сохтааст, ки хоси занҳоянд: аз қабилҳои бахт, гул, зулф, зебо, моҳ, савр. Ҳамчунин, дар номи Зеботариннисо аз сифат ва паснанд ном сохтааст.

Чузъи **ай** // **ой** (туркӣ-ӯзбекӣ моҳ//маҳ) дар антропонимия чузъи аввал ё охири номҳои мураккаби занонаро ташкил медиҳад. Чузъи “ай” яқин талаффузи қирғизист, ҳар ҷо, ки дар ӯзбекӣ “о” аст, дар қирғизӣ ба “а” табдил мешавад. Вале ин ҳолат танҳо дар аввали ном мушоҳида мешавад. Дар ҳиҷои охир бошад, намуди “ой” ҷойи худро мегирад.

а) пеш аз ном: Айбибӣ, Айбону, Айгъл // Айгул, Айхон, Айнисо, Айқиз, Айсара, Айчамол, Айҷаҳон, Айнихол;

б) баъд аз ном: Бахмалой, Бозорой, Кишварой, Рухсатой, Сангиной, Ҷанатой.

Дар маводи гирдоварда як номи мураккаби мардона – Айбек ба назар омад. Бешубҳа гуфтан мумкин аст, ки ин ном комилан ба номгузори қирғизон вобаста аст. Чунки дар номгузори тоҷикони ноҳия ягон номи мардона бо чузъи **моҳ** ба назар нарасид.

Чузъи мазкур камистеъмол буда, қисми аввал ё охири онро асосан калимаҳои тоҷикӣ ва иқтибосии арабӣ ташкил медиҳанд.

Чузъи **ойим** // **айим**. Ба воситаи чузъи мазкур номҳои мураккаби занона ба сифати ҳиссаи аввал ё охир таъсис ёфтаанд. Дар номгузори мардуми ноҳия камистеъмол мебошад:

Айимбибӣ, Айимқиз, Айимгул, Ойимхон, Гъллойим // Гулойим, Широйим.

Чузъи **почо** варианти кӯтоҳшудаи калимаи аслии тоҷикии “подшоҳ” (ҳокими мутлақи як кишвар) мебошад: почо < пошо < подшоҳ.

Тавассути ин компонент номҳои мураккаби занона ва мардона сохта шуда, ба ҳайси номи алоҳида (Почо) ҳам мавҷуд аст. Дар қисми аввал ё охири номҳо истифода мешавад:

Мардона: Почобек, Холпочо;

Занона: Почохон, Почомо(ҳ), Почобибӣ, Почогъл // Почогул, Гълпочо // Гулпочо, Давлатпочо, Моҳпочо, Сайпочо // Са(й)идпочо, Холпочо.

Чузъи **султон**. Ин компонент, асосан, ҳоси номҳои мардона мебошад. Зеро он ба мисли чузъи “**амир**” ба анъанаи сарварию подшоҳии мардон

марбут мебошад. Дар антропонимия ҳам номи алоҳида (Султон) ва ҳам чузъи аввал ё охиrho ташкил медиҳад. Гоҳо номҳои барои ҳар ду чинс муштарак вомехӯранд:

Мардона: а) чузъи аввал: Сълтон // Султонбек, Султонхуча (хӯча), Султоншо, Сълтонали // Султоналӣ, Сълтонмамад // Султонмамад // Султонмуҳаммад, Сълтонмирзо // Султонмирзо, Сълонмърод // Султонмурод, Сълтоназир // Султонназар, Сълтонхон // Султонхон;

б) чузъи охир: Бексълтон // Бексултон, Ёрсълтон // Ёрсултон, Норсълтон // Норсултон, Нурсълтон // Нурсултон, Шосълтон // Шосултон;

Занона: а) чузъи аввал: Султонвӣ // Султонбибӣ;

Чузъи **тӯра**. Ба воситаи ин компонент номи мардона сохта мешавад ва дар шакли номи алоҳида (Тӯра) ва ҳам ба сифати комоненти аввал ё охир истифода мешавад:

а) чузъи аввал: Тура // Тӯрабек, Турабой, Турахуча (хӯча), Турамирзо (Тӯрамирзо), Турамърод (Тӯрамурод), Тураназар (Тӯраназар), Тураназар (Тӯраниёз);

б) чузъи охир: Азизтура (Азизтӯра), Азимтура (Азимтӯра), Боботура (Боботӯра), Бойтура (Бойтӯра), Сайтура (Сайидтӯра).

Чузъи **хоҷа//хӯча** калимаи тоҷикӣ буда, маънои "соҳиб", "сардор"-ро ифода мекунад ва ба сифати лақаб нисбат ба шахси мухтарам ва олимақом қор фармуда мешавад. Дар антропонимия ҳам ба сифати номи алоҳида (Хоҷа //Хӯча) ва ҳам ба сифати қисми аввал ё дуоми номҳои мураккаби мардона истифода мешавад.

а) пеш аз ном: Хуча (Хӯча) Хучабек, Хучақъл // Хучакул, Хучабой, Хучаназар (Хӯчаназар), Хучаали (Хӯчаалӣ), Хучамърод (Хӯчамурод), Хучамат // Хучамамад // Хӯчамуҳаммад, Хучамир (Хӯчамир), Хучаҳмад (Хӯчааҳмад).

б) баъд аз ном: Алихуча (Алихӯча), Атохуча // Атохоҷа (Атохӯча), Бобохоҷа // Бобохуча, (Бобохӯча), Давлатхуча (Давлатхӯча), Зиёхуча (Зиёхӯча), Исохоҷа // Исохуча (Исохӯча), Маъдихуча (Маъдихӯча), Мирхӯча,

Назърхуча (Назтрхӯча). Саидхоча // Саидхуча, (Сайдхӯча), Ёмархуча // Умархуча (Умархӯча)

Ўзъи **хоча** // **хӯча** аксаран ба сурати **хуча** дар номҳои мардуми ноҳия мустаъмал мебошад.

Ўзъи **хон**. Ўзъи “хон” ба ақидаи О. Ғафуров дар охири номҳои занона хурдию навозишро ифода менамояд. Он аслан лақаби ҳокимони туркнажод буда, ба подшоҳон тааллуқ доштааст [Ғафуров, 1987, 144]. Аммо дар номҳои мардона ҳамчун исм (хон-шоҳ) ва маънои эҳтиром низ истифода шудааст. ӯзъи мазкур барои ҳар ду чинс муштарак буда, дар номҳои мураккаби занона бештар истифода шуда, ӯзъи охириро ташкил медиҳад:

Аслияхон, Асилхон, Дилбархон, Зиёдахон, Ёкутхан, Кароматхон, Қътбийахон // Қутбияхон, Қъмрихон // Қумрихон, Маҷолисахон, Нурхон, Ойимхон, Сановбархон // Санавбархон, Тухфахон, Хайрихон, Улмасхон (Ўлмасхон), Шамсихон.

Дар номҳои мардона танҳо пас аз ном истифода мешавад: Азимхон, Аъламхон, Раҳматхон, Раҳимхон, Саидхон, Ўмаҳон // Ўмаҳон // Ўмъаҳон.

Қисме аз номҳои мураккаби дорои ин компонент маҳсули эҷодии мардуми тоҷик мебошад. Ба монанди Аъламхон, Бибихон, Гулхон, Зиёдахон, Нисохон, Нурхон, Хайрихон.

Баъди солҳои 70-уми асри ХХ истифодаи ӯзъи мазкур дар номҳо кам гардид. Ин тағйирот бештар дар номҳои мардона назаррас мебошад. Дар номҳои занона, хусусан ӯзъҳои асосиашон арабӣ ё тоҷикӣ ба миқдори кам бошад ҳам, ӯйи “хон”-ро калимаи тоҷикии “бону” ишғол намуд [Аюбова, 2002].

Ўзъи **ғулом** аз забони арабӣ иқтибос шуда, дар антропонимия ҳамчун муродифи компонентҳои арабии **абд** ва туркии **қул** ба маънии “банда” ҳам ба сифати номи алоҳида (Ғулом) ва ҳам ӯзъи аввал ё охири номи мардона мустаъмал мебошад:

а) ӯзъи аввал: Ғъломали // Ғуломали, (Ғуломалӣ), Ғъломамад // Ғуломамад // Ғуломмуҳаммад, Ғъломнабӣ // Ғуломнаби (Ғуломнабӣ),

Ғълмназар // Ғулмназар, Ғълмназир // Ғулмназир, Ғълмирзо // Ғулмирзо, Ғълмокодир // Ғулмокодир, Ғълмҳасан // Ғулмҳасан, Ғълмҳъсен // Ғулмҳусен, Ғулмқъл // Ғулмқул, Ғулмшо, Ғулмхуҷа (Ғулмхӯҷа), Ғулмҷон;

б) **ҷузъи охир**: Мамадғълм // Маҳмадғуло (Муҳаммадғулм), Сафарғлом // Сафарғулм, Саиғълм // Саидғулм.

Ҷузъи шо(х) // шаҳ шакли кӯтоҳшудаи **подшоҳ** мебошад. Калимаи аслии тоҷикӣ буда, ҳам дар лексика ва ҳам дар антропонимия мақоми васеъ дорад. Он барои ҳар ду чинс муштарак буда, чун компонент пеш ва баъд аз номи мардона ва гоҳо пеш аз номи занона меояд:

Мардона: Шоазим, Шобой, Шовалӣ, Шомаҳмад, Шоймардон // Шоҳимардон, Шоҳзамон, Шаҳзод, Шоназар, Шомърод // Шомурод, Шо(х)руҳ, Шоҳтемур // Шотемир, Шоқаландар (ҷузъи аввал), Азимшо, Амиршо, Давлатшо, Диловаршо, Зиёратшо, Қаландаршо, Манзаршоҳ, Маҳмашо(х) Муборақшо, Мардоншо, Мирзошо, Назиршо, Саидшо, Ра(х)моншо, Қурбоншо, Ҳайдаршо (ҷузъи охир);

Занона: Шо(х)зода // Шаҳзода, Шобибӣ, Шо(х)зодоҳон // Шаҳ-зодоҳон, Шоҳноза // Шаҳноза, Шо(х)санам.

Ҷузъи **шоҳ** дар як номи мардонаи Мирзоумаршо(х) баъди ду реша истифода гардидааст.

Компонентҳои **эл**, **эш** чун ҷузъи аввали номҳои мураккаби мардона бештар дар номгузори қирғизон истифода мешавад:

Элназар, Элмирзо, Эъмърод // Элмурод, Эшназар, Эшмирзо, Эшмърот // Эшмурод, Эшпулод (Эшпӯлод), Элназар.

Ҷузъи **қиз**. Ин компонент дар номҳои мураккаби занона ҷузъи дуюмро ташкил медиҳад: Айқиз, Айимқиз, Бибиқиз, Ғълқиз // Гулқиз, Момоқиз, Назирқиз, Норқиз, Нурқиз, Холқиз, Тилоқиз (Тиллоқиз), Қърбонқиз // Қурбонқиз, Қарақиз.

Ҷузъи мазкур, ки камистеъмол мебошад, хоси номгузори қирғизон маҳсуб мешавад.

Чузъи қул // қъл дар номҳои мураккаби мардона пеш ё пас аз чузъи асосии ном меояд, яке аз хусусиятҳои хоси номгузори мардуми қирғизро инъикос мекунад:

а) пеш аз ном: Қъл // Қул/-бек, -бой, Қълмат // Қулмат // Қулмамад // Қулмахмад // Қулмуҳаммад, Қълмърод // Қулмурод;

б) баъд аз ном: Абдиқул, Алиқул, Авлиёқул, Азизқул, Алдақъл // Алдақул, Бекқъл // Бекқул, Бобоқъл // Бобоқул, Буриқъл // Бӯриқул, Вафоқул, Девонақъл // Девонақул, Ёриқъл // Ёриқул, Замонқъл // Замонқул, Имомқъл // Имомқул, Кенчақъл // Кенчақул, Мамадқъл // Муҳаммадқул, Менглиқъл // Менглиқул, Мъсълмонқъл // Мусулмонқул, Мирзоқл // Мирзоқул, Норқъл // Норқул, Са(й)идқъл // Са(й)идқул, Рузиқъл // Рузиқул, Ра(х)монқъл // Ра(х)монқул, Раҳимқъл // Раҳимқул, Турдиқул // Турдиқул, Тошқъл // Тошқул, Хъдойқъл // Худо йқул, Шо(х)қъл // Шо(х)қул, Эшқул // Эшқул, Ҳочиқъл // Ҳочиқул, Чурақъл // Чурақул (Чӯрақул).

Чузъи **чон** калимаи аслии тоҷикӣ буда, ифодагари рӯҳ, манбаи зиндагӣ дар ҷисми махлуқоти зинда аст. Он барои ҳар ду ҷинс муштарак буда, бештар дар номҳои мардона ба кор рафта, дар номҳои мураккаб чузъи аввалро ташкил медиҳад:

Мардона: Ҷонибек, Ҷонибой, Ҷониқул // Ҷониқул, Ҷонмирзо, Ҷонсълтон // Ҷонсултон, Ҷонмъҳаммад // Ҷонмуҳаммад (чузъи аввал),

Занона: Ҷонгъ // Ҷонгул

Исмҳои хоси пайғамбарон **Исо**, **Муҳаммад** ва ҳешовандону пайравони пайғамбар Муҳаммад (с) - **Алӣ** ҳамчун чузъи аввал ва дуҷумба ба таври васеъ дар номҳои мардона истифода мешаванд:

Алӣ: Али/ мардон, -бек, -бой, -ёр, -хуча // хӯча, -хон, Али + мардон, Али + акбар, Али + аскар, Али + мамад//Али + мат//Ал + мат//Али + муҳаммад, Али + мърод // Али + мурод, Али + назар, Али + шер, Али + дуст (Алидӯст), Али + хуча (Алихӯча), Али + ризо (чузъи аввал), Акбар + алӣ, Аскар + алӣ, Ашур + алӣ (Ашӯралӣ), Гадо + алӣ, Давлат + алӣ, Дуст + алӣ (Дӯсталиӣ), Эмом + алӣ // Имом + алӣ, Кенча + лӣ, Мир + алӣ, Мрод + алӣ // Мурод + алӣ,

Нур + алӣ, Раҳмон + алӣ, Сайд + алӣ//Саид + алӣ, Хуча + алӣ (Хӯчаалӣ), Ёмар + али // Умар + алӣ, Шер + алӣ, Эшон + алӣ, Ғълум + али // Ғулум + алӣ, Ҳомид + алӣ (чузъи охир).

Исо: Исо + мат // Исо + муҳаммад // Исо + маҳмад, Исо/-бек, -бой, хуча, -чон, Исо + ёр, Исо + мърод // Исо + мурод, Исом + ъдин // Исо + муддин (чузъи аввал), Мамад + исо//Маҳмад + исо//Муҳаммад + исо, (чузъи охир).

Муҳаммад//Маҳмад//Мамад: Маҳмад + асо (Муҳаммадасо), Маҳмад + (д)ору (Муҳаммадору) Маҳмад + алӣ // Мамад + алӣ (Муҳаммадалӣ), Маҳмад + ғълум // Маҳмад + ғулум // Мамад + ғулум, (Муҳаммадғулум), Маҳмад + амин // Мамад + амин (Муҳаммадамин), Маҳмад + рузӣ // Мамад + рузӣ(Муҳаммадрузӣ),Маҳмадкул // Маҳмадқъл // Мамадқъл (Муҳаммад +кул), Мамадзамон // Маҳмадзамон (Муҳаммад +замон), Маҳмадрасул // Мамадрасул // Мамарасул (Муҳаммад + расул), (чузъи аввал), Алимамад // Али + маҳмад (Али + муҳаммад), Бек + мамад // Бек + маҳмад (Бек + муҳаммад), Мирзо + мамад // Мирзо + маҳмад (Мирзо + муҳаммад), Нормаммад // Нормаҳмад (Нор + муҳаммад), Ниёзмат // Ниёзмамад // Ниёзмаҳмад (Ниёз + муҳаммад), Пирмамад // Пирмаҳмад (Пир + муҳаммад), Ғълмаҳмад // Гулмат (Гул + муҳаммад), Қълмамад // Қулмаҳмад // (Қул + муҳаммад), Ғълумаҳмад (Ғулум+ муҳаммад), Са(й)идмамад // Са(й)идмаҳмад (Сайид + муҳаммад) (чузъи охир).

Чузъҳои **мама**, **-мат** // **мад**, **ма-**, ки шаклҳои кӯтоҳшудаи номи Муҳаммад аст, дар натиҷаи гум кардани маъно ба қатори антроформантҳои шаклсоз дохил шудаанд. Аз вижагиҳои ихтисори чузъи **Муҳаммад** маълум мегардад, ки он ба як ҳодисаи забоние, ки дар илми забоншиносӣ (аз асрҳои XVII-XVIII) бо истилоҳи „сарфакорӣ“ (экономия) вобаста аст, дучор гардидааст ва тағйирёбии забон – ин созиш байни талаботи муошират ва кӯшиши инсоният барои кам сарф намудани қувва мебошад” [Мартине, 1960].

Чузъи **нор** дар антропонимия ҳам номи алоҳида (Нор) ва ҳам чузъи аввали номи мардонро ташкил медиҳад. Дар номҳои занона ба сифати чузъи аввал ва ё охир истифода мешавад:

Мардона: Норқъл // Норқул, Норбек, Норбой, Нормърод // Нормурод, Нормаммад, Норсълтон // Норсултон, Нормирзо;

Занона: Норбибӣ, Норгъл // Норгул, Норинисо, Норҷон, Норичон, Норқиз, Норсълтон // Норсултон, Норхон, Норихон, Норбегим, Гълнор(а), Гълитор, Бибитор, Сайнора.

Чузъи **хол**. чузъи мазкур дар номгузории мардона номи алоҳида (Хол) ва ҳисси аввали номи мураккабро ташкил медиҳад ва дар номҳои занона ба ҳайси чузъи аввал ё охир истифода мешавад. Чуъи “хол” дар ду маврид: аз хол доштан (Холбой- мардона, Холдора-занона) ва маҷозан назукӣ, нишона аз қасе ё қисе (Холмуҳаммад-мардона, Холгул -занона), ба қайд гирифта шудааст.

Мардона: Холбой, Холбек, Холмирзо, Холмурод, Холназар, Холмамад // Холмаҳмад // Холмат (Холмуҳаммад), Холназар;

Занона: Холгъл // Холгул, Холбибӣ, Холнисо, Холқиз, Холтоҷӣ, Холоним, Холпачо, Холвинисо, Холмоҳ, Холдона, Холдора, (чузъи аввал), Хъшхол // Хушхол, Зархол, (чузъи охир).

Ин компонент дар номи занонаи Холвинисо пеш аз ду компонент (вӣ // бибӣ, нисо) истифода шудааст.

Чузъи **хол** пеш аз ҳама ба хол доштани соҳиби ном ишора менамояд. Вале он метавонад мисли аксари компонентҳо ҳамоҳангии номро низ таъмин кунад, яъне агар фарзанди аввалӣ дар номи ҳеш чузъи мазкурро дошта бошад, волидон ба фарзандони минбаъда низ бидуни холдорӣ барои ҳамоҳанг шудани ном ин компонентро илова менамоянд.

Чузъи **бобо**. Ин компонент дар антропонимия ҳам номи алоҳида (Бобо) ва ҳам чузъи аввал ё баъзан охири номҳои мураккаби мардонро ташкил медиҳад:

а) чузъи аввал: Бобоалӣ, Бобовалӣ, Бобобек, Бобоёр, Бобокалон, Бобомърод // Бобомурод, Бобохоҷа // Бобохуҷа (Бобохӯҷа), Бобошариф, Бобочон;

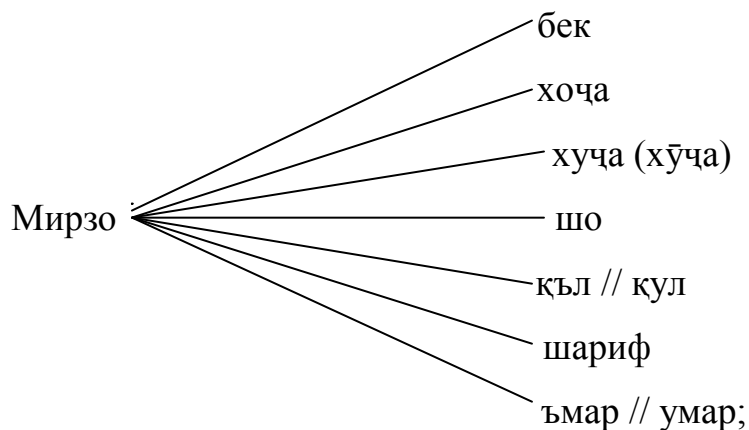
б) чузъи охир: Ёрбобо, Мирбобо, Нурбобо, Холбобо, Элбобо, Алибобо, Эшонбобо.

Аз мисолҳои боло бармеояд, ки чузъи **бобо** унвонро низ ифода мекунад. Назар ба маълумоти О. Ғафуров “ин ё он унвон метавонад дар таркиби номи шахс, ки бо мақом ва ҷаъолияти дар ҷамъият доштааш ҳеҷ умумияте надорад, истифода шавад. Ин номувофиқӣ чунин маънидод мешавад, ки навздро метавонистанд бо ному унвони шахси муътабар номгузорӣ кунанд” [Ғафуров, 1987, 39].

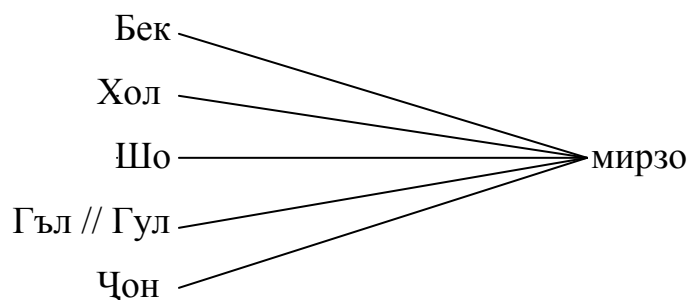
Аммо чузъи **бобо** дар антропонимияи ноҳия ба мазмуни ҷавқуззикр (ифода кардани унвон) далотат намекунад. Масалан, дар маводи гирдовардаи мо танҳо як ном ба қайд гирифта шудааст, ки номи расмияш Амон – номи бобои навзод буда, аммо кӯдакро Бобо гуфта мурочиат менамоянд, ки ин анъана дар антропонимияи баъзе минтақаҳо роиҷ аст. Вале ин ном, асосан, бо мақсади пос доштани (аз байн нарафтани, ҳамеша дар ёд будани) номи бобаяш (Амон) гузошта шудааст.

Чузъи **мирзо** ҳамчун номи алоҳида (Мирзо) истифода мешавад ва дар номҳои мураккаби мардона чузъи аввал ё охириро низ ташкил медиҳад:

а) чузъи аввал:

б) чузъи охир:

Чузъи **сайид** (ар. бузург, пешво, лақаби Муҳаммад (с)) ҳам ба сифати чузъи аввалу охири номҳои мардона ва гоҳо чузъи аввали номҳои занона истифода мешавад.

Номҳои дорои ин компонент дар ибтидо ба сайидҳо - авлоди Муҳаммад пайғамбар тааллуқ дошта, дар таркиби ном вазифаи баёниро иҷро мекард. Чун дар мамлакатҳои мусулмонӣ истифодаи ном бо унвон шарт буду талаффузи он дар алоҳидагӣ душвор, ин ду ном ба ҳам пайваст гардида, номи мураккабро ташкил медиҳанд [Резник, 1962, 47-58].

Дар антропонимияи муосир чузъи **сайид** чун чузъи Муҳаммад дорои вариантҳои гуногун (Саид // Сайд // Сай) мебошад ва чун компонентҳои унвонии **мирзо, хӯча // хоча, имом, бобо, мир, шох, султон, пир, бек, бой, хон** ба тағйирот дучор шуда, тобишҳои нав пайдо менамояд.

Номҳои мардона: Са(й)идалӣ // Сайдалӣ, Сайашраф // Сайдашраф (Сайидашраф), Сайаброр // Сайдаброр (Сайидаброр), Саидвалӣ // Сайвалӣ, (Сайидвалӣ), Саймъҳдин // Саидмъҳдин (Сайидмуҳиддин), Сайнуръдин // Сайнуридин (Са(й)иднуридин), Сайдчаъфар // Сайчаъфар (Сайидчаъфар), Са(й)ид // -бек, -бой, -хуча (хӯча), -шо; -қъл // қул, -чон (чузъи аввал), Бобосайид, Давлатсайид, Мирсайид, Маҳмадсайид // Мамасайид (Муҳаммадсайид), Мирзосайид, Эмомсайид // Имомсайид (чузъи охир);

Номҳои занона: Сайдабону, Сайдавӣ // Сайидабибӣ // Сайбибӣ, Сайдагъл // Сайдагул, Сайдпочо // Сайпочо (Сайидпочо), Сайнисо // Сайднисо (Сайиднисо).

Бояд гуфт, ки дар номҳои болозикр чузъи **сайид** дар охири номҳои мардона, аксаран, дар шакли асосӣ (сайид) истифода гардидааст. Шояд сабаб

дар он бошад, ки дар охири номҳо талаффузи чузъи мазкур осонтар аст ва ин дар лаҳҷаи ноҳия инъикос ёфтааст.

Компонентҳои **азиз** (ар. муҳтарам, муқаддас), **ашӯр** (ар. ошуро - рӯзи 10-уми моҳи муҳаррам), **бахт** (тоҷ. толеъ, насиб), **бердӣ** (турк. айн. бидод), **давлат** (ар. кишвар, дорой, мулк), **дил** (форс. яке аз узвҳои дохилии тан), **дур(р)** (ар. марворид), **дӯст** (тоҷ. рафиқ, ёр), **ёр** (тоҷ. дӯст, рафиқ), **имом** (ар. пешво), **меҳр** (тоҷ. офтоб, муҳаббат), **мурод** (ар. мақсад, орзу), **назар** (ар. нигоҳ, мақсуд), **ниёз** (ар. хоҳиш, хочат), **нур** (ар. равшанӣ, зиё), **раҷаб** (ар. моҳи 7-уми соли қамарии ҳиҷрӣ), **рам** (тоҷ. мутеъ, омехта), **рахим** (ар. бораҳм, дилсӯз, сифати Худо), **ризо** (ар. розигӣ, қаноатмандӣ), **рӯзӣ** // **рӯза** (тоҷ. вақт, ҳангом), **тош** (турк. санг), **тағо(й)** (турк. термини хешутаборӣ - бародар ё додари модар), **турдӣ** (турк. айн. истод), **турсун** (турк. айн. бигзор истад), **тӯхта** (турк. айн. ист), **файз** (ар. баракат), **хуш** (тоҷ. беҳ, нек, дилкаш), **Худо(й)** (тоҷ. холик, яздон), **шер** (тоҷ. номи ҳайвони дарранда), **шодӣ** (тоҷ. хурсандӣ, хушнудӣ) низ дорои семантикаи муайян буда, дар таркиби номҳои мураккаб муносибатҳои гуногунро ифода менамоянд.

Таркиби морфологии антропонимҳое, ки бо чузъҳои номсози мазкур ташаккул ёфтаанд, гуногун мебошад. Аксари ин компонентҳо дар аввал ва охири номҳои ашхос истифода гардидаанд:

Мардона: а) чузъи аввал:

ашӯр- Ашуралӣ (Ашӯралӣ), Ашурмърод (Ашӯрмурод), Ашурмат, Ашур (Ашӯр) Ашурбек, Ашурбой, Ашурқъл // Ашурқул, - Ашурхуча (хӯча). Чузъи мазкур аз қолаби исм + исм ном сохтааст;

азиз- Азизмърод // Азизмурод, Азизбек, Азизбой, Азизқъл // Азизқул, Азизшо(х). Компоненти **азиз** дар ду маврид: аз сифату исм номи ашхос сохтааст ;

бахт- Бахтёр // Бахтиёр, Бахтовар;

берди- Бердимърод // Бердимурод, Бердалӣ // Бердиалӣ;

Бердибек, Бердибой, Бердиқъл // Бердиқул;

беҳ-: Беҳзод, Беҳбуд, Беҳдод, Беҳруз (Беҳрӯз);

давлат-: Давлатёр, Давлатназар, Давлатбек, Давлатбой, Давлатқъл // Давлатқул, Давлатчон;

дил-: Дилшод, Дилмърод // Дилмурод, Диловар, Дилдор;

дўст-: Дусталӣ (Дўсталӣ), Дустмирзо (Дўстмирзо), Дустмахмад (Дўстмухаммад);

ёр-: Ёрбек, Ёрбой, Ёрқъл // Ёрқул, Ёралӣ, Ёрмаҳмад // Ёрмамад (Ёрмухаммад);

имом-: Эмомназар // Имомназар, Эмомрасул // Имомрасул, Эмомхайдар // Имомхайдар;

меҳр-: Меҳрбек, Меҳрхон, Меҳрдо, Меҳрло;

мурод: Мърод // Мурод, Муродбек, Муродбой, Муродхуча (хўча), Муродчон, Мъродалӣ // Муродалӣ;

нек-: Некбахт, Некзод, Неккадам, Некруз (Некрўз);

назар-: Назармамад // Назармахмад (Назармухаммад), Назарбек, Назарбой, Назаралӣ, Назарчон, Назаршо(х);

ниёз-: Ниёзалӣ, Ниёзмамад // Ниёзмаҳмад (Ниёзмухаммад), Ниёзмърод // Ниёзмурод, Ниёзбек, Ниёзбой, Ниёзхон;

нур-: Нурмамад // Нурмахмад (Нурмухаммад), Нурназар, Нурсълтон // Нурсултон, Нуршод, Нурбек, Нурбой, Нуралӣ, Нурхон;

оллоҳ- // алла // ала-: Алаёр, Алдаёр, Оллоёр, Облоқул // Аллақул, Алабой (Аллабой), Аланазар, (Алланазар), Аламурод (Алламурод);

панч-: Панчшанбе;

рачаб-: Рачабалӣ, Рачабвалӣ, Рачабмирзо, Рачаббой, Рачаббек, Рачабқъл // Рачабқул;

раҳим-: Раҳимназар, Раҳимбек, Раҳимбой, Раҳимқъл// Раҳимқул, Раҳимчон, Раҳимхон, Раҳимшо(х);

ризо-: Ризоалӣ, Ризомат // Ризомамад // Ризомахмад // (Ризомухаммад), Ризохон, Ризобек, Ризобой, Ризоқъл // Ризоқул;

рўзӣ-: Рузимърод // Рузимурод (Рўзимурод), Рузи (Рўзи) Рузибой, Рузиқъл // Рузиқул;

санг(ин)-: Сангалӣ, Сангин, Сангинбой, Сангинхон, Сангинмърод // Сангинмурод;

соҳиб-: Соҳибназар, Соҳибкамол, Соҳибдават, Соҳиб, Соҳиббек, Соҳиббой, Соҳибқъл // Соҳибқул, Соҳибхон;

тош-// таш-: Тошмирзо, Тошпулод (Тошпӯлод), Тоштемир // Таштемир (Таштемур) Тоштурдӣ, Тошбек, Тошбой, Тошқъл// Тошқул, Тошхуча (хӯча) // Тошхоча;

турсун-: Турсунмамад, Турсунпӯлод, Турсун/-бек, -бой, -қъл//қул, - хуча (хӯча)//хоча;

тӯхта-// тохто-: Тухтамърод // Тухтамурод (Тӯхтамурод), Тухтасин // Тохтосун, (Тухта) Тӯхта, Тӯхтабек, Тӯхтабой;

файз(и)-: Файзаҳмад, Файзраҳмон, Файзибек, Файзибой, Файзиқъл// Файзиқул;

хуш-: Хъшвахт // Хушвахт (Хушвакт), Хъшбахт // Хушбахт, Хъшдил // Хушдил, Хъшмат // Хъшмамад // Хушмахмад // (Хушмуҳаммад), Хъшмирзо // Хушмирзо, Хъшқадам // Хушқадам, Хъшҳол // Хушҳол;

Худо(й)-: Хъдобахш // Худобахш, Хъдойбердӣ // Худойбердӣ, Хъдойдод // Худойдод, Хъдойор // Худоёр, Хъдойқъл // Худойқул, Хъдойназар // Худойназар;

шер-: Шермат // Шермамад // Шермахмад // (Шермуҳаммад), Шербек, Шербой, Шералӣ, Шерхон;

шодӣ-: Шодимаҳмад, Шодимърод // Шодимурод, Шодибек, Шодибой, - Шодихон.

б) чузъи охир:

-азиз: Мамадазиз // Маҳмадазиз (Муҳаммадазиз), Миразиз, Мирзоазиз;

-бахт: Хъшбахт // Хушбахт, Некбахт;

-бахш: Хъдобахш // Худобахш;

-бердӣ: Хъдойбердӣ // Худ йбердӣ, Эгамбердӣ;

-дават: Мирзодават, Шодават;

-дил: Шердил, Хъшдил // Хушдил, Некдил;

-**дод**: Бехдод, Субхидод, Сахидод, Хъдойдод // Худойдод, Мехрдод;
-**дор**: Вафодор;
-**ёр**: Бобоёр, Давлатёр, Махмадёр, Хъдоёр // Худоёр, Хучаёр (Хўчаёр);
-**зод**: Бехзод, Некзод, Шахзод;
-**имом**: Сайдэмом // Сайдмом (Сайидимом);
-**каш**: Хаскаш, Хоркаш;
-**мурод** (-мърод, // мурод): Азизмурод, Бердимурод, Боймурод, Гълмурод // Гулмурод, Дилмърод // Дилмурод, Рузимурод (Рўзимурод), Орзумърод, (Хурсандмурод), Элмърод // Элмурод;
-**назар**: Аланазар, Абдъназар // Абдуназар, Бобоназар, Гълназар // Гулназар Соҳибназар, Ёрназар, Мамадназар // Мамадназар (Муҳаммадназар), Нурназар, Давлатназар, Эшназар;
-**ниёз**: Бекниёз, Бобониёз, Давлатниёз, Махмадниёз // Мамадниёз (Муҳаммадниёз), Сафарниёз, Тошниёз, Шерниёз, Шониёз;
-**рахим**: Абдърахим // Аврахим // Абдурахим, Боборахим, Махмадрахим (Муҳмадрахим), Мирзорахим;
-**рачаб**: Махамарачаб // Мамарачаб // Махамадрачаб (Муҳаммадрачаб), Сайрачаб;
-**ризо**: Алиризо, Махмадризо // Мамадризо (Муҳмадризо), Сайризо // Сайдризо;
-**ром**: Шахром;
-**рўз(ӣ)** (-рузӣ): Махмадрузӣ // Мамадрузӣ // Мамарузӣ (Муҳмадрузӣ), Некруз (Некрўз), Бехруз (Бехрўз);
-**турдӣ**: Тоштурдӣ;
-**файз** // фаёз: Мирзофаёз, Мирфайз;
- **Худо(ӣ)**: Додихъдо // Додихудо, Додхъдо // Додхудо ;
-**шер**: Алишер, Ардашер;
-**шод(ӣ)**: Дилшод, Нуршод.

Дар номҳои фавқуззикр чузъи **азиз** (дар аввал) ва чузъи **мурод** (дар охир) сермахсул мебошанд. Гуфтан мумкин аст, ки дар ин маврид ба мазмун ва маъноӣ чузъҳои (компонентҳо) мазкур таваҷҷуҳ бештар равона гардидаст.

Чузъҳои мазкур дар номҳои занона бештар бо компонентҳои сермахсул истифода мешаванд:

Занона: а) чузъи аввал:

азиз(а)-: Азизгъл // Азизгул, Азизвӣ // Азизбибӣ, Азизбегим, Азизбону, Азизабегим, Азизабону, Азизахон;

бахт(и)-: Бахтинисо, Азизагъл // Азизагул, Азизахон;

давлат-: Давлатмоҳ, Давлатнисо, Давлатпачо;

дил-: Дилдор(а), Дилбар, Дилкаш, Дилрабо, Дилором, Дилноз(а);

дур-: Дурдона, Дурчамол;

меҳр(и)-: Меҳринигор, Меҳрубон, Меҳрибону, Меҳринисо, Меҳрихон, Меҳрангез, Меҳрафзо, Меҳригъл // Меҳригул, Меҳримоҳ, Меҳрафзун;

моҳ // маҳ-: Маҳчабин // Моҳчабин, Моҳру(Моҳрӯ), Моҳпарӣ, Моҳпора, Моҳбону, Тиломоҳ // Тиламоҳ (Тилломоҳ);

назар-: Назаргул // Назаргул, Назармо;

ноз(и)-: Нозгъл, Нозигъл // Нозгул, Нозихон;

нор(и)-: Норчамол, Норинисо;

нур(и)-: Нурхон, Нурчамол, Нурчаҳон, Нуринисо, Нуригъл // Нуригул, Нурияхон;

раҳим(а)-: Раҳимахон, Раҳимабону;

рачаб-: Рачаббибӣ // Рачабвӣ, Рачабмо(х), Рачабгъл// Рачабгул;

рӯза-: Рузи(Рӯзӣ), Рузигъл // Рузигул;

соҳиб-: Соҳибчамол;

тош-: Тошгъл // Тошгул, Тошчамол;

турди-: Турдихон, Турдигъл // Турдигул, Турдихон,;

турсун-: Турсуной, Турсунгъл // Турсунгул, Турсунхон;

тӯхта-: Тухта (Тӯхта), Тухтагъл // Тухтагул;

файз(и)-: Файзигъл // Файзигул, Файзинисо, Файзимо(х);

хуш-: Хъшхол // Хушхол, Хъшчамол // Хушчамол, Хъшхиром // Хушхиром, Хъшрафтор // Хушрафтор:

шоди-: Шодигъл // Шодигул;

б) чузъи охир:

-ангез: Нурангез, Мехрангез, Фарангез // Фарангиз;

-афзо: Гълафзо // Гулафзо, Мехрафзо, Нурафзо, Рухафзо (Рӯхафзо);

-афшон: Гълафшон // Гулафшон, Зарафшон;

-бахш: Мехрбахш, Фарахбахш;

-ёр(а): Алиёр, Дунаёр (Донаёр), Элёра;

-навоз: Гълнавоз // Гулнавоз, Дилнавоз, Мехрнавоз, Мохнавоз, Рухнавоз (Рӯхнавоз);

-ноз(а): Гълноз // Гулноз(а), Дилноз(а), Мехрноз, Мохноз(а), Ойноз(а), Сарвиноз, Фарахноз, Элноз(а), Шахноз(а);

-нор(а): Гълнор // Гулнор(а), Сайнор(а), Гълинор // Гулинор:

-нур(а): Мохнура, Сайнура;

-оро: Дилоро, Хусноро;

-офарид: Гърдофарид // Гурдофарид, Мехрофарид;

-шод(а): Гълшод // Гулшод(а), Дилшод(а), Нуршод(а).

Дар ташаккул ва таркибёбии номҳои мураккаби тобеъ, ки муносибатҳои гуногуни чуъҳо мушоҳида мешавад, аз ҳиссаҳои нутқ, асосан, исм, сифат, шумора ва феъл иштирок менамоянд.

1. Номҳои мураккабе, ки ҳар ду чуъи онҳоро исм ташкил намудааст: Алиёр, Бобоёр, Гълбу // Гулбу (Гулбӯй), Гълрӯхсор // Гълрухсор, Давлатёр, Дилмӯрод // Дилмурод, Ёрбек, Мирзоалӣ, Нурназар, Ойибӣ, Пирназар, Равзанбек, Нормаҳмад // Нормуҳа(м)мад, Соҳибчамол, Фарахноз, Бахтёр // Бахтиёр, Сълтоншо // Султоншо(х), Шосълтон // Шосултон, Сълтонхон // Султонхон, Сълтонпачо // Султонпачо, Почохон.

Номҳои низ мавҷуд аст, ки аз таркибҳои чуфти синонимӣ ба вучуд омада, дар номгузориҳои мардуми ноҳия антропонимҳои мардоноро дар бар мегиранд: Султоншо(х) ~ Шосултон, Султонпачо.

Сабабҳои пайдоиши ин қабил калимаҳо, ба андешаи Ш. Рустамов сабаби аввал таркибиҳои чуфт ба шумор равад (Рустамов, 1978), дуюм, аз байн рафтани барои соҳибзабонон номафҳум мондани маъноӣ яке аз ҷузъҳои таркибии онҳо мебошад, ки дар забон аксар ба калимаҳои рехта табдил меёбанд ва ба қавле "нигоҳдорандаи лексикаи қадимӣ" [Аюбова, 2002, 131].

2. Номҳои мураккабе, ки аз исми сифат таркиб ёфтаанд: Азизгъл // Азизгул Бехруз (Бехрӯз), Акбаралӣ, Бобоқалон, Дилшод, Некзод, Не(к)қадам, Некруз (Некрӯз), Хъшвахт // Хушвахт, Хъшбахт // Хушбахт, Нуршод, Шабнам.

3. Номҳои мураккабе, ки ҷузъи таркибии онҳо аз исми шумора ташаккул ёфтаанд: Алтмишгъл // Алтмишгул, Садбарг, Ҳазоравӣ.

4. Номҳои мураккабе, ки аз исми феъл сохта шудаанд: Бахтовар, Вафодор, Гълафшон // Гулафшон, Гълафшон // Гулрез, Гълафзо // Гулафзо, Гърдофарид // Гурдофарид, Дилафруз (Дилафрӯз), Дилбар, Дилкаш, Дилнавоз, Зарафшон, Меҳрафзо, Руҳафзо (Рӯҳафзо), Фараҳбахш, Хъдобахш // Худо бахш, Хаскаш, Хоркаш, Нушофарин (Нӯшофарин).

5. Номҳои мураккабе, ки таркиби онҳо аз сифат ва феъл иборат мебошад ва онҳо, асосан, номҳои мардонро ташкил намудаанд: Бехдод, Бехзод, Некзод, Сахидод.

6. Номҳои мураккабе, ки яке аз ҳиссаҳои калимаро исми сифатҳои сохта ташкил додаанд:

а) исми сохта + исм: Нурияшон < Нурия+шон, Сангчагул < Санг-ча + гъл//гул, Солеҳамоҳ < Солеҳа + моҳ, Ҳалимашон < ҳалима + хон, Шамсиямоҳ < Шамсия+моҳ;

б) исм + исми сохта: Дилшода < Дил + шода, Гълрафтор // Гулрафтор < Гул + рафтор, Гълрӯшон // Гулрушон < гул + рӯшон;

в) сифати сохта + исм: Зардакшо < Зардак + шо, Маҳвашшон < Маҳваш + хон, Нозъкой // Нозукой < Нозук + ой, Сангинмӯрод // Сангинмурод < Сангин + мурод, Сангинамоҳ < Сангина + моҳ;

г) сифат + исми сохта: Хъшрафтор // Хушрафтор < Хуш + рафтор.

Аксари ин номҳо исму сифатҳои антропонимишуда мебошанд:

Исмҳои мураккаб: Бобокалон, Бобомърод // Бобомурод, Гълрухон // Гулрухон, Дилбар, Дилдор, Шабнам, Шохзода, Садбарг, Сангчагъл // Сангчагул.

Сифатҳои мураккаб: Азимурод (Азиммурод), Азимшер, Бехруз (Бехрӯз), Бехдод, Бахтовар, Бахтиёр, Вафодор, Дилафруз (Дилафрӯз), Дилкаш, Дилшод, Мехрангез, Мохрӯхсор // Мохрухсор, Мохру// Мохрӯй, Мохчехра, Некбахш, Некзод, Дилрабо, Некқадам, Некруз (Некрӯз), Рухафзо (Рӯҳафзо), Рухбахш (Рӯҳбахш), Фарахафзо, Хъшбахт // Хушбахт, Хъшвахт // Хушвахт (Хушвакт), Хъшҳол // Хушҳол, Соҳибчамол, Нушофарин (Нӯшофарин), Гърдофарид // Гурдофарид.

Маълум аст, ки дар забони адабии ҳозираи тоҷик ҳамчун калима бе ҳеҷ тағйирот мавриди истифода қарор гирифтани таркибу ибораҳо ба назар мерасанд. Азбаски таркибу ибораҳо ҳамчун воҳиди луғавии забон истифода мешаванд, ба ҳиссаи мустақили нутқ мансубият пайдо мекунанд. Чунончи, Конибодом, Даштичум, мардикор, Шахрисабз, Шахритус, Шахринав ва ғ. воҳиди синтаксисӣ буда, ба исм гузаштаанд. Тарзи калимасозии лексикӣ-синтаксисӣ ба антропонимия низ хос мебошад. Он, асосан, бо роҳи ба калимаи мураккаб табдил ёфтани ибораҳои изофии антропонимӣ бо бандаки изофии "и", ки задаи ягонаро дар бар мегиранд, сохта мешавад:

Мардона: Бахтиёр, Бегичон ~ Қонибек, Ёрибек, Додихудо, Имомиазам // Имомиаъзам, Мардихъдо // Мардихудо, Лътфиқъл // Лутфиқул, Рuzимурод (Рӯзимурод), Шоймардон // Шохимардон, Олисонӣ // Олисонӣ;

Занона: Аҳлинисо, Аслигъл // Аслигул, Баргигъл // Баргигул, Боғигъл // Боғигул, Бахтинисо, Гъллизор // Гулизор, Зебинисо // Зебунисо, Мехринигор, Моҳинав, Моҳитобон, Рuzигъл (Рӯзигул), Савринисо, Точинисо, Умринисо, Файзигъл // Файзигул, Хайринисо, Шамсинисо, Хъснигъл // Хуснигул, Мавчигъл // Мавчигул.

Як гурӯҳи номҳои ашхос дар қолаби факки изофат сохта шуда бошанд, гурӯҳи дигар аз ибораҳои изофӣ ба вучуд омадаанд. Дар мисолҳои зерин номҳои ашхос бо факки изофат сохта шудаанд:

Мардона: Бобомӯрод // Бобомурод < бобои Мурод,

Гълмӯрод // Гълмурод // Гулмурод < гули мурод

Дусталӣ (Дӯсталӣ) < дӯсти Алӣ

Дустмаҳмад (Дӯстмуҳаммад) < дӯсти Муҳаммад

Ризомаҳмад // Ризомуҳам(м)ад < ризои Муҳаммад

Соҳибкамол < соҳиби камол

Назаралӣ < назари Алӣ

Гълмнабӣ // Гуломнабӣ < гуломи Набӣ (яъне Муҳаммад)

Занона: Гълнор // Гулнор < гули нор

Соҳибчамол < соҳиби чамол

Гълбаҳор // Гулбаҳор < гули баҳор

Гълчаҳон // Гулчаҳон < гули чаҳон

Нурчаҳон < нури чаҳон

Номҳои мураккабе, ки чузъҳояшон мақоми устувор доранд, аз воҳидҳои таркибӣ ва ибораҳои озод сохта шуда, бевосита эҷоди мардуми тоҷик мебошанд. Ин гуна номҳои ашхос, аксаран, дар номгузорӣ ва лаҳҷаи сокинони (асосан, тоҷикон) минтақаи ҷануби ҷумҳурӣ (вилояти Хатлон) мушоҳида мешаванд, ки антропонимияи ноҳияи мавриди назар аз он истисно нест. Мисолҳо: Гълбаноз // Гулбаноз, Гълбадас // Гулбадаст, Гълсимо // Гулсимо, Гълосо // Гулосо, Гъллойим // Гулойим, Гулрафтор // Гълрафтор, Гълқаъда // Гулқаъда, Гъларус // Гуларус // Гуларӯс, Гълбону // Гулбону, Гълмира // Гулмира, Баҳргъл // Баҳргул.

Маълум аст, ки дар забони адабии ҳозираи тоҷик калимасозии исмиҳои мураккаби сечузъа, ба мисли шашмақомхон, сартарошхона, мардиклрбача ва ғ. кам нестанд. Аммо антропонимҳое, ки се чузъро дар бар гирифтаанд, дар номгузории ноҳияи Лахш хеле кам ба назар мерасанд. Ин гурӯҳи номҳо, асосан, тавассути ба номҳои мураккабе, ки аз ду чузъ иборатанд, ба вучуд

омадаанд. Намҳои мазкур аз ҷузъҳои (компонентҳо) сермаҳсули **моҳ**, **хон** ва **шоҳ** сохта шуда, номҳои мардона ва занонаро ташкил намудаанд. Чунончи:

Занона: Шоҳзодабону < Шоҳ+зода+бону, Шоҳзодамоҳ < Шоҳ+зода + моҳ, Шоҳзодахон < Шоҳ+зода + хон;

Мардона: Мирзомъҳидиншоҳ // Мирзомуҳид(д)иншоҳ < Мирзо + муҳиддин + шоҳ, Мирзоумаршоҳ < Мирзо + умар + шоҳ, Саймъҳидиншоҳ // Саймуҳи(д)иншоҳ < Сайид + муҳиддин + шоҳ, Сайнуридиншо(х) // Сайнуръдиншоҳ < Сайид + нуриддин + шоҳ.

Ноғуфта намонад, ки дар ин гуна номҳо, ба мисли калимасозии сечузъаи забони адабии ҳозираи тоҷик, яке аз ҷузъҳо (асосан дуюм) сода ва дигаре мураккаб мебошад.

Аз тафсилоти боби мазкур бармеояд, ки номҳои ашхоси ноҳияи мавриди таҳқиқ аз лиҳози сохтори калимасозӣ якранг набуда, дар асоси қоидаҳои роиҷи калимасозии забони тоҷикӣ, ки ба шаффофияти сохтори онҳо диққати махсус дода шуд, сурат гирифтаанд.

Дар баробари ин, таҳлили овозӣ ва таркибҳои луғавию сарфии антропонимҳои мураккаби ноҳия дар доираи лаҳҷаи Лахш (собик Ҷиргатол) дар қиёс бо ибораҳо, баъзе ҳиссаҳои нутқ ва ҷузъҳо (компонентҳо) нишон медиҳанд, ки теъдоди бештари чунин антропонимҳо, асосан, аз ибораҳои изофӣ ва ғайриизофии исмӣ ташаккул ёфта, аксарият бо қонуниятҳои шеваи ҷанубӣ мутобиқ гардидаанд. Аз ҷониби дигар, ҳодисаи ихтисоршавии овозҳо (редуксия) мавҷуд аст, ки тибқи он овозҳои садодоре (садонок), ки зададоранд, ихтисор шуда, ба овозҳои садодори беада табдил ёфтаанд.

ХУЛОСА

Антропонимия, ки номҳои ашхосро фаро мегирад, ба тамоми самтҳои ҳаёт ва ғолияти инсонҳо алоқаманд мебошад. Дар ҳама паҳлуҳои зиндагӣ одамон чун муносибтарин тарзи азҳамфарқкунӣ аз номҳо истифода менамояд. Аз ҷиҳати дигар, антропонимҳо як баҳши асосии забон мебошанд, ки баро ташаккули таркиби луғавии забон ва, махсусан, исмҳои хос мусоидат мекунанд. Бинобар ин, таҳлил ва тадқиқи антропонимҳо нишон медиҳад, ки онҳо ҷузъи ғазоли лексика буда, ҳама гуна дигаргуниҳои ҷамеаро инъикос мекунанд.

Умуман, аз таҳлилу тадқиқи антропонимҳои ноҳияи Лахш мо хулосаҳои зеро ба даст овардем:

1. Антропонимҳои ноҳияи Лахш, ки бори нахуст мавриди тадқиқи илмӣ қарор гирифтаанд, ҷараёнҳои гуногуни ҷамеаро аз сар гузаронида, шароити сиёсӣ, иҷтимоиву фарҳангӣ, донишу тафаккур, ҷаҳонбинии фалсафӣ, динӣ, маънавӣ-ахлоқӣ ва меҳру эътиқоди ба ниёгон доштаи мардумро таҷассум сохтаанд.

2. Чун қабатҳои лексикии антропонимҳои ноҳияи мавриди назар якранг нестанд, аз ин лиҳоз таркиби луғавии онҳоро ду гурӯҳи номҳои ашхос: аслии тоҷикӣ ва иқтибосӣ, амсоли арабӣ, туркӣ, русӣ, ҳиндӣ ва юнонӣ ташкил медиҳанд, ки бо гузашти айём бо таъсири қонуниятҳои хоси забони тоҷикӣ, гӯйиши маҳал ва рӯйдодҳои таърихиву иҷтимоӣ то андозае тағйир ёфта, ба қатори номҳои худӣ, ки баҳше аз онҳо хоси номгузориҳои мардуми ноҳия мебошанд, дохил шудаанд.

3. Номҳои ашхос чун қисмати забон се марҳилаи рушду инкишофи хешро сипарӣ намудаанд: давраи бостон (қадим), миёна ва нав.

А) Ба антропонимияи давраи қадим номҳое дохил мешаванд, ки ба давраи аҳди бостон марбут буда, бо антропонимияи дар ёдгориҳои ин давр мавҷуда бевосита мувофиқат мекунанд ва аксарияти онҳо ҳамчун номҳои фахрӣ дар ноҳия роиҷ мебошанд.

Б) Антропонимияи давраи миёна аз ҷиҳати маъноӣ ва сохти фонетикӣ грамматикӣ ба забони форсии нав наздик мебошад ва дар таркиби он каму беш ворид шудани номҳои бегона мушоҳида мешавад.

В) Номҳои давраи навро аз сабаби ба лексикаи зиндаи тоҷикӣ наздикӣ доштани он ба осонӣ фаҳмидан мумкин аст, зеро таркиби луғавии онҳо бо рӯйдодҳои сиёсӣ фарҳангӣ ва иқтисодӣ, бо таъсири дини ислом ва забонҳои хориҷӣ ғайр гардида, тағйир ёфтаанд.

4. Таснифу таҳлили 2452 антропонимҳои ноҳия аз нигоҳи баромади забонӣ собит намуд, ки мардуми ноҳия аз шеваю лаҳҷаҳои маҳаллӣ, забонҳои гуногун то кадом ҳад воқиф будаанд ба ҷӣ сатҳ аз дастовардҳои шева ва ё ин ё он забон қор гирифтаанд.

5. Урфу одат ва расму оини тоҷикон ва қирғизони ноҳия дар маҷмӯъ омезиш ёфтаанд. Аммо хусусиятҳои этнолингвистӣ ё лингвистии антропонимҳои қирғизӣ ба таври зарурат на он қадар бо ҳам мутобиқ мебошанд. Вижагиҳои этникии тоҷикону қирғизони ноҳия дар антропонимҳо зуҳур ёфтаанд.

6. Омӯзишу таҳқиқи ҳамаҷонибаи сотсиоллингвистика – лингвистикаи гендерӣ, ки дар рисола мавқеи муҳимро ишғол менамояд, ҳамчун падидаи тозаҷод дар мисоли антропонимҳои ноҳия бори нахуст аст, ки рӯйи қор омада, барои ҷанбаҳои забоншиносии иҷтимоӣ мусоидат намуда, хосиятҳои гуногун ва миқдории худро ифода намудаанд.

7. Аз маводи ҷамъшуда ва мушоҳидаҳо равшан гардид, ки аз сабаби шароити дузабонӣ: тоҷикӣ ва қирғизӣ дар антропонимияи ноҳия қонуниятҳои гуфторӣ каму беш таъсир расондаанд. Тағйирот бештар аз нигоҳи овозӣ ба назар расида, дар нутқи шифоҳӣ зоҳир мешаванд, аммо дар нутқи хаттӣ аксарияти номҳои тоҷикону қирғизон ба меъёри ягонаи забони адабии худ мувофиқ мебошанд.

8. Таҳлилу баррасии антропонимҳои ноҳияи мавриди таҳқиқ аз ҷиҳати сохти грамматикӣ, ки ба сохти морфологияи лексикаи апеллативӣ мувофиқ

мебошанд, ба таври возеҳ нишон дод, ки онҳо ба антропонимҳои сода, сохта ва мураккаб чудо мешаванд.

9. Дар ташаккули инкишофи раванди антропонимӣ на танҳо рӯйдодҳои чамъиятиву таърихӣ, балки аҳли ҷомеа низ иштирокчии ғаъол мебошад. Мутаассифона, оид ба навоариҳои фарҳангиву забонӣ суҳан ронда, аксар вақт масъалаҳои антропонимия, баҳусус, масоили гендериро, ки дар забоншиносӣ ҳамчун бозтоби тозаҷод зухур кардааст, ба гӯшаи фаромӯшӣ гузошта шудааст.

10. Дар даҳсолаи охир бо таъсири рӯйдодҳои сиёсиву иқтисодӣ ва фарҳангии ҷомеа таркиби луғавии антропонимияи тоҷик аз ҳисоби номҳои аз нав эҳёшудаи бостонӣ ва номҳои иқтибосӣ боз ҳам ғанӣ гаштааст.

11. Вақтҳои охир каму беш тавассути оинаи нилгун барномаҳое намоиш дода истодаанд, ки ба мавзӯҳои маъно ва шакли дурусти ном ва номгузорӣ бахшида шуда, дар баробари дигар маводи марбути антропонимия маълумотҳои заруриро дар бар мегиранд. Умедворем, ки ин бахши забон ва анъанайи ниёгон торафт инкишофу такомул ёфта, таваҷҷуҳи мардумро бештар ҷалб менамояд.

АДАБИЁТ

1. Абаев В. И. Осетины - остаток скифов-иранцев. // В кн.: Осетинский язык и фольклор. / В. И. Абаев -Т.И. -М.-Л.: АН СССР, 1949. -601 с.
2. Абаев В. И. Из истории слов. // Жур.: Вопросы языкознания. / В. И. Абаев. -М., АН СССР, 1958, N2. - 160 с.
3. Абаев В.И. К этимологии древнеперсидских имён. // В кн.: Этимология. / В. И. Абаев.-М., Наука, 1967. -399 с.
4. Абаев В. И. Из иранской ономастики. // В кн.: История иранского государства и культуры. К 2500-летию иранского государства./ В. И. Абаев. - М., Наука, 1971. -350 с.
5. Абаев В. И. Историко - этимологический словарь осетинского языка. / В. И. Абаев. -Т.И. -М.-Л., 1958. -655 с.; т.II, Л.: Наука, 1973.-448 с.; т.III, Л.: Наука, 1978. -358 с.
6. Абаев В. И. Сложные слова - хранители древней лексики. // Жур.: Вопросы языкознания./ В. И. Абаев -М.: Наука, 1984, N 4. -С.75-85.
7. Абдуллоева М.Н. Грамматические категории имён существительных в русском и таджикском языках. // Известия АН Тадж. ССР, серия востоковедение, история, филология. / М. Н. Абдуллоева. -Душанбе, 1991, N 1. -С. 65-70.
8. Абдулло Ф.Номнома. / Ф. Абдулло. -Душанбе, Ирфон, 1972. - 70 с.
9. Абдулло Ф. (Ардамехр). Фарҳанги кӯчаки номҳои тоҷикӣ. // Маҷ.: Адаб. / Ф. Абдулло. -Душанбе, 1991, N1(7), N8-12; 1992, N1-3. -С.59-62.
10. Абдусаторов М. Диёри Ошноӣ ва Рӯшноӣ. (Бахшида ба 75-солагии ноҳияи Циргатол). / М. Абдусаторов.-Душанбе, АВА, 2006.- 324 с.
11. Абышкаев А. Каратегинские киргизы в конце XIX –начале XX вв./ А. Абышкаев - Фрунзе, 1965, сах. 15-16.
12. Авеста. Избранные гимны. –Душанбе: Адиб, 1990. -176 с.
13. Алимӣ Ҷ. Таҳлили линвистикии микротопонимияи ҳавзаи Сурхоб (н. Ховалинг ва Совети вил. Хатлон). / Ҷ. Алимӣ. - Душанбе, 1993.- 145 с.

14. Алимӣ Қ. Ташаккул ва таҳаввули топонимияи минтақаи Кӯлоб./ Қ. Алимӣ. - Душанбе, 1995. 196 с.
15. Амонова Ф. Р. Именное аффиксальное словообразование в современном персидском и таджикском языках. / Ф. Р. Амонова. –Душанбе, 1982. - 55 с.
16. Амонова Ф. Мухимтарин масоил ва самтҳои тадқиқоти гендерӣ дар забоншиносии тоҷик // Гендер: Забон ва адабиёти тоҷик.- Будапешт./ Ф. Амонова. - Душанбе, 2001.- С. 61-64.
17. Андреев М.С. Орнамент таджиков и киргизов Памира./ М. Андреев.– Ташкент, 1928, сах. 63.
18. Андреев М.С. Таджики долины Хуф (Верховья Аму-Дарьи). -Вып. I. / М. Андреев. –Сталинабад, АН Тадж. ССР, 1953. –251 с.
19. Андреев М. С. Прозвища жителей различных селений в Матче (Верховья р. Зеравшана). // М. Андреев.- Доклады АН СССР, серия "В". - 1924. -С.173 -176.
20. Антропонимика. -М.: Наука, 1970. -360 с.
21. Арандаренко Г. А. Дарваз и Каратегин (Этнографической очерк)//, Военный сборник. / Г. А. Арандаренко Т.,1883, сах.154
22. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. /О. С. Ахманова.– М., СЭ, 1966. -607 с.
23. Аюбова М. Антропонимияи тоҷикони навоҳии Шаҳритузуи Қубодиён. (номҳои ашхос). / М. Аюбова. –Душанбе, 2002. -160 с.
24. Байзоев А. Масоили гендерӣ дар забон ва адабиёти тоҷик. / А. Байзоев.- Душанбе, 2008.- 125 с.
25. Балъамӣ Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммад. Таърихи Табарӣ (силсилаи осори илмӣ дар 2 ҷилд). -Х. I-II. / А. М. Балъамӣ. –Техрон, 1380/2001. - 1632 с.
26. Бартолд В. В. Кыргызы. Исторической очерк. (сочинения). / В. Бартолд. - Москва, 1963, Т.1.часть 1. сах. 65.

27. Бахнян К.В. Исследование антропонимии социолингвистическим методом. // В сб.: Проблемы внутренней и внешней лингвистики. /К.В. Бахнян -М.: Наука, 1978. -191с.
28. Белениский А.М. Древнее изобразительное искусство и "Шахнаме". // XXV МКВ. Доклады делегации СССР./ А. М. Белениский -М.: Изд. Вост. лит., 1960. -668с.
29. Белгородский Н.А. Социальный элемент в персидских именах, прозвищах, титулах и фамилиях. // Записки Института востоковедения АН СССР. / Н. А. Белгородский. –Т.І. –Л.: АН СССР, 1932. –321с.
30. Бердиева Т. Назарияи иктибос (калимоти арабӣ дар забони тоҷикӣ). / Т. Бердиева. –Душанбе: ДДТ, 1991. -128 с.
31. Берунӣ Абурайҳон. Осор-ул-боқия. / А. Берунӣ -Душанбе: Ирфон,1990. –432с.
32. Берунӣ А. Китоб-ут-тафҳим./А. Берунӣ- Душанбе: Дониш, 1973.-146 с.
33. Бобомуродов Ш., Мухторов З. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ. / Ш. Бобомуродов. –Душанбе, 1983. -428 с.
34. Гадоев Н. Баъзе хусусиятҳои воҳидҳои фразеологӣ дар лаҳҷаи ҷанубии Кӯлоб. / Н. Гадоев. – Душанбе, 2017. – 232 с.
35. Гадоев Н. Лексикаи лаҳҷаи Тағнов. / Н. Гадоев. – Душанбе: Ирфон, 2012. -209 с.
36. Гафуров А.Г. Способы и виды наречения детей у таджиков. //В кн.: Индийская и иранская филология. / А. Гафуров. -М.: Наука, 1964. -296 с.
37. Гафуров О. Лично-собственные имена в таджикском языке. / О. Гафуров.- Душанбе, 1964. -265 с.
38. Гафуров А.Г. Лично-собственные имена в таджикском языке. //А. Гафуров.- АКД. -Душанбе, 1964. -14 с.
39. Гафуров А.Г. Рассказы об именах./ А. Гафуров. –Душанбе: Ирфон, 1968. -140с.
40. Гафуров О. Разказы об именах. / О. Гафуров.–Душанбе, 1968.

41. Гафуров А.Г. Лев и Кипарис. О восточных именах. / А. Гафуров. –М: Наука, 1971. -240 с.
42. Гафуров А. Г. Аристотель аллаха. Из истории антропонимии народов Средней Азии. /А. Гафуров.- Жур.: Наука и жизнь, 1971, №8. -С.60-64.
43. Гафуров О. Лев и Кипирис. / О. Гафуров.- М.,1971.-240 с.
44. Гафуров А.Г. О сложносоставных антропонимах в таджикском языке // В сб: Ономастика Средней Азии. / А. Гафуров.- Москва, 1978. -226 с.
45. Гафуров О. О сложносоставных антропонимах в таджикском языке// Ономастика Средней Азии. / О. Гафуров.-М.,1978. С-165 -167.
46. Гафуров А. Г. Имена и их истории. /А. Гафуров.- Жур.: Памир. -1979, №6. -С.89-91.
47. Гафуров А. Г. Имя и история: об именах арабов, персов, таджиков и тюрков. / А. Гафуров. Словарь. –М.: Наука, 1987. -220 с.
48. Горбачевский А.А. Таджикские собственные имена в русском тексте. // В кн.: Русский язык. Теория и методика преподавания. /А. Горбачевский. - Душанбе, 1978. -С.95-103.
49. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷилби 1. Фонетика ва морфология. / Ҷ. Каримов, А. Маниёзов ва ғ.-Душанбе:Дониш,1985.-356 с.
50. Гранде Б.М. Собственные имена лиц. // В кн.: Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. / Б. Гранде. -М.: Изд. Вост. лит., 1963. -594с.
51. Грантовский Э.А. Ранняя история иранских племен Передней Азии. / Э. Грантовский.-М.: Наука, 1970. -395 с.
52. Григорев В.В. Русская политика в отношении Средней Азии. Исторический очерк. // Сборник государственных знаний. / В. Григорьев. - Т.1, СПб, 1974.
53. Гафуров Б. Ф. Тоҷикон. -Китоби I. / О. Гафуров. –Душанбе: Ирфон, 1983. -704 с.
54. Гафуров Б. Ф. Тоҷикон. -Китоби II. /О. Гафуров. –Душанбе: Ирфон, 1985. -416 с.

55. Гафуров О.Ғ. Шарҳи исму лақабҳо. / О. Гафуров. – Душанбе: Ирфон, 1981. -160с.
56. Гафуров О.Ғ. Тафсири мухтасари номҳои чуғрофӣ. / О. Гафуров. – Душанбе: Маориф, 1983.
57. Гафуров О. Ғ. Маъноӣ ҳазору як ном. /О. Гафуров. –Душанбе: Маориф, 1987. -176 с.
58. Ғиёсиддин Муҳаммад. Ғиёс-ул-луғот. -Ҷ. I. / М.Ғиёсиддин.–Душанбе: Адиб, 1987. - 480с.
59. Ғиёсиддин Муҳаммад. Ғиёс-ул-луғот. -Ҷ. II. / М.Ғиёсиддин. –Душанбе: Адиб, 1988. -416 с.
60. Данилова Л.В. Актуальные проблемы среднеазиатской ономастики (Бухара, 10-12 декабря 1974 г). // Л. Данилова.- Советская тюркология, 1975, №1. -С.112-115.
61. Девонакулов А. Асрори номҳои кишвар. / А. Девонакулов. -Душанбе: Ирфон, 1989. -224 с.
62. Дор Р. Ооган Памирдеги кыргыздар жана Каратегин кыргыздары: Тарыхый –этнографиялык баян. / Р. Дор.- Бишкек, 1993, сах. 56.
63. Жирмунский В.М. Введение в изучении эпоса "Манас".// В сб.: Киргизский героический эпос "Манас"./ В.Жирмунский -М.: Изд. АН СССР, 1961. - 378 с.
64. Жирмунский В.М. Проблемы социальной дифференциации языков. //В сб.: Язык и общество. / В. Жирмунский . –М.: Наука, 1968.
65. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология. Қисми 1. / Б. Ниёзмухаммадов, С. Ҷ. Арзуманов, Ҳ. Раупов ва ғ. –Душанбе: Ирфон, 1973. -452 с.
66. Имя нарицательное и собственное. –М.: Наука, 1978. -207 с.
67. Иржи Бечка. Дар бораи навишти тоҷикии исмиҳои хос. // Б. Иржи.- Маориф ва маданият, 1966, 23 август.
68. Исаева З.Г. Осетинская антропонимия. Личные имена. / З. Исаева – Орджоникидзе: ИР, 1986. -107 с.

69. Историческая ономастика. –М.: Наука, 1977. -308 с.
70. Исмоилов Ш. Таҳлили лингвистии топонимҳо. / Ш. Исмоилов. - Душанбе, 1994.-70с.
71. История киргизии.- Фрунзе, 1968, сах. 298.
72. Камолиддинов Б. Сунан аз баҳри дигарон гӯянд (Нуқсонҳои забони аҳли матбуоти тоҷик). / Б. Камолиддинов. - Душанбе, Интерньюс Тоҷикистон, 2001.- 171 с.
73. Карамшоев Д.К. Памирские имена. // В кн.: Ономастика. Типология. Стратиграфия. / Д. Карамшоев. –М.: Наука, 1988. -264 с.
74. Каримов М. Жер жылдызы Жергетал. / Ж. Каримов.– Бишкек, 1991, сах.34
75. Кармышева Б.Х. Некоторые данные к этногенезу населения южных и западных районов Узбекистана. // Б. Кармышева. КСИЭ. -Вып. XXVII. -М. - Л.: АН СССР, 1957. -108 с.
76. Кармышева Б.Х. Очерк этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. / Б. Кармышева. -М.: Наука, 1976. -323 с.
77. Кисляков Н. А. Очерки по истории Каратегина./ Н. Кисляков. - Сталинабад-Ленинград, 1941, сах.102
78. Козырева Т.З. Осетинская антропонимия древнего и средневекового периода. // В кн.: Ономастики Кавказа. / Т. Козырева. -Махачкала, 1976. - 330с.
79. Кузмина А.Н. Современная персидская антропонимия. Личные имена. // ДК. / А. Кузмина. –М., 1985, 61:86 -10/88 -4.
80. Куприянов Ф.М. Влияние социальных условий на выбор имен детям в национально-смещанных семьях. // В кн.: Ономастика Поволжья. / Ф. Куприянов. -Саранск: МГУ, 1976. -354с.
81. Қосимова М. Н. Таърихи забони адабии тоҷикӣ (асрҳои IX-X): Китоби дарсӣ. / М. Қосимова. –Душанбе, 2012. -568с.
82. Қосимӣ М., Мирбобоев А. Фарҳанги номҳои тоҷикӣ. / М. Қосимӣ. – Душанбе, 2000. –617с.

83. Қосимов О. Х. Лексика и словообразование в “Шахнаме” Абдулкаси́ма Фирдоуси / О. Касимова. - Душанбе: Дониш, 2016.- 348 с.
84. Лившиц В. А. Иранские языки народов Средней Азии. // В кн.: Народы Средней Азии и Казахстана. -Т.І. -М.: Изд. АН СССР, 1962. -768 с.
85. Лингвистический энциклопедический словарь. / В. Лившиц. –М.: СЭ, 1990. -683 с.
86. Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. Проблемы антропонимики. –М.: Наука, 1970. -344 с.
87. Логашова Ж. Б. Современный именник иранцев. // В кн.: Ономастика Востока. / Ж. Логашова. -М.: Наука, 1980. -286 с.
88. Луғати мунтахаби калимаҳои хоси шева. Мураттибон: / Қўраев Ғ., Маҳмудов М., Қурбонов С. - Душанбе, “Эр-граф”, 2017.- 128 с.
89. Маҳмудов М., Қўраев Ғ. Луғати шеваҳои забони тоҷикӣ (лаҳҷаҳои чанубӣ). Ҷилди 1 (А - О). / М. Маҳмудов. –Душанбе: Дониш, 1987.–288 с.
90. Маҳмудов М., Қўраев Ғ. Луғати диалектологӣ ва таркиби луғавии шеваҳо. /М. Маҳмудов.-Маориф ва маданият, 1969, 25 ноябр.
91. Маҳмудов М. Лаҳҷаҳои тоҷикони райони Китоб. / М. Маҳмудов.– Душанбе: Дониш, 1978.–280.
92. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. / Ж. Марузо.-М., 1960. - 436 с.
93. Маҳмадҷонов О. О. Бозтоби гендер дар топонимияи Тоҷикистон //Маводи конф. Байналмилалии «Гендер забон ва адабиёт».- / О. Маҳмадҷонов.-Будапешт- Душанбе, 2001 .- С.78-81.
94. Маҳмадҷонов О. Гендер дар антропонимияи тоҷик//Журнал фонда народонаселение ООН в РТ./ О. Маҳмадҷонов.- Душанбе, 2001.-С. 115
95. Маҳмадҷонов О. Таҳлили гендерии антропонимияи баъзе манотиқи Тоҷикистон / Гендер и общество ежемес.науч.-аналит.жур. Института открытого общ. Фонда Сороса в РТ./ О. Маҳмадҷонов.- Душанбе, 2004.-С. 10-21.

96. Маҳмадҷонов О.О. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик. / О. Маҳмадҷонов.-Душанбе: Деваштич, 2007.-84с.
97. Мачидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷилди 1. Луғатшиносӣ. / Ҳ. Мачидов.-Душанбе: Деваштич, 2007.- 242 с.
98. Мачидов Ҳ. Калимаҳои иқтибосии арабӣ дар забони тоҷикӣ. / Ҳ. Мачидов.-Маҷ.: Маърифат, 1999, N7-8. -С.2-6.
99. Мачидов Ҳ. Омӯзиш ва вариантҳои калима. / Ҳ. Мачидов.- Маҷ.: Маърифат, 1997, N7-8. -С.2-5.
100. Маъсумӣ Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик. / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод: НДТ, 1959. -249 с.
101. Маъсумӣ Н. Ҷаҳонбинӣ ва маҳорат. / Н. Маъсумӣ. –Душанбе: Ирфон, 1966, -268 с.
102. Мирбобоев А. Муқаддимаи филологияи эронӣ. /А. Мирбобоев - Душанбе, 2015.-342 с.
103. Мирзоев С. Лексикаи забони яғнобӣ (рисолаи илмӣ). / С. Мирзоев. – Душанбе, 1998. – 127 с.
104. Мирзоев Ғ. Нейтрализатсияи суффикси -ӣ (-гӣ) дар забони тоҷикӣ. / Ғ. Мирзоев.-Маҷ.: Мактаби советӣ, 1981, N8. -С.16-18.
105. Мурватов Ҷ. Шеваи тоҷикони атрофи Андҷон./ Ҷ. Мурватов . - Душанбе: Дониш, 1974.- 187 с.
106. Мурватов Ҷ. Маълумоти мухтасар дар бораи шеваи тоҷикони Файзобод // Маҷмӯаи илмӣ. / Ҷ. Мурватов .-Душанбе: Ирфон, 1967.-С.107-126.
107. Мухторов З. Таърихи забони тоҷикӣ. / З. Мухторов.- Душанбе: Хумо, 2003.- 152 с.
108. Муҳаммадиев М. Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ./ М. Муҳаммадиев. –Душанбе: Маориф, 1993. -272 с.
109. Налбандян Г. Армянские личные имена иранского происхождения (культурно-историческое, этимологическое исследование)//АДД. / Г. Налбандян.-Тбилиси, 1971. -53 с.

110. Наршахӣ Абӯбакр Муҳаммад бинни Чаъфар. Таърихи Бухоро. / А. Наршахӣ.– Душанбе: Дониш, 1979. -118 с.
111. Неменова Р. Л. Кулябские говоры таджикского языка. /Р. Неменова.- Сталинабад: Изв. АН Тадж. ССР, 1956. - 191 с.
112. Неменова Р. Л., Ҷӯраев Ф. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ (Фонетика, лексика). Ҷилди 1. / Р. Неменова.–Душанбе: Дониш, 1980.–331 с.
113. Никонов В. А. Имя и общество. / В. Никонов.-М.: Наука, 1974.-278 с.
114. Никонов В. А. Среднеазиатские материалы для словаря личных имён. // В сб.: Ономастика Средней Азии. / В. Никонов.- М.: Наука, 1978. -226с.
115. Никонов В. А. Форма среднеазиатских фамилий. // В сб.: Ономастики Средней Азии. -Вып.2. / И. Никонов.– Фрунзе: Илим, 1980. -309 с.
116. Ниёзӣ Ш. Н. Словообразование имен существительных в современном таджикском литературном языке. // АКД. / Ш. Ниёзӣ.–Сталинабад, 1950. -24 с.
117. Норматов М., Зикриёев Ф. Забоншиносии умумӣ.(Васоити таълимӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олии). / М. Норматов.–Душанбе: Матбуот, 2006. –259 с.
118. Ономастика. - М.: Наука, 1969.- 261 с.
119. Ономастика Востока. -М.: Наука, 1980. -286 с.
120. Ономастика и грамматика. -М.: Наука, 1981. -273 с.
121. Ономастика и норма. -М.: Наука, 1976. -252 с.
122. Ономастика Кавказа. -Махачкала, 1976. -330 с.
123. Ономастика Кавказа.-Орджоникидзе: СОГУ, 1980. 191 с.
124. Ономастика Поволжья. Материалы 1-ой конференции по ономастике. - Ульяновск, 1969. -284 с.
125. Ономастика Поволжья. Материалы 2-ой Поволжской конференции по ономастике. -Горький, 1971. -373 с.
126. Ономастика Поволжья. Материалы 3-ей конференции по ономастике Поволжья. -Уфа, 1973. -431 с.
127. Ономастика Поволжья. –Саранск: МГУ, 1986. -149 с.

128. Ономастика Средней Азии.-М.: Наука, 1978. -226 с.
129. Ономастика Средней Азии. –Фрунзе: Илим, 1980. -309с.
130. Ономастика.Типология.Стратиграфия.-М.: Наука, 1988. -264с.
131. Оранский И.М. Иранские языки. / И. Оранский. -М.: Изд. Вост. лит., 1963. -204 с.
132. Оранский И.М. Фольклор и язык гиссарских парья (Средняя Азия). Введение, тексты, словарь. / И. Оранский. -М.: Наука, 1977. -448 с.
133. Оранский И.М. Иранские языки в историческом освещении. / И. Оранский.-М.: Наука, 1979. -238с.
134. Оранский И.М. Введение в иранскую филологию. / И. Оранский.-М.: Наука, 1988. -392 с.
135. Основы иранского языкознания. Древнеиранские языки. -М.: Наука, 1981. -388 с.
136. Основы иранского языкознания. Новоиранские языки. -М.: Наука, 1982.-571с.
137. Офаридаев Н. Лингвистический анализ микротопонимии Ванджа и Дарваза. // АКД. / Н. Офаридаев. –Душанбе, 1984. –20с.
138. Очерки по истории изучения иранских языков. -М.: Изд. АН СССР, 1962. -148с.
139. Птицин Г.В. К вопросу о географии "Шахнаме". / Г. Птицин.- ТОВЭ. - Т. 4. -Л., 1947. С.293-311.
140. Радлов В.В. Этнографический обзор турецких племен Сибири и Монголии. / В. Радлов.- Иркутск, 1992, сах. 36
141. Расторгуева В.С. Опыт сравнительного изучения таджикских говоров. / В. Расторгуева. -М.: Наука, 1964.-188с.
142. Расторгуева В.С., Бакаев Ч.Х., Исаев М.И., Керимова А.А., Пирейко Л.А. Типы двуязычия иранских народов советского союза. / В. Расторгуева. - М., 1964.
143. Расторгуева В.С. Среднеперсидский язык. / В. Расторгуева. -М.: Наука, 1966. -160с.

144. Рахимов Р.Р. Две заметки по антропонимии Зеравшанской долины (Тезка Аристотеля; Термины родства и личные имена). // В сб.: Ономастика Средней Азии. / Р. Рахимов. -М.: Наука, 1978. -226 с.
145. Раҳмон, Э. Забони миллат - ҳастии миллат. Китоби якум. / Э. Раҳмон.– Душанбе: “Эр- граф”, 2016.- 516 с.
146. Рахимов Ш. Навишти тоҷикии исмҳои хоси хориҷӣ./Ш. Раҳимов Маориф ва маданият, 1969, 4 сентябр.
147. Раҳмонов Б. Хусусиятҳои гуфавӣ-грамматикии феъл (дар асоси маводи “Таърихи Бухоро”). / Б. Раҳмонов. –Душанбе : Донишварон, 2017,-188 с.
148. Раупов Х. "Фарҳанги Чаҳонгирӣ" ҳамчун сарчашмаи лексикографияи тоҷику форс. / Х. Раупов. -Душанбе: Дониш, 1973. -181 с.
149. Резник Д. Правописании, склонении и транслитерации таджикских личных имен и фамилий в русском языке. // Филологический сборник. Уч. зап. ПИ.–Т.31, вып.14. / Д. Резник. –Душанбе, 1962. –С.47- 58.
150. Ризвонов А., Аблучалилов Низом. Диёри қуллаҳо. / А. Ризвонов.- Душанбе, 1991, сах. 134.
151. Розенфелд А.З. Говоры Каратегина. / А. Розенфелд.-Сталинабад, 1960. - 107 с.
152. Рубинчик Ю.А. Типы семантических изменений арабских заимствований в персидском языке. // В кн.: Иранское языкознание. История, этимология, типология (к 75-летию проф. В.И. Абаева). / Ю. Рубинчик. -М.: Наука, 1976. -224.
153. Русско-таджикский словарь. -М.: РЯ, 1985. –1280 с.
154. Рустамов Ш. Р. Робия ё ки Робиа? / Ш. Рустамов. Маориф ва маданият, 1969, 27 сентябр.
155. Рустамов Ш. Р. Калимасозии факки изофат. // Маҷ.: Мактаби советӣ. / Ш. Рустамов.-Душанбе, 1971, №12.
156. Рустамов Ш. Р. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик. / Ш. Рустамов.–Душанбе: Дониш, 1978. -78 с.

157. Рустамов Ш. Р. Исм (категорияи грамматикӣ, калимасозӣ ва мавқеи исм дар системаи ҳиссаҳои нутқ). / Ш. Рустамов.-Душанбе: Дониш, 1981. - 22 с.
158. Саймиддинов Д. Вожашиноси забони форсии миёна./ Д. Саймиддинов. -Душанбе, 2001.
159. Самарқандӣ Я. Ш. Фарҳанги номвожаҳои форсии тоҷикӣ. / Я. Самарқандӣ. -Душанбе, “Эр-граф” 2010.- 392 с.
160. Соколова В.С. Очерки по фонетике иранских языков. / В. Соколова.-М.-Л., 1953. -150 с.
161. Соколов С.Н. Авестийский язык. / В. Соколова.-Л., 1964. -414 с.
162. Справочник личных имен народов РСФСР.-М.: РЯ, 1979. -576с.
163. Сузанович В.Б. Личные имена в национально- смещанных семьях. // В сб.: Ономастика Средней Азии. / В. Сузанович.-М.: Наука, 1978. -226 с.
164. Суперанская А.В. Структура имени собственного (фонология и морфология). / А. Суперанская.-М.: Наука, 1960. -207 с. Суперанская А.В. Заимствование слов и практическая транскрипция. / А. Суперанская.-М., 1962.
165. Суперанская А. В. Как вас зовут? Где вы живете? / А. Суперанская. -М., 1964. - 95 с.
166. Суперанская А. В. Личные имена в официальном и неофициальном употреблении. // В кн.: Антропонимика. / А. Суперанская.-М.: Наука, 1970. – 360 с.
167. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. / А. Суперанская.-М.: Наука, 1973. -366 с.
168. Суперанская А. В. Имя и эпоха (к постановке проблемы). // В кн.: Историческая ономастика. / А. Суперанская. -М., 1977. -308 с.
169. Суперанская А.В. Имя через века и страны. / А. Суперанская. -М.: Наука, 1990. -192 с.
170. Сухарева О. А. Мать и ребенок у таджиков. //В сб. Иран, -Т.Ш. / О. Сухарева.-Л.: Изд. АН СССР, 1929. -246 с.

171. Толстой Н. Еще раз о семантике имени собственного./В кн.: Актуальные проблемы лексикологии. Тезисы докладов и сообщений всесоюзной научной конференции./ Н. Толстой. -Минск: БГУ, 1970. -229 с.
172. Тӯраев Б. Таҳқиқи лексикӣ-семантикӣ ва калимасозии микропонимияи водии Яғноб. / Б. Тӯраев.–Душанбе, 2010. -223 с.
173. Умарова Г. Освещение гендерных проблем «Оила» Телевидение Таджикистана: автореф. ... дис... канд. фил. наук. : 10.01. 10. / Умарова Гавҳар.-Душанбе, 2012.-21с.
174. Унсурмаолии Кайковус. Қобуснома. / К. Унсурмаолӣ.–Душанбе: Маориф, 1979. –192 с.
175. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1-2. / С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Ҳ. Султон. Душанбе: ПЗА ба номи Рӯдакӣ, 2010.-1095 с.
176. Фарҳанги ғӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ. Мураттибон: / М. Маҳмудов, Ғ. Ҷӯраев, Б. Бердиев. – Душанбе, 2012.- 946 с.
177. Фарҳанги номҳои миллии тоҷикӣ (ибораат аз ду ҷилд).-Душанбе: “Истеъдод”, 2016
178. Фирдавсӣ Абулқосим. Шоҳнома (ибораат аз 9 ҷилд). / А. Фирдавсӣ.– Душанбе: Адиб, ҷ.І, 1980, 480 с.; ҷ. II, 1987, 320 с.; ҷ. III, 1988, 528 с.; ҷ. IV, 1989, 496 с.; ҷ. V, 1989, 496 с.; ҷ. VI, 1989, 552 с; ҷ. VII, 1989, 565 с.; ҷ. VIII, 1990, 616 с.; ҷ. IX, 1991, 495 с.
179. Хайдаров Ш. Антропонимия таджиков северо-западной части Ферганской долины (на материале Аштского района). // АКД. / Ш. Хайдаров. -Душанбе, 1991. -16 с.
180. Хрестоматия по истории Древнего Востока. -Ч.І. -М.: Высш. школа, 1980. -328 с.; ч.ІІ, 256 с.
181. Хромов А. Л. Согдийские слова в говорах таджикского языка. // Жур.: Известия АН Тадж. ССР, отд. ОН. / А. Хромов.-Душанбе, 1965, N 3 (4). -С.44-47.

182. Хромов А. Л. Историко-лингвистическое исследование Ягнаба и Верхнего Зеравшана. // АДД. / А. Хромов. -Душанбе:ТГУ, 1970. -45 с.
183. Хромов А. Л. О структурных особенностях иранской топонимии Мавераннахра в период IX-XIII вв. // В сб.: Восточная филология. -Вып. 3. / А. Хромов.-Душанбе: ТГУ, 1974. -98 с.
184. Хромов А.Л. Топонимия русского происхождения на территории Таджикистана. // В кн.: Перспективы развития славянской ономастики. / А. Хромов. -М.: Наука, 1980. -396 с.
185. Хоркашев С. Бо пасванди –й (-гӣ) сохтани исмҳои маънӣ // Маҷмӯаи илмӣ методӣ (Силсилаи маводи филологӣ доир ба назария ва таълими забони тоҷикӣ). / С. Хоркашев. –Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2009 с. 3-9
186. Хоркашев С. Калимасозии исм бо пасвандҳо (аз рӯйи маводи шеваи чануби шарқии забони тоҷикӣ). / С. Хоркашев. – Душанбе, 2010.- 150 с.
187. Хоркашев С. Ташаккули таркиби луғавӣ ва калимасозӣ. / С. Хоркашев. - Душанбе, 2014.-106 с.
188. Хоркашев С. Баррасии лингвистии гурӯҳҳои мавзӯии таркиби луғати лаҳҷа./ С. Хоркашев.-Душанбе: Маориф, 2014.-234 с.
189. Худаш М. Л. Антропонимия как источник исследования исторической лексикологии и социальной истории (на материале личных имен и названий, связанных с переселенческими процессами на Украине XIV-XVI веков). // В кн.: АПИЛВЯ. Тезисы докладов и сообщений Всесоюзной научной конференции. / М. Худаш.-Ноябрь 1975. -Днепропетровск, 1975. - 190 с.
190. Ҳайдаров Ш. Луғати чандомади антропонимҳои тоҷикони райони Ашт. / Ш. Ҳайдаров. –Душанбе: Дониш, 1986. -226 с.
191. Ҳамроқулов Ҳ. Шеваҳои тоҷикони райони Бойсун. / Ҳ. Ҳамроқулов. - Душанбе, 1962. -153 с.
192. Ҳомидов Д. Забони тоҷикӣ ва номшиносӣ. / Д. Ҳомидов. – Душанбе, 2018. – 271 с.
193. Ҳилолӣ Б. Ғазалиёт./ Б. Ҳилолӣ .- Душанбе, Ирфон, 1970.-250 с.

194. Ҳусейнов Ҳ. Шукурова К. Луғати терминҳои забоншиносӣ. / Ҳ. Ҳусейнов – Душанбе: Маориф, 1983. -256 с.
195. Ҷӯраев Ғ. Лаҳҷаҳои арабҳои тоҷикзабон. / Ғ. Ҷӯраев.-Душанбе, 1975. – 228 с.
196. Ҷӯраев Ғ. Калимаҳои хоси шева ва баъзе аломатҳои фарқкунандаи он. //Забоншиносии тоҷик./ Ғ. Ҷӯраев.-Душанбе: Дониш, 1976.-С. 123-129.
197. Ҷӯраев Ғ. Масъалаҳои рушди забон аз нигоҳи Президент./ Ғ. Ҷӯраев.- Душанбе, 2009.-154 с.
198. Ҷӯраев Ғ. Забони ман-ҷаҳони ман. / Ғ. Ҷӯраев.-Душанбе: Эр-граф, 2016.-160 с.
199. Ҷӯраев Ғ. Системаи лексикаи лаҳҷавии забони тоҷикӣ. / Ғ. Ҷӯраев.- Душанбе: “Дониш Эр-Граф”, 2017. - 319 с.
200. Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С. Луғати калима ва истилоҳоти нав. / Ғ. Ҷӯраев.- Душанбе: “Ирфон”, 2003, 192 с.
201. Ҷӯраев Р. Этимологияи 100 калима. / Р. Ҷӯраев.-Душанбе: Маориф, 1985. -28с.
202. Шайхулов А. Г. Ислам и башкирско-татарская антропонимическая система. // КАМС-1975. / А. Шайхулов. -М., 1975. -С.181-183.
203. Шварцкопф В.С. О социальных и эстетических оценках личных имен. // В кн.: Ономастика и норма. / В. Шварцков. -М.: Наука, 1976. -252с.
204. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. -Ҷ. II -Душанбе, 1979. -249 с.
205. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. -Ҷ. I -Душанбе, 1980. -328 с.
206. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ (Материалҳо). Ҷилди 5.-Душанбе: Дониш, 1982. – 252 с.
207. Шетенин Л.М. Антропонимическая текст как источник исторической информации. // В кн.: Перспективы развития славянской ономастики. / Л. Шетенин.-М.: Наука, 1980. -396 с.
208. Шерозӣ Ҳ. Куллиёт. / Ҳ. Шерозӣ. -Техрон, 1379 / 2001.- 356 с.
209. Шоев Р. Ономастикаи "Самаки айёр". / Р. Шоев.-Душанбе: Ирфон, 2013.-192 с.

210. Шукуров М. Навишти номҳо ва хусусиятҳои хоси забон. /М. Шукуров.-
Маориф ва маданият, 1966, 12 декабр.
211. Шукуров М. Ҳар сухан ҷоғу ҳар нуқта мақоме дорад. / М. Шукуров.–
Душанбе: Ирфон, 1985. -368 с.
212. Эшнӣёзов М. Диалектологияи тоҷик./ М. Эшнӣёзов.-Қисми I. -
Душанбе, 1977. -113 с.
213. Bartholomae H. Altiranisches Wörterbuch. / H. Bartholomae.-1904.
214. Benveniste et Renou. Vrita et Vraragna. / R. Benveniste. - 1934.
215. Benveniste E. Titres et noms propres en iranien ancien./ E. Benveniste. -
Paris, 1966. -132 p.
216. Caetani L., Gabrielli G. Onomasticon arabicum. / L. Caetani.–Vol. I-II. –
Roma, 1915.
217. Colebrooke G. E. On the proper names of the Mohammedas. / G.
Colebrooke. –1981.
218. Garcin de Tassy. Memaire sur les noms propres et les titres musulmans./
Garcin.-Paris, 1854.
219. Justi F. Iranisches Namenbuch. Marburg. / Justi.- 189.
220. رازی هاشم. فرهنگ نامهای اوستای. / ه. رازی. - 1-2. تهران، 1342.
221. نأخی حسین. نامنامه. /ح. نأخی. - تهران، 1332.
222. کشتسپور مهربان پارسى کانچینهء نامهای ایرانی. / م. کشتسپور. - تهران، 1349.
223. دانای فریده. فرهنگ نامهای ایرانی. / ف. دانای. - تهران، 1371. - 234 ص.
224. پور داوود. فرهنگ لغت اوستا. / د. پور 1-2. تهران، 1342.
225. جنیدی فریدون. زندگی و محاجرت آریائیان. / ف. جنیدی. - تهران، 1374. - 206 ص.
226. مازندرانی حسین شحید. / مازندرانی فرهنگ "شاهنامه" (نامهای کسان و جایها). /ح. مازندرانی. -
تهران، 1377. 714 ص.
227. محمد عباس. فرهنگ نامهای ایرانی با ذکر منشی تریخی و معنی اسامی. / ع. محمّ. - تهران،
1340.
228. عمید حسن. فرهنگ بزرگ دوجلدی مسور فارسی به فارسی. / ح. عمید. - تهران، 1337.
229. محمد مین. فرهنگ فارسی در 4 جلد. / م. محمد. - 1342-1354.
230. انصاری مرجان، حسن انوری. فرهنگ نام سخن. / م. انصاری. - تهران، 1394. - 296 ص.

Сомонаҳои интернетӣ:

231. <https://ru.Wikipedia/orq/wiki/Ономастика#.D0.90D0.BD.DI.82.DI.80.D0.BF.D0.BE.D0.BD.D0.B8.D0.BC.D0.B8.D0.BA.D0.B0>
232. <http://uisrussia.msu.ru/Linguist/> C5 onomastika. JSP
233. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/11023>
234. <http://ukrvolga.sstu.ru/science/sinelnikova.html>
235. <http://ukrvolga.sstu.ru/science/sinelnikova.html>
236. <http://udmurt.info/udmurt/onoma.htm>
237. <http://www.kakzovut.ru/chto-takoe-onomastika.html>
238. 315. <http://portal.do.mrsu.ru/info/languages/erzya/onomastics>

ИХТИСОРАҲО:

ААФРССТ, ШФЦ.- Ахбороти Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон,

Шуъбаи фанҳои ҷамъиятӣ

ЗАҲТ.- забони адабии ҳозираи тоҷик

ЛЭС.-Лингвистический энциклопедический словарь

ИЧШС. - Иттиҳоди Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ

САҲШ.- Сабти асноди ҳолати шаҳрванд

ЗАМИМА:

Замимаи 1 (номҳои мардона)

Аббос	Абдулҷон	Абӯсаид	Айёмиддин
Аббосулло	Абдумажит	Абӯсайид	Айниддин
Абдӣ	Абдумалик	Абӯтолиб	Акбар
Абдиқул	Абдунабӣ	Абӯҳанафия	Акбаралӣ
Абдол	Абдуносир	Абӯҳанифа	Акбилек
Абдул	Абдураззоқ	Абӯюсуф	Акилай
Абахрари	Абдурауф	Аввал	Акмал
Абдувакил	Абдурахим	Аввалбек	Акобир
Абдуваҳҳоб	Абдурахмон	Авлиё	Акрам
Абдуғанӣ	Абдурашид	Авлиёқул	Актур
Абдуғаффор	Абдуризо	Аврат	Акурук
Абдужабор	Абдурозиқ	Автокон	Акыл
Абдужалил	Абдусалом	Авчамил	Акылай
Абдужамил	Абдусамад	Адаҳам	Алай
Абдукабир	Абдусамеъ	Адиб	Аламнок
Абдукамоил	Абдусаттор	Адхам	Албек
Абдукарим	Абдусидик	Аёс	Алдаёр
Абдуқаюм	Абдуфаттоҳ	Ажар	Алдақул
Абдуқобил	Абдуҳолиқ	Азиз	Алӣ
Абдуқосим	Абдуҳайит	Азизбек	Алиакбар
Абдуқул	Абдуҷаббор	Азизбой	Алиаскар
Абдул	Абдуҷалил	Азизқул	Алибек
Абдулазиз	Абдуҷамил	Азизмурод	Алибобо
Абдулаҳад	Абдуҷон	Азизтӯра	Алибой
Абдулваҳҳоб	Аброр	Азизҷон	Алидин
Абдулғаффор	Абсалом	Азизшо(х)	Алидӯст
Абдулкарим	Абсатор	Азимбек(г)	Алижон
Абдулқосим	Абӯалӣ	Азимтӯра	Алиқул
Абдулло(х)	Абӯбақр	Азимхон	Алимамад
Абдулмаҷид	Абулқосим	Азимҷон	Алимад
Абдулфаттоҳ	Абулфатҳ	Азимшо	Алимаҳмад
Абдулхамит	Абумансур	Айс	Алимурод
Абдулҳочӣ	Абӯмуслим	Айём	Алимуҳаммад

Алиназар	Амонбек	Атхам	Балта
Алинбек	Амонбой	Ахлидин	Балтабай
Алиризо	Амонкул	Аҳад	Балтабек
Алифчон	Амонулло	Аҳком	Балтабой
Алихўча	Амрачон	Аҳлиддин	Балтакул
Алиҳочӣ	Амриддин	Аҳмад	Баракат
Аличон	Амрулло	Аҳмадчон	Баракатулло
Алишер	Анарбай	Аҳроми(д)дин	Баротбек
Аллабердӣ	Анис	Аҳрор	Баротбой
Аллабой	Анорбой	Аҳтам	Барсайбек
Аллаёр	Ануш	Ашраф	Барсбек
Аллакул	Анушервон	Ашур	Батрхан
Алламурад	Апсалом	Ашўралӣ	Бахтиёр
Алланазар	Аранбай	Ашурбек	Бахтовар
Алмаҳмад	Арслон	Ашўрбой	Баҳодур
Алмхон	Арстан	Ашуркул	Баҳор
Алмаз	Артик	Ашўрмат	Баҳриддин
Алмос	Асад	Ашўрмурад	Баҳром
Алп	Асал	Ашўрхўча	Баҳрулло
Алпейим	Асат	Аюб	Бегалӣ
Алпек	Аскар	Аят	Бегимжан
Алпманас	Аскаралӣ	Бексултон	Бегичон
Алти	Асли(д)дин	Бадахшон	Бегмат
Алтимиш	Аслиддин	Бадриддин	Бегмирзо
Алтимишбек	Асоми(д)дин	Баён	Бегназар
Аман	Асому(д)дин	Базар	Бежан
Амир	Асрор	Баймат	Бек
Амирбек	Асил	Байтур	Бекалӣ
Амирбой	Асила	Байэл	Бекбарс
Амиржон	Ата	Бакжайнар	Бекбарсай
Амиркул	Атай	Бакир	Бекбой
Амирон	Атобек	Бактур	Бекбол
Амирчон	Атоулло	Бақо	Бекелди
Амиршо	Атохоча	Бақыт	Бекжайна
Амон	Атохўча	Балачон	Бекжан

Бекзод	Бобоёр	Ботуркул	Ғаффор
Беккул	Бобокалон	Бузург	Ғелоншоҳ
Бекмамад	Бобокул	Бузургмеҳр	Гирдак
Бекмат	Бобомурод	Бунафша	Гулмат
Бекмаҳмад	Бобоназар	Бўрак	Гулмаҳмад
Бекмирзо	Бобониёз	Бургут	Гулмирзо
Бекмурод	Бобоса(й)ид	Бўри	Гулмурод
Бекмуҳаммад	Боботўра	Бўриай	Гулмуҳаммад
Бекназар	Бобохоҷа	Бўрикул	Гулназар
Бекниёз	Бобохўҷа	Бўрон	Ғулом
Бексары	Бобочон	Бурхон	Ғуломали
Бексултон	Бобошариф	Бурхончон	Ғуломамад
Бектош	Боғибек	Бўстон	Ғуломқодир
Бердӣ	Бозор	Бухорӣ	Ғуломкул
Бердиали	Бозорбой	Вазир	Ғуломмамад
Бердибек	Бозорой	Вали	Ғуломмамат
Бердибой	Бой	Валибой	Ғуломмаҳмад
Бердикул	Бойбек	Валинеъмат	Ғуломмирзо
Бердимурод	Бойбўта	Валичон	Ғуломнабӣ
Берен	Бойкул	Васӣ	Ғуломназар
Бермет	Боймат	Ватан	Ғуломмуҳаммад
Бехбуд	Боймаҳмад	Вафокул	Ғуломхўҷа
Бехдод	Боймирзо	Ваҳҳоб	Ғуломҳасан
Бехзод	Боймурод	Вилоят	Ғуломхусейн
Бехрўз	Боймуҳаммад	Висол	Ғуломчон
Бехрўзчон	Бойназар	Вокиф	Ғуломшо
Бибисанам	Бойтўра	Ворис	Гург
Бибихадича	Боқӣ	Восеъ	Гургак
Бибихон	Болта	Восит	Гургали
Бибихочар	Бомурод	Воҳид	Ғуфрон
Бобо	Бониёз	Гадо(й)	Давлат
Бобохон	Бонучон	Гадо(й)бой	Давлатали
Бобоали	Борон	Гадоали	Давлатбек(г)
Бобобек	Ботур	Ғайбулло	Давлатбой
Бобовали	Ботурбек	Ғафур	Давлатёр

Давлатисо	Дўст	Завқи(д)дин	Зулфиқор
Давлатқул	Дусталӣ	Зайд	Зухал
Давлатназар	Дўстмад	Зайдулло	Зухурбег(к)
Давлатниёз	Дўстмамад	Зайналобиддин	Зухурбой
Давлатса(й)ид	Дустмирзо	Зайниддин	Ибод
Давлатхўча	Дўстмуҳаммад	Зайнулло	Ибодат
Давлатчон	Ёқубчон	Зайнура	Ибодулло
Давлатшо	Ёр	Зайыр	Ибраҳим
Даврон	Ёралӣ	Закариё	Иброҳимбек
Дадабой	Ёрбек	Замон	Иброҳимбой
Далер	Ёрбобо	Замонқул	Идӣ
Девонақул	Ёрбой	Зард	Идибек
Дехқон	Ёрибек	Зардак	Идибой
Дехотӣ	Ёриқул	Зардакшо	Идрис
Дилбаршо	Ёрқул	Зариф	Изаат
Дилмурод	Ёрмамад	Заробиддин	Изҳори(д)дин
Диловаршо	Ёрмуҳаммад	Зафар	Икром
Дилшод	Ёрназар	Зафарбек	Иқтидор
Динор	Ёрсултон	Зафирон	Илми(д)дин
Довуд	Ёфтак	Захириддин	Илҳом
Дод	Жайлобой	Зиёвуддин	Имам
Додарбек	Жайнак	Зиёвулҳақ	Имаралӣ
Додарчон	Жамат	Зиёдулло	Имдод
Додихудо	Жанар	Зиёрат	Имкон
Додохон	Жеенали	Зиёратшо	Имкон
Дониёл	Жеенбай	Зиёхўча	Имом
Дониёр	Женали	Зикир	Имомалӣ
Доно	Женбай	Зикрулло	Имомиаъзам
Доро	Жибек	Зоғ	Имомқул
Дороб	Жигит	Зоғак	Имомназар
Дос	Жолдош	Зоир	Имомрасул
Досбай	Жору	Зойит	Имомса(й)ид
Достак	Жузум	Зоҳид	Имомхайдар
Достӣ	Жээнбек	Зоҳир	Имон
Дўсмад	Забарчад	Зубайдулло	Имридин

Имрон	Иффат	Крмбек	Қўзй
Инъом	Ихлоси(д)дин	Кубаныч	Қўйлй
Инъомчон	Ихтиёр	Кубро	Қул
Ирфон	Ичрон	Кулўх	Қулбек
Иршод	Йулдош	Кутгубай	Қулбой
Искандар	Кабир	Кўчар	Қулибек
Ислом	Кабуд	Кыргыз	Қулибой
Исломбек	Камол	Кырымбек	Қулмамад
Исломбой	Камола	Қаара	Қулмат
Исломи(д)дин	Камолиддин	Қадам	Қулмаҳмад
Исломқул	Камчибек	Қаарбек	Қулмурад
Исмат	Канайым	Қадриддин	Қулмуҳаммад
Исматулло	Канатболот	Қадыр	Қурбан
Исмоил	Кангере	Қамар	Қурбоншо
Иснатуло	Канибек	Қамариддин	Қурван
Истам	Канимжан	Қамбар	Қутбудин
Исо	Кантемир	Қандил	Қўшқор
Исобек	Каныбек	Қаноат	Қърбон
Исобой	Каным	Қаор	Латиф(п)
Исоёр	Канышай	Қара	Латифулло
Исок	Караман	Қарабой	Лашкар
Исомат	Каранай	Қаххор	Лоиқ
Исомаҳмад	Каратай	Қерчубек	Лоиқбой
Исоми(д)дин	Карим	Қиём	Лочин
Исомуддин	Кароматулло	Қилич	Лочинбек
Исомурод	Каттабибй	Қиличбой	Лутфи(д)дин
Исомухаммад	Качпас	Қимат	Лутфикул
Исохоча	Келдй	Қирғиз	Лутфулло
Исохуча	Келдибой	Қирғизбек	Мавлон
Исочон	Кенчабой	Қобилбой	Мавлонбой
Истад	Кенчакул	Қодир	Мавчуд
Истам	Кенчалй	Қосим	Мадалй
Исфандиёр	Кифоят	Қувват	Мадамин
Исҳоқ	Комил	Қудбиддин	Мадкул
Ифтихор	Комилчон	Қудрат	Мақсудбек

Малик	Мардон	Маҳмадса(й)ид	Меъроч
Мамад	Мардоншо	Маҳмадсахӣ	Меърочиддин
Мамадазиз	Мархӯча	Маҳмадчон	Ми(е)ҳроч
Мамадалӣ	Ма(у)рватшо	Маҳмадшариф	Ми(у)слим
Мамадамин	Марҳамат	Маҳманазар	Мизроб
Мамадғулом	Масрур	Маҳмарачаб	Мизробшо
Мамадзамон	Масъуд	Маҳмат	Минбай
Мамадӣ	Масъудбек	Маҳматбек	Мир
Мамадисо	Матқул	Маҳмачон	Миразиз
Мамадқул	Матлуб	Маҳмашо(х)	Миралӣ
Мамадмурод	Матмурод	Маҳмаюсуф	Мирбобо
Мамадназар	Матулло	Маҳмуд	Мирбоқӣ
Мамадниёз	Мафтун	Мачид	Мирвалӣ
Мамадрасул	Махаббат	Машраб	Мирзо
Мамадрачаб	Махдум	Машрал	Мирзоазиз
Мамадрӯзӣ	Махмур	Маъдихӯча	Мирзоалӣ
Мамадсайид	Махсум	Маъмур	Мирзобек
Мамадчон	Маҳдӣ	Маъруф	Мирзобой
Мамарасул	Маҳмад	Маъсум	Мирзовалӣ
Мамарачаб	Маҳмадазиз	Менгли	Мирзодавлат
Мамарӯзӣ	Маҳмадалӣ	Менглибек	Мирзокарим
Мамаса(й)ид	Маҳмадамин	Менглибой	Мирзоқул
Мамасахӣ	Маҳмадбек	Менглиқул	Мирзомамад
Маматбек	Маҳмадғулом	Менглиой	Мирзомаҳмад
Мамашариф	Маҳмадёр	Менглихон	Мирзомудин
Мамашоқир	Маҳмадзамон	Мерген	Мирзомухамад
Мамурод	Маҳмадӣ	Меҳмон	Мирзораҳим
Манас	Маҳмадисо	Меҳнат	Мирзоса(й)ид
Манзур	Маҳмадқул	Меҳрдод	Мирзоумар
Манзар	Маҳмадмурод	Меҳроб	Мирзофаёз
Мансур	Маҳмадниёз	Меҳрофарид	Мирзохоча
Мансурчон	Маҳмадрасул	Меҳроч	Мирзохӯча
Манучеҳр	Маҳмадрачаб	Меҳрубон	Мирзоча
Марачаб	Маҳмадризо	Меҳрулло	Мирзошариф
Мардихудо	Маҳмадрӯзӣ	Меҳточ	Мирзошо

Мирзояъқуб	Муродалӣ	Муҳаммадисо	Назармамад
Мирназар	Муродбек	Муҳаммадқул	Назармахмад
Мирса(й)ид	Муродбибӣ	Муҳаммаднабӣ	Назармуҳаммад
Мирсалим	Муродбой	Муҳаммадниёз	Назарчон
Мирфайз	Муродқул	Муҳаммадрабӣ	Назаршо(х)
Мирхӯча	Муродулло	Муҳамадрасул	Назир
Мирчон	Муродхӯча	Муҳамадрачаб	Назирбек
Митал	Муродчон	Муҳаммадрузӣ	Назирқул
Миҳибулло	Мурот	Муҳаммадсаид	Назирмо(х)
Мо(х)шариф	Муртазо	Муҳаммадсайид	Назирпочо
Муборақшо	Мусаввир	Муҳаммадсахӣ	Назирхон
Мубориз	Мустақим	Муҳаммадчон	Назиршо
Мудин	Мусаллам	Муҳаммад	Назокат
Музаффар	Муслим	Муҳаррам	Назр
Муйбулло	Мусо	Муҳаррам(а)	Назралӣ
Муйидин	Мусофир	Муҳиб	Назрӣ
Мукаррам	Мусулмон	Муҳибулло	Назригул
Мукаррама	Мусулмонқул	Муҳиддин	Назриддин
Мукаррамхон	Мутолиб	Муҳтарам	Назриқул
Муқаддас	Мутриб	Муҳташам	Назрихон
Муқимчон	Мутриба	Муҳтоҷ	Назрихудо
Муқтадир	Муҳаббат	Муъмин	Назрулло(х)
Мулло	Муҳаббатхон	Муътабар	Найзабек
Мунаввар	Муҳаммадасо	Мърод(т)	Найим
Мунаввара	Муҳаммадмур	Мырза	Нарбай
Мунаввархон	Муҳаммадхусейн	Мээрим	Нарзӣ
Мундузбек	Муҳаммадшариф	Набат	Нарзиқул
Мунираҳон	Муҳамаиброҳим	Набот	Нарзило
Мӯнис	Муҳаммад	Набӣ	Насиб
Мӯниса	Муҳаммадалӣ	Набот	Насибулло
Мунтазир	Муҳамадамин	Наврӯз	Насим
Мурат	Муҳаммадбек	Назар	Насрулло
Мурза	Муҳаммадғулом	Назаралӣ	Наҷиб
Мурзавалӣ	Муҳаммадзамон	Назарбек	Наҷибулло
Мурод	Муҳаммадӣ	Назарбой	Наҷибчон

Начмӣ	Носир	Олим	Пардоз
Начмиддин	Нумон	Олимчон	Пир
Начот	Нур	Олисонӣ	Пирак
Некбахш	Нуралӣ	Оллоёр	Пирмамад
Некдил	Нурбай	Омад	Пирмаҳмад
Некзод	Нурбек	Омар	Пирмуҳаммад
Некқадам	Нурбобо	Оморбай	Пирназар
Некрӯз	Нурбой	Омот	Пирон
Неъматулло	Нуржигит	Орзу	Почомо(х)
Ниёз	Нуриддин	Орзумурод	Почохан
Ниёзалӣ	Нуркут	Ориёбахш	Почохон
Ниёзбек	Нурлан	Ориёно	Пулод
Ниёзбой	Нурмамад	Орифчон	Ра(х)монкул
Ниёзмад	Нурмаҳмад	Ортиқ	Ра(х)моншо
Ниёзмамад	Нурмуҳаммад	Ортиқбек	Раҳматхон
Ниёзмат	Нурназар	Ортиқбой	Раҳимхон
Ниёзмаҳмад	Нурсултон	Орум	Раббонӣ
Ниёзмурод	Нурулло	Орумвай	Равшан
Ниёзмуҳаммад	Нурхон	Орунбой	Равшанхон
Нисратуло	Нусрат	Осор	Раззоқ
Нишон	Нусратулло	Отабек	Раим
Нияз	Нушервон	Офтоб	Райим
Нодир	Ныяз	Охун	Рамазан
Нозим	Облоқул	Охунбек	Рамазон
Нозир	Оволбек	Охунбой	Рамазонӣ
Норбек	Одил	Очил	Рамат
Норбой	Одилбек	Очилдӣ	Рамзи(д)дин
Норкул	Одилбой	Оят	Рамзила
Нормамад	Одина	Оятулло	Рамонкул
Нормаҳмад	Озгур	Панчшанбе	Расул
Нормирзо	Озод	Парвиз	Рауфбек
Нормурод	Озодбек	Парвин	Рафоат
Нормуҳаммад	Оймат	Парда	Рафоқат
Норпӯлод	Оймаҳмад	Пардабой	Рахшанда
Норсултон	Оймурод	Пардакул	Раҳим

Раҳимхон	Ризомамад	Сабза	Сайидхўча
Раҳимбек	Ризомат	Сабур	Сайидчаъфар
Раҳимбой	Ризомаҳмад	Садриддин	Сайидҷон
Раҳимвой	Ризомуҳаммад	Садык	Сайидшо(х)
Раҳимқул	Рисқул	Саид	Сайқал
Раҳимназар	Рисолат	Саидбек	Саймуддин
Раҳимҷон	Розик	Саидбой	Саймуҳиддин
Раҳмат	Ромин	Саидбурхон	Сайнуриддин
Раҳматулло	Ромиш	Саидғулом	Сайрачаб
Раҳматҷон	Рофеъ	Саидкул	Сайсар
Раҳми(д)дин	Руза	Саидмуҳаммад	Сайфӣ
Раҳмон	Рӯзӣ	Саидмуҳиддин	Сайфиддин
Раҳмоналӣ	Рӯзибой	Саиднуриддин	Сайфулло
Раҷаб	Рӯзикул	Саидхон	Сайчаъфар
Раҷабалӣ	Рузикъл	Саидхоча	Саларбек
Раҷаббек	Рӯзимурод	Саидшо	Салим
Раҷаббой	Рукни(д)дин	Сайашраф	Салимбек
Раҷабвалӣ	Руслан	Сайфариддин	Салкинаӣ
Раҷабвӣ	Рустам	Сайидахмад	Салкынай
Раҷабгул	Рухсат	Саймумин	Салм
Раҷабқул	Рухулло	Сайбибӣ	Салмон
Раҷабмирзо	Са(й)ид	Сайвалӣ	Саломат
Раҷабҷон	Са(й)идаброр	Сайдалӣ	Саломи(д)дин
Рашид	Са(й)идагул	Сайдулло	Салоҳиддин
Раъйимқул	Са(й)идалӣ	Сайдхўча	Самад
Ривоч	Са(й)идашраф	Сайёд	Самеъ
Ривоят	Са(й)идвалӣ	Сайид	Самеъҷон
Ризқ	Са(й)идимом	Сайидбек	Сана(в)бар
Ризқул	Са(й)идкул	Сайидбой	Санг
Ризо	Са(й)идмамад	Сайидкул	Сандал
Ризохон	Са(й)идмаҳмад	Сайидмамад	Сангак
Ризоалӣ	Са(й)идпочо	Сайидмат	Сангалӣ
Ризобек	Са(й)идризо	Сайидмаҳмад	Сангинбой
Ризобой	Са(й)идчаъфар	Сайидмуҳаммад	Сангинмурод
Ризоқул	Са(й)идҷон	Сайидтўра	Сарайбек

Сардал	Соим	Султоншо(х)	Тиллобек
Сарӣ	Сойиб	Суннатулло	Тоир
Сарибай	Сайашраф	Сураё	Тойир
Сариқиз	Солех	Суран	Тойчу
Сарикул	Солехамох	Суроби(д)дин	Токсабай
Сарман	Солехбой	Сурх	Токур
Сарвай	Соли	Суфӣ	Толгонай
Сармар	Солим	Суҳайл	Толиб
Сартур	Сорбон	Суҳайл	Тохтосун
Сарыбай	Соҳиб	Суҳроб	Тоҳир
Сатгор	Соҳибхон	Табар	Тоҷӣ
Сатъбалди	Соҳиббек	Табаррук	Тоҷибек
Сафар	Соҳиббой	Тавалдӣ	Тоҷибой
Сафарғулом	Соҳибдавлат	Тавоно	Тоҷиддин
Сафарниёз	Соҳибкамол	Тайған	Тош
Сафо	Соҳибкул	Талаб	Тошбек
Саҳӣ	Соҳибназар	Талбак	Тошбой
Саҳидод	Соҳибчамол	Талбон	Тошкул
Саҳо	Субҳон	Талбӣ	Тошмамад
Саъдӣ	Субҳиддин	Талбакшо	Тошмат
Саъдибек	Субҳониддин	Талбишоҳ	Тошмахмад
Саъдибой	Субҳидод	Талҳак	Тошмирзо
Саъдило(а)	Судайс	Тамкин	Тошмурод
Саъдоншоҳ	Суйун	Ташбек	Тошмуҳаммад
Саъдулло	Сулаймон	Ташриф	Тошниёз
Сидик	Султон	Таштан	Тошпулод
Сидқ	Султоналӣ	Таштемир	Тоштемир
Сиёвуш	Султонбек	Темир	Тоштурдӣ
Сикандар	Султонмамад	Темирчон	Тошхўча
Синатило	Султонмирзо	Темурчон	Тўйчӣ
Сипехр	Султонмурод	Теша	Тўлаган
Сироч	Султонмуҳмад	Тилав	Туман
Сияҳак	Султонназар	Тилевалдъ	Тумар
Собир	Султонхон	Тилек	Тумор
Содик	Султонхўча	Тилло	Тунук

Тўра	Тўхтамурод	Файзимо(х)	Холбой
Тўраҳон	Тўхтасин	Файзинисо	Холдор
Турабек	Тўхтаҳон	Файзраҳмон	Холдора
Тўрабой	Убайд	Файзулло	Холида
Тўракул	Убайдулло	Фараҳ	Холиқ
Турал	Ўғулбой	Фарид	Холмамад
Тўрамирзо	Ўғулҳон	Фаридун	Холмат
Тўрамурод	Ўзбаквӣ	Фаромарз	Холмахмад
Туран	Ўзбек	Фармон	Холмирзо
Тўраназар	Узоқ	Фармончон	Холмурод
Тўраниёз	Уктам	Фарруҳ	Холмуҳаммад
Тўраҳон	Уктамалӣ	Фарруҳчон	Холназар
Тўрачон	Улбий	Фархунда	Хоркаш
Турган	Улдан	Фарҳод	Хоча
Турдӣ	Улмас	Фаттоҳ	Хошек
Турдиалӣ	Ўлмасҳон	Фатуло	Хошок
Турдибек	Улуғбек	Фатҳулло	Худ йназар
Турдигул	Улчамол	Фаҳри(д)дин	Худайбердӣ
Турдикул	Улчан	Фаҳрулло	Худобаҳш
Турдиой	Умаралӣ	Фирдавс	Худоёр
Турдичон	Умарбек	Фирӯз	Худойбердӣ
Туржан	Умарбой	Фирӯзчон	Худойдод
Турсун	Умархўча	Фотех	Худойкул
Турсунбек	Умед	Хайр	Хурсандмурод
Турсунбой	Умриддин	Хайрулло(х)	Хуршед
Турсункул	Урмон	Халил	Хўча
Турсунмамад	Ўроз	Хандон	Хўчаалӣ
Турсунпўлод	Ўроқ	Хаскаш	Хўчааҳмад
Турсунҳон	Усен	Хидир	Хўчабек
Турсунхоча	Усмон	Хидирбой	Хўчабой
Турсунхўча	Усто	Хокиро(х)	Хўчаёр
Тўфон	Файз	Хол	Хўчакул
Тўхта	Файзахмад	Холбек	Хўчамамад
Тўхтабек	Файзӣ	Холбибӣ	Хўчамат
Тўхтабой	Файзикул	Холбобо	Хўчамир

Хўчамурод	Ҳамдулло	Чамил	Чумъахон
Хўчамухаммад	Ҳамза	Чамол	Чунайдулло
Хучаназар	Ҳамид	Чамолгул	Чўра
Хўчаҳмад	Ҳамро	Чамолиддин	Чўрабек
Хушак	Ҳандулло	Чамшед	Чўракул
Хушбахт	Ҳасан	Чанар	Чынгыз
Хушвахт	Ҳасрат	Чаннатвй	Шабун
Хушдил	Ҳасратулло	Чаннатой	Шавкат
Хушқадам	Ҳастарали	Чанор	Шакар
Хушмамад	Ҳашим	Чахон	Шайхиддин
Хушмат	Ҳидоят	Чахонгир	Шайыр
Хушмахмад	Ҳикмат	Чахонгул	Шамол
Хушмирзо	Ҳилол	Чиёнхон	Шамс
Хушмухаммад	Ҳисорй	Чилла	Шамсй
Хушрубек	Ҳичрон	Чима	Шамси(д)дин
Ҳабиб	Ҳодй	Чинор	Шамсибек
Ҳавлобек	Ҳоким	Човид	Шамсулло
Ҳабибулло	Ҳомидалй	Чолпон	Шамурат
Ҳазрат	Ҳомидчон	Чомй	Шамъ
Ҳазратку	Ҳофиз	Чонй	Шарапат
Ҳайбулло	Ҳочй	Чонибек	Шараф
Ҳайдар	Ҳочиакбар	Чонибой	Шариф
Ҳайдаралй	Ҳочибек	Чоникул	Шарифбек
Ҳайдарбек	Ҳочикул	Чонмамад	Шарифбой
Ҳайдарчон	Ҳошим	Чонмахмад	Шафкат
Ҳайдаршо	Ҳошимчон	Чонмирзо	Шафқатулло
Ҳайдулло	Хумайрон	Чонмухаммад	Шаҳбоз
Ҳайит	Хумой	Чонон	Шахзод
Ҳайитбек	Хумойидин	Чонсултон	Шаҳоб
Ҳайитбой	Хусайн	Чорўб	Шаҳобиддин
Ҳайитмурод	Хусен	Чоршанбе	Шаҳодат
Ҳаким	Хусенчон	Чум(ъ)ахон	Шаҳриёр
Ҳалим	Хушанг	Чума	Шаҳром
Ҳаловат	Чаббор	Чумъа	Шаъбон
Ҳамдам	Чалил	Чумъаназар	Шаъбун

Шер	Шомурод	Элбобо	Эшбек
Шерак	Шоназар	Элбой	Эшбой
Шербек	Шониёз	Элмирзо	Эшкул
Шербой	Шорух	Элмурод	Эшмамад
Шерғоз	Шосултон	Элтабар	Эшмат
Шердил	Шотемир	Элчибек	Эшмахмат
Шерзод	Шотемур	Элчибой	Эшмирзо
Шермамад	Шохумор	Элчон	Эшмурод
Шермат	Шоҳзамон	Элэр	Эшмуҳаммад
Шермахмад	Шоҳзод	Эмир	Эшназар
Шермуҳаммад	Шоҳимардон	Эмирлан	Эшон
Шерниёз	Шоҳин	Эначон	Эшоналий
Шерозй	Шоҳмурод	Эрач	Эшонбобо
Шерхан	Шоҳрух	Эрбек	Эшонкул
Шерхон	Шоҳсанам	Эрболсун	Эшполот
Ширинбек	Шоҳтемур	Эргаш	Эшпўлод
Шо(х)кул	Шуайб	Эрен	Эътибор
Шо(х)рух	Шукрона	Эркеайим	Ю(йу)лмас
Шоазим	Шукрулло	Эркеайым	Юлдаш
Шобой	Шукур	Эркеш	Юлдош
Шобокй	Шукурбой	Эркин	Юнус
Шовалй	Шумқор	Эркинай	Юнусбек
Шодавлат	Шухрат	Эрмек	Юнусбой
Шодибек	Шухратчон	Эрназар	Юсуф
Шокарим	Эгам	Эсенали	Якто
Шоқаландар	Эгамбек	Эсенбай	Якшанбе
Шомат	Эгамбердй	Эҳсон	Ямин
Шомахмад	Эгамурод	Эҳтиром	Яҳё
Шомирзо	Элбай	Эшанкелдй	Яькуб

Замимаи 2 (номҳои занона)

Адиба	Айчамол	Аҳлинисо	Бибиҳадича
Адолат	Айҷаҳон	Баноз	Бибиҳон
Азиза	Айша	Байзан	Бибиҷоҷар
Азизабону	Айым	Барғӣ	Бибиҷамол
Азизғӣ	Аккыз	Барғигул	Бибиҷон
Азизгул	Акылай	Барфина	Бивалия
Аида	Ақиқа	Барчинай	Бирбӣ
Айбибӣ	Алма Анора	Басанда	Бифотима
Айбону	Алмагул	Басбибӣ	Боғигул
Айгул	Асалхан	Басвӣ	Бозоргул
Айдаана	Алмаз	Басгул	Бону
Айдин	Алмакан	Басона	Бонухон
Айзан	Алтимишгул	Бахт	Бонугул
Айимгул	Алтимишхан	Бахтӣ	Бонучон
Айимқиз	Алтинай	Бахтигул	Бӯриқиз
Айимхон	Анара	Бахтинисо	Вазира
Айқиз	Аниса	Баҳоргул	Валамат
Айна	Апақ	Баҳринисо	Вафодор
Айнамо(х)	Апақгул	Бегим	Волида
Айнар	Апаққиз	Бегимай	Воҳида
Айнаш	Арзӣ	Бибӣ	Гавҳар
Айниса	Арӯс	Бибивалия	Ганчина
Айсара	Арӯсвӣ	Бибигул	Гелонвӣ
Айсары	Асалбегим	Бибизайнаб	Гул
Акилай	Асел	Бибизар	Гулхон
Айсулув	Асил	Бибиқиз	Гулай
Айсулуу	Аскар	Бибимоҳ	Гуландом
Айтолук	Аслибегим	Бибинисо	Гулафзо
Айтур	Аслигул	Бибинор	Гулафшон
Айтурган	Аслинисо	Бибиоиша	Гулбадаст
Айтхон	Аслияхон	Бибирайхон	Гулбаноз
Айхан	Асмоа	Бибируқия	Гулбарг
Айхон	Аҳдия	Бибисанам	Гулбахор

Гулбегим	Гулчамол	Жылдыз	Зироат
Гулбй	Гулчаҳон	Закия	Зияда
Гулбибй	Гулчеҳра	Зайнаб	Зубайда
Гулбону	Гулчон	Замир	Зудида
Гулваноз	Гулшаҳр	Замира	Зулайхо
Гулгун	Гулшод(а)	Замирахон	Зулкаъда
Гулгуна	Гурдофарид	Замирачон	Зулфак
Гулғунча	Давлатбегим	Зар	Зулфй
Гулдаста	Давлатмоҳ	Зарафо	Зулфина
Гулжайнар	Давлатнисо	Зарафшон	Зулфинисо
Гулзор	Давлатпочо	Зарбону	Зулфия
Гулзора	Давлатпошо	Заркокул	Зулхумор
Гулизор	Дастагул	Зарвй	Зулҳичча
Гулинор	Дилафрӯз	Зарина	Зурафо
Гулқиз	Дилбар	Зарип	Зухал
Гуллола	Дилдор(а)	Зарифа	Зухро
Гулнавоз	Дилкаш	Зарифмо(х)	Зълфия
Гулнисо	Дилнавоз	Зарния	Зыйнат
Гулноз(а)	Дилноз(а)	Зарофат	Ибадат
Гулнор(а)	Дилоро	Зархол	Иғ(қ)бол
Гулнур	Дилором	Зархон	Идигул
Гулоим	Дилрабо	Захро	Идимо(х)
Гулойим	Дилшода	Заъфарон	Идоят
Гулпочо	Динар	Зебй	Иззатхон
Гулрафтор	Динора	Зебиннисо	Инабат
Гулрез	Дино	Зебитаринисо	Инаят
Гулрух	Динор	Зебичон	Инобат
Гулрухон	Дурахшон	Зебо	Иноят
Гулрухсор	Дурдона	Зебогул	Иноятхон
Гулсара	Дурчамол	Зебуннисо	Интизор
Гулсум	Ёқутбибй	Зевар	Ирода
Гулумкан	Жазгул	Зиёда	Йилмас
Гулхон	Жанара	Зиёдахон	Кайырма
Гулхумор	Жаниш	Зинат	Каромат
Гулҳаёт	Жаркынай	Зинатвй	Кароматбону

Кароматхон	Лутфия	Маҳвашхон	Момун
Катта	Лутфияхон	Маҳинбону	Монад
Кишвархон	Мавзун	Маҳлиқо	Мосафар
Кишварой	Мавлуда	Маҳпарӣ	Моҳбӣ
Комила	Мавчӣ	Маҳтарам	Моҳбибӣ
Кулсун	Мавчигул	Маҳтоб	Моҳбону
Кумуш	Мавчинисо	Маҳчабин	Моҳвӣ
Кумушай	Мавчуда	Машғал	Моҳида
Кундуз	Мағфират	Маъмура	Моҳина
Курсия	Мадина	Маърифат	Моҳинав
Қайрма	Майда	Маъсума	Моҳира
Қарагул	Майлонвӣ	Мелис	Моҳистон
Қарақиз	Майрам	Менглиқиз	Моҳитобон
Қарасач	Майрамгул	Меҳрангез	Моҳия
Қизак	Макаббат	Меҳрафзо	Моҳлиқо
Қизбон	Максат	Меҳрафзун	Моҳнавоз
Қиздархан	Малика	Меҳрбахш	Моҳнисо
Қизлархан	Мамлакат	Меҳрбону	Моҳноз(а)
Қизон	Манзура	Меҳрӣ	Моҳнура
Қирғизхан	Манижа	Меҳрихон	Моҳпайкар
Қулфунай	Марғуб	Меҳрибону	Моҳпарӣ
Қумрӣ	Марзия	Меҳригул	Моҳпора
Қумрихон	Марҳам	Меҳримоҳ	Моҳпочо
Қундуз	Марҳила	Меҳринигор	Моҳрӯ
Қундузой	Марчон(а)	Меҳринисо	Моҳрӯй
Қундузхон	Масрура	Меҳрихон	Моҳрӯза
Қурбоналӣ	Мастон	Меҳричон	Моҳрух
Қурбонгул	Мастона	Меҳрнавоз	Моҳрухсор
Қурбонқиз	Матлуба	Меҳрноз	Моҳсафар
Қутбияхон	Махсад	Моистон	Моҳчабин
Лаззат	Махфират	Мойтобон	Моҳчехра
Лайлӣ	Маҳбону	Момо	Минавар
Лала	Маҳбуб	Момогул	Муборак
Латофат	Маҳбуба	Момоқиз	Муиза
Лола	Маҳваш	Момохон	Музифа

Муслима	Ноз	Нуригул	Парча
Муслимахон	Нозгул	Нуринисо	Парчамо(х)
Муҳиба	Нозигул	Нурия	Подшоҳхон
Мушарраф	Нозила	Нурияхон	Покиза
Муштарӣ	Нозима	Нуркан	Покизамо(х)
Муъмина	Нозира	Нурқиз	Порча
Муясар	Нозук	Нурона	Почо
Наз	Нозукой	Нурчамол	Почобек
Назаргул	Нор	Нурчаҳон	Почобибӣ
Назармо(х)	Норхон	Нурҷон	Почовӣ
Назигул	Норбегим	Нуршод(а)	Почогул
Назик	Норбӣ	Нушофарин	Раҳима
Назила	Норбибӣ	Одинамо(х)	Раҳимабону
Назира	Норгул	Озода	Раҳимахон
Назирбеги	Норӣ	Озодамо(х)	Раҷаббибӣ
Назирбибӣ	Норихон	Оинамоҳ	Раҷабмо(х)
Назирвӣ	Норинисо	Ойбибӣ	Раҷавӣ
Назиргул	Норихон	Ойгул	Раҷамо
Назирқиз	Норқиз	Ойимгул	Раҷамо(х)
Нарзибегим	Норхон	Ойимхон	Ризқӣ
Нарзихон	Норчамол	Ойнисо	Ризқия
Насиба	Норҷон	Ойноз(а)	Рисқӣ
Насима	Ноҳид(а)	Ойчамол	Роила
Натича	Нукра	Олима	Роҳила
Нафис	Нурхон	Онахон	Рузигул
Нафиса	Нурай	Оначон	Рӯзихан
Начмия	Нурайим	Орзугул	Румайсо
Некбахт	Нуран	Ориёна	Руқиявӣ
Нигина	Нурафзо	Ороста	Руқияхон
Нилгуна	Нурафшон	Пакиза	Рухсатой
Нисолат	Нурбӣ	Парвина	Рухшона
Нисохон	Нурбибӣ	Пардагул	Рухафзо
Ниҳол	Нурбону	Пардагъл	Рухбахш
Нишона	Нургул	Пардаз	Рӯҳнавоз
Нодира	Нурӣ	Паримо(х)	Са(й)идабибӣ

Са(й)идабону	Сано(в)бар	Тазагул	Умсунай
Са(й)иднисо	Саодат	Танноз	Урмат
Сабзина	Саодатхон	Тансиқ	Файзигул
Сабоҳат	Сара	Тархан	Фарангис
Сабрина	Сарахан	Таҳмина	Фараҳафзо
Саврй	Сарв	Ташвй	Фараҳбахш
Савригул	Сарвар	Тиллоқиз	Фараҳноз
Савринисо	Сарвиза	Тиллохон	Фарида
Саврихон	Сарвиноз	Тобон	Фариза
Садаф	Сафаргул	Точинисо	Фирӯза
Садафмо(х)	Сафармо(х)	Тобчувай	Фозила
Садбарг	Сахибону	Тозагул	Хадича
Садрй	Севара	Точигул	Хайрй
Саёҳат	Севарой	Точихон	Хайринисо
Садокат	Севархан	Тошвй	Хайрихон
Саида	Селкй	Тошгул	Хатича
Саидабону	Ситорабону	Тошчамол	Холвй
Саидахон	Солеҳа	Тургун	Холгул
Сайёра	Солиҳа	Тургунай	Холқиз
Сайида	Солия	Турдихон	Холмо(х)
Сайлй	Сония	Турдихан	Холнисо
Сайлибибй	Сониябибй	Турдихон	Холойим
Сайлигул	Соро	Туронвй	Холпочо
Сайнисо	Сорохон	Турсунхон	Холточй
Сайнор(а)	Соҳиба	Турсунай	Хуним
Сайнура	Сочида	Турсунгул	Хурмо
Суғдиёна	Суғдия	Турсуной	Хуросон
Сайпочо	Судоба	Тўтй	Хуршеда
Салима	Султонхон	Тўтинисо	Хушрафтор
Санам	Султонпочо	Тўхтагул	Хушхиром
Сангин	Сумайро	Ўзбекхон	Хушхол
Сангинамоҳ	Супарна	Улхон	Хушҳол
Сангиной	Сухайло	Ўлча	Хушчамол
Сангча	Табассум	Умеда	Ҳабиба
Сангчагул	Тавсия	Умринисо	Ҳаво

Ҳадисахон	Чавҳар	Шамсинисо	Шобибӣ
Ҳадисачон	Чамангул	Шамсихон	Шодигул
Ҳаётгул	Чаманой	Шамсия	Шоира
Ҳайитхон	Чамила	Шамъ(и)гул	Шоиргул
Ҳайитгул	Чамолвӣ	Шарифмо (х)	Шоиста
Ҳайрона	Чингиз	Шарофат	Шохзода
Ҳакима	Чолпона	Шатурсун	Шохзодамоҳ
Ҳалима	Қонбахш	Шаҳбону	Шохзодахон
Ҳалимавӣ	Қонбибӣ	Шаҳзода	Шоҳина
Ҳалимахон	Қонгул	Шаҳзодахон	Шоҳинвӣ
Ҳаннона	Қонона	Шаҳло	Шоҳноза
Ҳасратвӣ	Қононахон	Шаҳноз	Шарифа
Ҳафиза	Қумахон	Шаҳноза	Эгиз
Ҳилола	Қумъагул	Шаҳрбону	Элёра
Ҳимат	Шаан	Шаҳрӣ	Элноз(а)
Ҳомида	Шаани	Шаҳрибону	Эрка
Ҳумайро	Шабай	Шаҳринисо	Эркамоҳ
Ҳурбибӣ	Шабгин	Шаҳрноз	Эътибор
Ҳурмат	Шабдиз	Шаънгул	Юлдуз
Ҳурон	Шабнам	Ширин	Ягона
Ҳуронвӣ	Шабнамхон	Ширинмо(х)	Яқдона
Ҳуснбону	Шайыргул	Шо(х)зода	Ясмина
Ҳуснигул	Шаканай	Шо(х)зодахон	
Чавохир	Шакармо(х)	Шо(х)санам	

Замимаи 3 (номҳои муштарак)

Баҳор	Иқбол	Муборак	Ҳурмат
Бӯстон	Иноят	Муҳаббат	Чамол
Лола	Максад	Парвин	Чаҳон
Дилбар	Меҳрубон	Ҳиммат	

